

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İÇ MOĞOLİSTAN'IN SİYASİ VE İDARİ YAPISI
(1911-1949)**

Ariunzaya ERDENEBAT GÜÇ

2501201857

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ayna ASKEROĞLU ARSLAN

İSTANBUL 2024

ÖZ

İÇ MOĞOLİSTAN'IN SİYASİ VE İDARİ YAPISI (1911-1949)

ARIUNZAYA ERDENEBAT GÜÇ

Bu çalışmada eski Moğol ve Türk göçebelerinin ana yurdu, bugün Moğolistan olarak bilinen coğrafyanın güney ve doğu tarafında bulunan İç Moğolistan'ın 1911-1949 yılları arası siyasi tarihi incelenmiştir. Çalışmada bahsi geçen bölgenin önce genel coğrafi bilgilerinden başlanılarak geçmişten günümüze kadar tarihi, beşeriyetin ilk devirlerinden itibaren bölgede hayatlarını sürdüren muhtelif toplulukların geçmişi ve bölgede kurulan devletlerin tarihi, kronolojik sıra ile anlatılmıştır. Bilhassa bahsedilen seneler içerisinde bölgedeki siyasi değişikliklerden bahsedilmiştir.

Günümüzde İç Moğolistan Özerk Bölgesi (İMÖB) adı verilen bu bölgenin tarihi bu çalışmada genel olarak XX. yüzyıl öncesi dönem (M.Ö 220-1911 yılları arası), Çin Cumhuriyeti dönemi (1911-1931), Japon İşgali dönemi (1931-1945), son olarak bugünkü İMÖB'nin kurulması ve ardılı yıllar (1945-1949) olarak ayrılmış ve etraflıca değerlendirmeye çalışılmıştır. Söz konusu bölgenin asıl sakinleri olan Moğolların milli mücadelesi ve milli bağımsızlık hareketlerinin liderliğinde bulunan tarihi kişilerin faaliyetlerine de çalışmada yer verilmiştir.

Ayrıca Türkiye'de Moğol ve Türk tarihi açısından mühim bölgelerden biri olan İç Moğolistan üzerine yapılan bu çalışma bundan sonra yapılacak olan araştırmalara katkı sağlayacağını umut ederiz.

Anahtar Kelimeler: Moğol, İç Moğolistan, Dış Moğolistan, İç Moğollar, Çin

ABSTRACT

POLITICAL AND ADMINISTRATIVE STRUCTURE OF INNER MONGOLIA (1911-1949)

ARIUNZAYA ERDENEBAT GÜÇ

In this study, the political history of Inner Mongolia between 1911 and 1949, which is located on the southern side of today's Mongolia, the homeland of the ancient Mongolian and Turkish nomads, is explained. In this work, the history of the region, starting from general geographical information, the history of various communities that have lived in the region since the early ages of human history, and the history of the states established in the region are explained in chronological order. In particular, the administrative structure changes in the region during the mentioned years will be mentioned.

The history of this region, which is now called the Inner Mongolia Autonomous Region, in this thesis is divided into these parts; prior to 20th century (220 BC-1911 AD), the period of Republic of China (1911-1931), the Japanese Occupation period (1931-1945), the establishment of today's IMAR, and successive years (1945-1949) were tried to be evaluated in detail. The national struggle of the Mongols, the original inhabitants of the region, and the activities of historical figures who led the national independence movements are also included.

In addition, we hope that this study, conducted on Inner Mongolia, one of the important regions in terms of Mongolian and Turkic history, will contribute to future research.

Key words: Mongolian, Inner Mongolia, Outer Mongolia, Inner Mongolians, China

ÖNSÖZ

Bazı zamanlarda Türkler, Moğol topraklarına gelmiş ve bazen de Moğollar, Altaylara doğru uzanmışlardır. Mesela önce Altaylarda bulunup sonradan Moğolların hâkim bulunduğu bölgelere doğru giden bazı topluluklar yalnızca coğrafi durumuna bakılarak araştırmacılar tarafından bir Moğol boyları olarak kabul edilmiştir. Diğer yandan, Moğollar da zaman zaman batıya gitmişlerdir. İşte bütün bu göçebe hareketlerine İç Moğolistan da bir nebze ev sahipliği yapmıştır.

Nitekim bugün Moğol ve Türk konar-göçerlerin en kadim ve en mühim bölgelerinden biri olan İç Moğolistan, günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti'nin beş özerk bölgesinden biridir. Resmi adı İç Moğolistan Özerk Bölgesi olarak geçmektedir. Ayrıca bu stratejik bölge üzerine Türkiye'de 1973 yılında Cevdet Gökalgp tarafından ele alınan *Altaylar'da ve İç Moğolistan'da Kabileler: Göktürk Devletinin Kuruluşundan Çingiz'in Zuhuruna Kadar* isimli bir çalışma haricinde henüz akademik düzeyde ciddi bir araştırma yapılmamıştır. Dolayısıyla araştırmamızın ana gayesi bu “büyük boşluğu” doldurmak, bundan sonra yapılacak olan alan araştırmalarında küçük olsa bile bir zemin oluşturabilmektir.

Çalışmamızın Giriş kısmında her şeyden önce bölgenin asıl sakinleri olan Moğolların tarihinden başlayarak İç Moğolistan'ın coğrafi ve nüfus yapısıyla ilgili genel belgeler verilmiştir.

Çalışmanın Birinci bölümünde 1911-1931 yıllar arası İç Moğolistan'ın siyasi tarihi etraflıca incelenmeye gayret edilmiştir. Bölümde XIX. yüzyılda bölgede hakimiyet kuran Türk ve Moğollar gibi bir Altay dilini konuşan göçebe Mançuların tarihinden başlanarak 1931 yılında Japonların bölgeyi işgal etmesine kadar dönemin tarihini üzerinde durulmuştur.

İkinci bölüm 1931-1945 yılları arasında İç Moğolistan bölgesinde gerçekleşen hadiseleri anlatmaktadır. Militarist Japonların bölgeye gelmesiyle bazı İç Moğol asıllı soyluların da milli bağımsızlık hareketleri güçlenmiştir. Zikredilen dönemde meydana

gelen siyasi olayların yanı sıra İç Moğollardan çıkan, zikredilen dönemlerde aktif rol oynamış şahısların faaliyetlerine de yer verilmiştir.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde II. Dünya Savaşı'ndan bugünkü İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin resmi olarak ilan edildiği tarihe kadar yani 1945-1949 yıllar arası dönem incelenmiştir. Çalışmanın aynı zamanda ekler kısmında Moğolistan ve İç Moğolistan'ın muhtelif haritaları ve İç Moğolistan'ın tarih kronolojisi verilmiştir.

Zikredildiği gibi söz konusu bölgenin tarihi Türkiye'de henüz çokça ele alınmamış bir konu olması dolayısıyla mevcut kaynakların büyük çoğunluğu yabancı dilde yazılmıştır. Çoğu Moğolca ve İngilizce yazılan kaynaklardan sıkça başvurduğumuz eserlerden bazıları şunlardır:

- İç Moğol asıllı tarihçi, bilim insanı Örgödein Taivan tarafından yazılan *Üher jiliin üimeenii genel ba süüder (5 Yol Savaşının Işığı ve Gölgesi)*. Taivan Örgödei, **Üher Jiliin Üimeenii Genel ba Süüder**, Övör Mongoliin Surgan Hümüjliin Hevleliin Horoo Yay., Hohhot, 2016.
- Bilim insanı ve dönemin en iyi Mongolistlerinden biri olan Christopher Atwood tarafından yazılan *Young Mongols and Vigilantes in Inner Mongolia's Interregnum Decades 1911-1931 (1911-1931 İç Moğolistan'ın Bunalım Yıllarında Çıkan Genç Moğollar ve Kanunsuz İnfazcılar)*. Christopher Atwood, **Young Mongols and Vigilantes in Inner Mongolia's Interregnum Decades 1911-1931**, Brill, Leiden 2002.
- 1990 yılında Moğol araştırmacı Zenee Mend tarafından kaleme alınan *Övör Mongoliin Öçigdör Önöödör (İç Moğolistan'ın Dünü ve Bugünü)*. Zenee Mend, **Övörmongol Öçigdör, Önöödör**, Ulsiin Hevleliin Gazar Yay., Ulaanbaatar, 1990.

Bu vesile ile beni böyle bir çalışmaya yönlendiren yüksek lisans eğitim hayatım boyunca sabrını ve desteklerini esirgemeyen değerli tez danışmanım Doç. Dr. Ayna Askeroğlu Arslan hocama teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Ayrıca bana desteklerini

hiçbir zaman esirgemeyen, çalışmamız için büyük katkılarda bulunan muhterem hocam Prof. Dr. Ömer Kul'a müteşekkirim. Bununla birlikte hayatımın her anında beni her daim destekleyen, eğitim sürecim boyunca sabırla bekleyip her türlü yardımlarını eksik etmeyen sevgili Moğol ve Türk ailelerime, Türkiye'deki bütün sevgili dostlarım, hocalarım ve özellikle de üzerimden hiçbir zaman desteğini esirgememiş değerli eşim Barış Bora GÜÇ'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ariunzaya ERDENEBAT GÜÇ

İSTANBUL- 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1911-1931 YILLARI ARASIDA İÇ MOĞOLİSTAN SİYASİ TARİHİ

A. 1911 Yılına Kadar İç Moğolistan ve 1911 Yılında Moğol Millî Mücadelesinin Başlaması.....	15
B. Kutsal Lider Bogd Cibzundamba Han ve Hikayesi.....	22
C. 1911 Moğol Millî Mücadelesine İç Moğolların İştirak Etmesi.....	24
D. İç Moğolların Bogd Han Hükümeti'ne Bağılılıklarını Bildirmesi.....	25
E. İç Moğolistan'ın Kurtuluşu İçin Yapılan “Beş Yol Savaşı (1913)”.....	28
F. Moğol-Rus Antlaşması.....	30
G. Hiyagta Üç Devlet Antlaşması (1914-1915).....	32
H. Bogd Han Döneminde İç Moğol Millî Hareketinde Rol Oynayan Şahsiyetler.....	34
H.1 Bavuujev.....	34
H.2. Bogd Han Hükümeti'nin İç Moğol Bakanı Harçin Wang Günsennorov.....	35
I. İç Moğolistan “Çemberleri” (Duguilanglar).....	37

İKİNCİ BÖLÜM

JAPON İŞGALİ SÜRECİNDE İÇ MOĞOLİSTAN

A. 1932-1939 Yılları Arasında İç Moğolistan.....	40
B. De Wang Demçigdonrov ve Bağımsızlık Mücadelesi.....	41
C. II. Dünya Savaşı Sırasında İç Moğolistan.....	45
C.1. Japonya'nın İç Moğolistan'ı İşgal etmesi ve Moğol Özerk Hükümeti (1931-1945).....	45
C.2. 1945 Moğol Kurtuluş Savaşı.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI İÇ MOĞOLİSTAN (1945-1949)

A. Yalta Konferansı Sonrası iç Moğolistan.....	49
B. 1947 Çin Cumhuriyeti Kurultayı'nda İç Moğolistan Meselesi	50
C. Çin Komünist Yönetiminin İç Moğolistan'daki Tesir Süreci.....	52
SONUÇ	56
KAYNAKÇA	60
İÇ MOĞOLİSTAN KRONOLOJİSİ	68
EKLER	74
Ek 1. Moğolların Ana Yurdu.....	74
Ek 2. Cengiz Han Döneminde Asya.....	75
Ek 3: Çin ve Moğolistan Sınırları (1948).....	76
Ek 4: Büyük Hun İmparatorluğu Haritası	77
Ek 5: Batı ve Doğu Türkleri (VI ve IX. yüzyıllar arası)	78
Ek.6: Büyük Moğol İmparatorluğu Cengiz Han Dönemi (1206-1227)	79
Ek 7: Ögöday Han Dönemi (1229-1241)	80
Ek 8: Güyük Han ve Mengü Han Dönemi (1246-1259)	81
Ek 9: “Büyük Yuan Devleti” Kubilay Han Dönemi (1260-1294)	82
Ek 10: Mançu Qing Hanedanlığı (1644-1911).....	83
Ek 11: Günümüz Moğolistan	84
Ek 12: Günümüz İç Moğolistan Özerk Bölgesi	85
Ek 13: Moğolistan 1907: Halha Tüşiyetü Han Yönetim Bölgesi'nde Tusalagçi Jangjun Çin Wang Kangdadorji Sancağı	86
Ek 14: Halha Seçen Han Yönetim Bölgesi'nde Zasag Tsergiin Zereg Taiji Navangsikür Sancağı.....	87
Ek 15: İç Moğolistan 1907; Zuu-Uda Birliği (Çuulgan), Ar Horçin Sancağı.....	88
Ek 16: Zuu-Ud Birliği Horçin sağ kanadı orta sancağı, İç Moğolistan 1908.....	89
Ek 17: Arşiv Belgesi 1; Zuu-Ud Hişigten Sancağı'nın Teyji Daşsambuu'nun bin kişi ile Moğolistan Hükümeti'ne katılmak isteği üzerine Bogd Han' a gönderilen mektup 14.08.1912	90

EK 18: Arşiv Belgesi 2; Taiji Lama Daşsambuu'nun astlarına gönderdiği mektup 22.08.1912	91
Ek 19: Arşiv Belgesi 3; Da Lama Tserencimed tarafından astlarına gönderilen mektup 28.08.1912	92

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bknz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
Ed.	: Editör
Ens.	: Enstitü
Haz.	: Hazırlayan
İM	: İç Moğolistan
İMDHO	: İç Moğolistan Devrimci Halk Ordusu
İMDHP	: İç Moğolistan Devrimci Halk Partisi
İMÖB	: İç Moğolistan Özerk Bölgesi
KMT	: Milliyetçi Çin Partisi
MBA	: Moğolistan Bilimler Akademisi
MHC	: Moğolistan Halk Cumhuriyeti
MHDP	: Moğolistan Halk Devrimci Partisi (1925)

- MHP** : Moğolistan Halk Partisi (1921-1925)
- MTAC** : Mongolian and Tibetan Affairs Commission
- ÖMSHHH** : Övör Mongoliin Sorgan Hümüjliin Hevleliin Horoo (İç Moğolistan Eğitim ve Basım Genel Kurumu)
- PRPİM** : Peoples Revolutionary Party of Inner Mongolia
- S.** : Sayı
- s.** : sayfa
- SBKP** : Sovyetler Birliği Komunit Partisi
- SMHRİC** : Southern Mongolian Human Rights Information Center
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
- TTK** : Türk Tarih Kurumu
- vb.** : ve benzeri
- vd.** : ve devamı
- Yay.** : Yayınevi
- Yay.Haz.** : Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

A. 1911 Senesine Kadar Moğollar

Başta Moğol ve Türk konar-göçerler olmak üzere muhtelif toplulukların tarihine ev sahipliği yapan, iki milletin tarihi açısından son derece mühim bir bölge olan Moğolistan ile İç Moğolistan bozkırlarında tarihin ilk devirlerinden itibaren göçebe, ormancı, avcı ve pastoral gruplar ayrı ayrı boylara ayrılmış olarak yaşamıştır. Birbirleriyle akraba olan boylar özellikle ortak düşmana karşı güçlü bir lider etrafında hızlıca birleşerek bir nevi küçük bir milleti teşkil ederek hayatlarını sürdürmüştür.¹ Bu boylardan ilk olarak Hunlar güçlenerek M.Ö. 200'lü yıllarda Büyük Hun İmparatorluğunu kurduklarında etrafında bulunan boyları bu devlete bağlamışlardı. Büyük Hun İmparatorluğu proto-Moğol ve proto-Türk olarak kabul edilen boylar ve diğer etnik grupların içinde bulunduğu Orta Asya tarihinin ilk büyük imparatorluğudur.²

Hunlardan sonra bu coğrafyada sırasıyla Hsien-Pi, Juan-juan, Göktürk ve Karahıtay devletleri kurulmuştur.³ IV. yüzyılın sonlarına doğru Hunların zayıflamasıyla Moğolistan'ın doğusunda bir güç olarak ortaya çıkan Juan-juan Devleti'ni 552 yılında Bumin Kağan liderliğindeki Göktürkler yıkmıştır. Bölgede hakimiyet kuran Göktürkler kısa zamanda Kafkaslardan Kore'ye kadar geniş bir sahaya yayılmıştır.⁴ 745 yılında Ötüken'de hakimiyetini sağlamlaştıran Uygurlar, Göktürlere hücum ederek onları mağlup etmiştir.⁵ Kültür ve medeniyet açısından Uygur döneminde büyük gelişmelerin inkişafıyla bırakılan kültürel mirasın uzun süre bölgedeki etkisi muhafaza edilmesine rağmen siyasi açıdan Uygurların varlığı uzun sürmemiştir. Uygur Kağanlığı, 845 senesinde Kırgızlar tarafından yıkılmış, bölge hakimiyetini ele geçiren Kırgızlar ise 920'lerde Moğol asıllı Kitanlar tarafından yıkılmış ve Karahıtay devleti kurulmuştur.

¹ İlyas Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", **Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Yay. Haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, İstanbul 2016, Ötüken Yay., s. 29.

² Ahmet Taşağıl, "Çengiz Öncesi Moğollar ve Türkler," **Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Yay. Haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, İstanbul, Ötüken Yay., 2016, s. 11.

³ Geniş bilgi için bkz: Ahmet Taşağıl, **Kök Tengri'nin Çocukları: Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013.

⁴ Ahmet Taşağıl, **Gök-Türkler I, II, III**, Ankara, TTK Yay., 2013, s. 22.

⁵ Taşağıl, **Gök-Türkler I, II, III**, s.384.

Böylece aynı coğrafyayı paylaşan ve bir aile dilini konuşan Moğol ve Türk milletinin tarihi yan yana, bazen iç içe bir gelişme göstermiştir.

IX-XII. yüzyıllar arasında Moğollar ayrı ayrı kabileler veya hanlıklar halinde varlıklarını sürdürmüşse de XII. yüzyıla kadar birleşik bir güç olarak hareket edememiştir. Zikredilen dönemlerde Orta Asya'daki önemli konfederasyonları Merkitler, Naymanlar, Moğollar, Tatarlar ve Keraitler oluşturmaktaydı. Ancak daha sonra Cengiz Han olarak tanınacak, Moğolların Borcigin boyundan Kıyat ailesine mensup olan Temüçin, Orta Asya bozkırında yayılan “çadırda yaşayan halkları” bir bayrak altında birleştirmiştir. Böylece XIII. yüzyılın başlarından tek bir bayrak altında birleşip muazzam ve yıkıcı bir güç olarak tarih sahnesine çıkan Moğollar kısa bir sürede büyük bir imparatorluk kurmuş ve Doğu Avrupa'dan Çin'e, Rusya'dan Doğu Asya, Hindistan, İran ve Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.⁶

Dünya tarihinin bitişik sınırlara sahip en büyük imparatorluğu olan Büyük Moğol İmparatorluğu 1206 yılında Cengiz Han tarafından kurulup onun mirasçıları arasında taksim edilerek kimi zaman ayrı ayrı güç olup kimi zaman da bir tuğ altında birleşip hareket eden devlet, hanlık ve imparatorluk şeklinde varlığını sürdürmüştür.

Bilindiği üzere Cengiz Han vefatından önce Moğol geleneklerine göre ele geçirdiği bütün topraklarını oğulları arasında taksim etmiştir. Mükemmel kumandanlığı ve tecrübeli devlet adamlığı ile kendisini ispatlayan büyük oğlu Cuci'ye Altay Dağları ve Batı Sibirya'dan başlayarak İdil-Ural bölgesi ve ötesi verilmiş, bu topraklar ilk dönemlerde Cuci Ulusu olarak adlandırılmıştır. Cuci Han'ın oğlu Batu Han'ın düzenlediği seferler ve stratejik siyaseti sonucunda Dest-i Kıpçak, Harezm, Kuzey

⁶ A. Konstantin D'Ohsson, **Moğol Tarihi**, Çev. Bahadır Apaydın, İstanbul, Nesnel Yay., 2008, s.17. Daha fazla bilgi için bkz. **Moğolların Gizli Tarihi I**, Çev. Ahmet Temir, Ankara, TTK Yay., 2016, s. 190-191.; **Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Yay. Haz. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006.; Grousset, Rene, **Stepler İmparatorluğu: Atilla, Cengiz Han, Timur**, Çev. Halil İnalçık, Ankara, TTK Yay., 2011.

Kafkaslar, Kırım ve İdil Bulgar devletleri topraklarında Altın Orda Devleti kurulmasını sağlamıştır.⁷

Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'a Kaşgar civarı ve Maverünnehir bölgesinin büyük bir kısmı verilmiş, böylece 1227 senesinden itibaren Çağatay Han ve soyundan gelenler Altay Dağları'ndan Amuderya'ya kadar topraklarda 1680 senesine kadar varlıklarını devam ettirmiştir.⁸

Cengiz Han'ın üçüncü oğlu Ögedey ise Cengiz Han'ın varis olarak seçilmiştir. Bu olay Moğol tarihinin en mühim eserlerden biri olan *Moğolların Gizli Tarihi* 'nde şu ifadelerle yer almaktadır:

“Çinggis-hahan, domuz yılında (1227) Tanrı'ya yükseldi. Onun ölümünden sonra, Tung'ut halkından alınan şeylerin çoğu Yesüi Hatun'a verildi. Sıçan yılında (1228) Çağatay ile Batu başlarında olduğu halde sağ cenahın prensleri, Otçigin-noyan, Yegu ve Yesunge başlarında olduğu halde sol cenahın prensleri, Tolui başlarında olduğu halde merkezin prensleri, prensesler, damatlar, tümen komutanları ve binbaşılar hepsi bir araya gelerek, Kerülen (nehrinde) bulunan Kode'u adasında kurultay için toplandılar ve Çinggis-hahan'ın emri gereğince Ogodai-hahan (Ögedey)'i 'Han' intihap ettiler. Çağatay küçük kardeşi Ogodai-hahan'ı kendisi tahta oturttu. Çağatay ile Tolui, babaları Çinggis-hahan'ın altın hayatını muhafaza etmiş olan gece muhafızlarını, silahşorlarını, sekiz bin gündüz muhafızını, yani Çinggis-hahan'ın yanında vazife görmüş olan on bin emektar muhafızı ise Ogodai-hahan'ın emrine tahsis ettiler. Aynı şekilde devletin merkez kısmı da onun emrine verildi.”⁹

İfadelerden de anlaşılacağı üzere Büyük Moğol İmparatorluğu'nun bütün idaresi Ulu Han olarak seçilen Ögödey'e bırakılmış ve Moğolların ele geçirdiği bütün topraklarının tek hâkimi Ögödey olmuştur.

Cengiz Han taksimatta küçük oğlu Toluy'a ise Moğol töresine göre devletin merkez kısmı olan şimdiki Moğolistan topraklarını vermiştir. Ögödey Han'ın

⁷ İlyas Kemaloğlu, “Altın Orda Devleti”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Yay. Haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, İstanbul 2016, Ötüken Yay., s. 98, 99.

⁸ Hayrunnisa Alan, “Çağatay Hanlığı”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, (Yay. Haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu), İstanbul, Ötüken Yay., 2016, s. 68.

⁹ *Moğolların Gizli Tarihi I*, Çev. Ahmet Temir, Ankara, TTK Yay., 2016, s. 190-191.

ölümünden sonra (1241) Toluy'un oğlu Mengü, 1 Temmuz 1251 tarihinde tahta geçmiş, 1259 yılında Mengü Han'ın ölümü ile onun kardeşleri Kubilay ve Arık Buka arasında taht mücadelesi başlamış, her iki varis birbirine yakın tarihlerde iki ayrı kurultay tertip ederek kendilerini Büyük Kağan ilan etmiştir. Kubilay, Çin'de bulunduğu için Çin-Moğolistan sınırında, Arık Buka ise dönemim başkenti Karakorum'da kurultay düzenlemiştir. Toluy'un oğullarının bu taht kavgası sebebiyle 1261 yılında vuku bulan savaşı Kubilay kazanmıştır.¹⁰

Kubilay Han'ın Kağanlık makamına oturduktan sonra ilk faaliyeti devletin başkentini Karakorum'dan Kaipin yani bugünkü Pekin'e taşımak olmuştur. Moğol tarihi için büyük bir tartışma konusu olan bu hadiseyi bazı tarihçiler "Kubilay ve Arık Buka arasında gerçekleşen bu savaş sadece taht mücadelesi değil aynı zamanda Arık Buka'nın verdiği mücadele devletin merkezini eskisi gibi Karakorum yani şimdiki Moğolistan olarak kalmasını sağlamak ve Büyük Moğol Devleti'nin merkezini muhafaza etmek amaçlıydı" şeklinde değerlendirmiştir.¹¹ Nitekim Kubilay, kardeşi Arık Buka'yı mağlup ettikten sonra Büyük Moğol Ulusu'nun Hanı olarak henüz ele geçirilmemiş olan Çin'in güneyine seferler düzenlemeye başlamıştır. 1261-1271 yılları arasında Çin'e karşı seferlerin başarılı olmasıyla Moğollar, Çin'in tamamına hâkim olmuş ve Ocak 1271'den itibaren Kubilay Han "Büyük Moğol Ulusu"nun ismini "Büyük Yuan¹² Devleti" olarak değiştirmiştir.¹³ Dolayısıyla Moğollar, Kubilay'ın devletin merkezini Çin'e taşıması, ismini değiştirmesi ile benzeri iç siyasetlere ve halkın yerleşik hayata geçmesini istemesine karşı büyük tepkiler göstermiş, bu durum iç mücadeleleri tetiklemiş, dahası Kubilay dönemimde imparatorluğa bağlı olan devletler arasındaki mücadeleler artmıştır. Bunun nedeni imparator seçilme mücadelesinde dönemin İlhanlı Hükümdarı Hülagü'nün Kubilay'ı, Altın Orda Han'ı Berke'nin ise Arık Buka'yı desteklemesi idi. Bu mücadeleler Büyük Moğol İmparatorluğu'nun dağılmasına yol açmış ve Altın Orda Devleti, Mengü

¹⁰ Ebü'l-Ferec İbnü'l İbri, **Tarihu Muhtasari'd-Düvel**, Çev., Ş. Yaltkaya, Ankara, TTK Yay., 2011, s. 43.

¹¹ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C.II, Yay. Haz. Moğolistan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2003, s. 196.

¹² Yuan, 元, Çince dilinde mavi anlamına gelen bir sözcüktür.

¹³ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C.II, s.197.

Timur zamanında (1266-1280) İlhanlı Devleti Gazan Han döneminde (1295-1304) Karakorum'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmiştir.¹⁴

Kubilay Han iktidarda olduğu dönemde devlete başkent seçtiği Pekin'i inşa ettirip her alanda geliştirmek, imparatorluk posta yollarını genişletmek, devletin ticari ilişkilerini yoğunlaştırmak gibi büyük başarılarla ulaşmıştır¹⁵. Fakat dedesi Cengiz Han'ın kurduğu Büyük Moğol devletinin asıl merkezi Karakorum başkenti ve çevresi bütün bu gelişmelerden uzak kalmıştır. 1368 yılında Kubilay'ın kurduğu Yuan Hanedanı'nın sona ermesinin ardından Moğolların büyük bir kısmı geldikleri topraklara yani anayurtlarına dönmüştür. Geri dönüşe rağmen Cengiz Han'ın soyundan gelen hükümdarların tüm Moğol boylarını ve benzer biçimde Çin'i egemenliği altında alma istekleri hâlâ devam etmişse de bunun politik anlamda gerçekleşmesi o an için çok uzak görünmekteydi.¹⁶

Kubilay, Yuan İmparatorluğu'nun son büyük hükümdarı idi ve Jean Paul Roux'un deyişiyle “ondan sonra kusurları altında ezilip kalmış kimseler tahta çıktı.”¹⁷ denmekle dönemin olayları anlatılmak istenmiştir. Son Yuan İmparatoru Togoontömör Han'ın 1368'de Pekin'den kovulmasıyla Moğol tarihinin “küçük hanlar dönemi” adı verilen siyasi parçalanma yıllar başlamıştır.¹⁸

Nitekim Cengiz Han'ın Moğollara yaşattığı “Altın Dönem”, XVII. yüzyılın başlarında Mançuların güçlenip Moğolları tamamen hakimiyetlerine almasıyla bitmiştir. Moğol boylarının zikredilen yüzyılda Mançu Qing Hanedanı'nın yönettiği Çin

¹⁴ Kemaloğlu, *a.g.m.*, s. 46.

¹⁵ Jonh K. Fairbank, **Çağdaş Çin'in temelleri 1840-1950**, Çev. Ünsal Oskay, Ankara, Doğan Yay., 1969, s. 88.

¹⁶ Veronika Veit, “Talep ve Gerçeklik: Ming ve King Hanedanları Döneminde (1368-1911) Moğol Boylarının Çin'le İlişkileri”, **Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Yay. Haz. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s. 579.

¹⁷ C. Müller, “Moğol Egemenliği Altında Çin: Yuan Hanedanı (1272-1368)”, **Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Yay. Haz. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi, 2006, s. 459.

¹⁸ Müller, *a.g.e.*, s. 459.

İmparatorluğu'na katılması, öncelikle Moğolların yaşadığı bölgenin “İç” ve “Dış” Moğolistan olmak üzere iki yönetim birimine ayrılması sonucunu doğurmuştur.¹⁹

1911 yılında Mançu Qing Hanedanı'nın yıkılmasıyla beraber egemenliğinde kalan iki ülke olan Moğolistan ve Çin kendi bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bu dönem, günümüzde Moğolistan ve İç Moğolistan Özerk Bölgesi adı verilen topraklarda bulunan Moğol halkı için tarihin en karmaşık yılları olmuş, İç ve Dış Moğolistan'daki Moğol halkı birleşip bir güç olarak milli bağımsızlıkları için mücadele etmiştir. Moğolistan tarihçiliğinde “Beyaz domuz yılı devrimi” olarak geçen bu devrim sonucunda bugünkü Moğolistan, Mançu Qing Hanedanlığı'ndan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir.²⁰ Nitekim XX. yüzyılın başlarına dünyada gelişen hadiseler ve büyük devletlerin gerek destek gerekse de baskıları nedeniyle batı literatürünün ifadesiyle Dış Moğolistan bağımsızlığına kavuşmuş, İç Moğolistan ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin özerk bir bölgesi olarak bugünkü statüsünü almıştır.

B. Günümüz İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin Coğrafi ve Beşerî Durumu

İç Moğolistan Özerk Bölgesi, 1.183.000 km² yüzölçümüne sahip olup, Çin Halk Cumhuriyeti'nin üçüncü büyük eyaletidir. İç Moğolistan kuzeyinde bulunan Moğolistan'ın Dornogovi, Sükhbaatar, Ömnögovi, Bayankhongor ve Govi-Altay eyaletleriyle sınır komşusu olup, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Moğolistan'a en uzun kara sınırını oluşturmaktadır. Kuzeydoğusunda Rusya Federasyonu'nun Zabaykalsky Kray özerk vilayeti, doğudan Çin'in Heilongjiang, Jilin ve Liaoning yönetim bölgeleri, güneyden Hebei, Şansi, Şensi eyaletleri ve Ninksia Huy Özerk Bölgesi ile batıdan Gansu yönetim bölgesi ile sınır komşusudur.²¹

Başkenti Hohhot, İç Moğolistan'ın orta kısmında yer alan 7.224 km² büyüklüğünde, 2.490.000 civarında nüfusun yaşadığı bir şehirdir. Şehir, 1580 yılında

¹⁹ Christopher Atwood, *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, New York, Facts on File Inc. 2004, s. 245.

²⁰ Lhamsuren, Jamsran, *Mongolçuudiin Sergen Mandaltiin Ehen*, Ulaanbaatar, Soyombo Yay., 1992. S. 54.

²¹ Zenee Mend, *Övörmongol Öçigdör, Önöödör*, Ulaanbaatar, Ulsiin Hevleliin Gazar Yay., 1990. s.46.

eski bir Moğol kabilesi olan Tümed'in reisi Altan Han tarafından kurulmuştur. Şehrin ismi Hohhot, höh-mavi, hot-şehir yani Mavi-Şehir anlamına gelen Moğolca bir sözcüktür. Altan Han, şehri kurduğunda eski Moğol geleneğine göre en kutsal renk olan mavi renginin ismini şehre vermiştir. İç Moğolistan'ın diğer başlıca şehirleri Bugat, Uhai, Ordos, Tunlyao, Hölönbuir, Ulaanhad, Ulaantsav ve Bayantsav'dır.²²

Deniz seviyesinden yaklaşık 1000 metre yükseklikte bulunan İç Moğolistan'ın %13,6'sı ormanlık alanlarla kaplıdır. Tüm ormanlık arazinin %50'si ülkenin kuzeydoğusunda bulunan Büyük Hyangan dağları ormanlık alanlarından ibarettir. Büyük Hyangan dağları 1.400 km boyunca uzanan volkanik bir sıradağ silsilesidir. Bu sıradağlar tümüyle orman örtüleri ile kaplı olması dolayısıyla İç Moğolistan "orman denizi" olarak adlandırılmaktadır.²³

Büyük dağlar ve vadilerle çevrili İç Moğolistan'ın en büyük düz arazileri Hölönbuir, Şiliin Gol, Ordos, Ulaantsav ve Bayannuur bozkırlarında yer almaktadır. Ülkenin güneybatısında Huanhe (Sarı Nehir) ırmak havzası bulunmakta ve bu havza Ordos yaylasını diğer büyük bozkırlardan ayırmaktadır. İç Moğolistan'da muhtelif uzunluklarda binin üzerinde nehir, göl ve çay mevcuttur. Bunlardan Sarı Irmak, İç Moğolistan'da 800 km boyunca uzanan en büyük nehirdir. Diğer büyük nehirler ise Ergüne, Hailaar, Gegeen, Talböör, Mordoo, Türgen, Noon, Dabhar, Gan, Nomin, Tuur ve Lyaohedir. Bölgede mevcut göllerden Hölön, Buir, Taiga, Hyar, Höl tsagaan ve Gaşuun en büyükleridir.²⁴

Tablo 1.1: İç Moğolistan'ın Genel Coğrafi Durumu

Ünite	Toplam Yüzölçümü	Ormanlık Alanı	Otlak Arazisi	Ziraata Müsait Araziler	Çöller	Sular	İşenmiş Araziler
Km ² (10.000)	118.3	16	88	69	28.5	0.5	5.3

²² <http://mn.cctv.com/2016/09/29/ARTIGZjCdPUFQcgQDEtAFamy160929.shtml>/21.12.2023

²³ Mend, a.g.e., s. 47.

²⁴ Mend, a.g.e., s.48.

Çin Cumhuriyeti İçindeki Sırası	Halk	3	1	1	1	2	6
---------------------------------	------	---	---	---	---	---	---

Kaynak: Lhamjav Aminböh, **Ulaan Huvisgal**, s.349.

2000 yılında yapılan bir nüfus sayımına göre İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin toplam nüfusu 23,3 milyon olup, nüfusun %79,2'sini Çinliler ve %17,1'ini Moğol nüfusu meydana getirmektedir.²⁵ Geri kalan kısmı da Mançu, Hoton (Hui), Daguur, Evenk, Koreli, Rus, Orçon ve Şibe halkından oluşmaktadır. Bölgenin resmi dili Mandarin Çincesi ve Moğolca olup ayrıca İç Moğollar, XIII. yüzyıldan beri Moğolların resmi yazı dili olarak kullanılan klasik Moğol yazısı denilen eski Moğol yazı sistemini kullanmaktadırlar.

Tablo 1.2: İç Moğolistan'da Nüfus Yapısı (2010 Nüfus Sayımına Göre)

Milliyet	Nüfus sayısı	Oran (%)
Çinli	18,465,586	79.17
Moğol	3,995,349	17.13
Mançu	499,911	2.14
Hoton (Hui)	209,850	0.90
Daguur	77,188	0.33
Evenk	26,201	0.11
Koreli	21,859	0.09
Rus	5,020	0.02
Orçon	3,573	0.015
Şibe	3,023	0.01
Diğer	15,787	0.085

Kaynak: China National Bureau of Statistics: Population and Statistics Department, China's 2010 Population Census Data by Ethnicity, National Publishing House, Beijing 2013.

²⁵ China Data Online. <http://chinadataonline.org/eng/ereg/ceitgroup.asp>. 21.12.2023

İç Moğolistan, 1949 yılında resmi olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin özerk bir bölgesi sayılmaya başlanmıştır. Lakin o yıllardan günümüze bölgedeki nüfus sayısı hep artış gösterirken, konar-göçer Moğol halkının ana geçim kaynağı olan hayvan sayısı ise aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere hep azalma göstermiştir.

Tablo 1.3: İç Moğolistan'ın Büyük Eyaletlerinden Biri Olan Şiliin Gol'un Nüfus ve Hayvan Sayısı

Sene	Nüfus	Moğol	Çinli	Hayvan Sayısı (Tümen ²⁶ -10 bin)	Kişi Başına Düşen Hayvan Sayısı
1949	82.399	76.185			
1965	125.903			905 tümen (9.050.000)	66.4
1966				836 tümen (8.360.000)	
1975				914 tümen (9.140.000)	
1979	227.000			716 tümen (7.160.000)	32.3
1980	413.944	196.037	208.596		
1984				829.5 tümen ²⁷ (8.295.000)	
1985	660.000			833.3 tümen (8.333.000)	
2000	1.020.000			1000 tümen	

Kaynak: Lhamjav Aminböh, **Ulaan Huvisgal**, s.349.

İç Moğolistan'ın nüfusu üzerine antropolog Uradyn Bulag şu bilgileri vermektedir: “1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti resmi olarak kuruluşunu ilan etti ve İç

²⁶ Burada Tümen olarak verilen terim on bin (10.000) anlamına gelmektedir, yani bir tümen hayvan on bin hayvanı temsil etmektedir.

²⁷ 8.295.000 baş hayvanın 948.000'i sığır, 1.307.000'i at, 59.800'ü deve, 5.887.000'i koyun, 953.000'i keçiden ibarettir. Aminböh, Lhamjav, **Ulaan Huvisgal**, Ulaanbaatar, Mongolian Tibetology Researching Center Yay., 2017. S. 349.

Moğolistan'a Çin Halk Cumhuriyeti'nin bir özerk bölgesi statüsü verildi. O dönemin İç Moğolistan'daki Moğol nüfusu Mançu Qing Hanedanı'nın yıkıldığı 1911 yılı ile hemen hemen aynı, 800 bin kişi olmaktaydı. Lakin bölgeye göç eden Çinli nüfus 5 milyonu aşmış durumundaydı”²⁸ Bu değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere 1949 yılından itibaren İç Moğolistan toprağına Çin Halk Cumhuriyeti tarafından politik olarak Çinli nüfus yerleştirilmeye başladığını görebilmekteyiz. Müteakip yıllarda söz konusu bölgedeki Çinli nüfus sayısı hep artış göstererek devam etmiştir.

C. İç Moğolistan'da İdari Teşkilat Yapısı

Bilindiğı üzere XVI. yüzyılın sonlarında güçlenerek, Orta Asya'da yıkıcı bir güç olarak ortaya çıkan Mançular birleşip Qing Hanedanlığı'nı kurmuştur. 1636 senesinde Mançular dönemin Moğollarının siyasi olarak bölünmesinden de faydalanarak Moğolistan'ın güney kısmında bulunan ve İç Moğolistan olarak ifade edilen bölgeyi ele geçirdiler.²⁹ Bu suretle İç Moğollar, 1636-1911 yılları arasında, iki yüzyılı aşkın bir süreç Mançu egemenliğı altında kalmıştır.

Mançular tarafından ele geçirilen İç Moğolistan, 6 “Çuulgan” (Birlik) ve 49 “Hoşuu” (Sancak)'ya bölünerek yönetilmiştir.³⁰ Birlik ve Sancakları Moğolların “altan urag” dedikleri Cengiz Han'ın soyundan gelen aristokratlar yönetmiş, Mançular da bu eski geleneğı muhafaza etmiştir. Altı Birliğin isimler şu şekilde idi;

- 1) *Zostiin Çuulgan-Zost Birliğı*
- 2) *Zuu Udiin Çuulgan-Zuu-Ud Birliğı*
- 3) *İh Zuugiin Çuulgan-İh Zuu Birliğı*
- 4) *Şiliin Goliin Çuulgan-Şiliin Gol Birliğı*
- 5) *Jirmiin Çuulgan-Jirem Birliğı*
- 6) *Ulaan Tsaviin Çuulgan-Ulaan Tsav Birliğı*

²⁸ Uradyn Bulag, **The Mongols at China's edge: History and the Politics of National Unity**, New-York, Rowman and Littlefield Publishers, 2002. s. 108.

²⁹ Natsagdorj Şagdarjav, **Halhiin Tüüh**, Ulaanbaatar, Undesnii Hevleliin Horoo Yay.,1963, s. 24.

³⁰ Şuuşingaa Çuluunbat, **XX Zuunii Nuudel Suudal**, Ulaanbaatar, Munkhdardas Yay., 2014, s. 11.

Her bir birlik, Moğolca “Hoşuu” adı verilen 49 sancağa ayrılmış ve bunları Mançu Hükümeti’nin “Gadaad Mongoliin Töriig Zasah Yam (İç Moğolistan’ın Devlet Bakanlığı)” denilen bakanlıklar tarafından yönetilmekteydi. İç Moğolistan’da bu idari sistem 1912 yılına kadar sürmüştür.³¹

Tablo 1.4: Mançu Qing Hanedanı devrinde sancak yöneticilerinin rütbeleri

Moğolca adı	Çince adı	Tercüme	Yıllık maaşı (gümüşün ağırlığı ve ipek uzunluğu)
Khoshoi Chin Van	Heshe Qinwang	Prens, 1. derece	2500-2000; 40-25
Törö-Yin Giyün Wang	Duolou Junwang	Prens, 1. derece	1500-1000; 20-15
Törö-Yin Beile	Duolou Beile	Büyük Dük, 1. Derece	800; 14
Khoshingun-u Beise	Gushan Beizi	Büyük Dük, 2. Derece	500; 10
Ulus-un Tüshiye Güng	Feng’en Zhenguo Gong	Dük, 1.derece	300; 9
Ulus-dur Tusalakhu Güng	Feng’en Fuguo Gong	Dük, 2.derece	200; 7
Jasag Taiji (jerge 1-4)	Zhasake Teiji (deng 1-4)	Hüküm Teyji (derece 1-4)	100; 4

Kaynak: Christopher Atwood, *Young Mongols and Vigilantes in Inner Mongolia’s Interregnum Decades, 1911-1931*, 2002, s.26.

1911 yılında Mançu Qing Hanedanı’nın yıkılmasıyla Çin Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir. Nitekim bağımsızlığını ilan ettiği 1912 yılından itibaren de yavaş yavaş Qing Hanedanlığı dönemindeki Mançuların hakimiyetinde olan bütün topraklarda yeni idari düzenlemeler yapmış ve bu düzenlemeler sırasında İç Moğolistan, 8 “aimag” (eyalet)’a bölünmüştür. Bu eyaletlerin isimleri ise şunlardı;

- 1) Şiliin Gol
- 2) Jirmen
- 3) Hölön Buir
- 4) Zost

³¹ Çuluumbat, a.g.e., s. 59.

- 5) Ulaantsav
- 6) Bayannuur (Urad)
- 7) Ordos (Zuu-Ud)
- 8) Alşaa

Bölgede 1913 senesinde yeniden bazı idari değişiklikler yapılmış ve bazı birlik, eyalet ve sancaklar Çin eyaletleri ile birleştirilmiştir. Moğol tarihçisi Christoper P. Atwood'un araştırmalarına göre Çin Cumhuriyeti döneminde İç Moğolistan'ın bütün idari sistemi aşağıdaki tabloda gösterildiği şekildedir.

Tablo 1.5: İç Moğolistan'ın Birlik, Eyalet ve Sancakları (1913-1938)

Eyalet veya Özel Bölge	Kahtsal Soylulukları Olmayan Sancaklar (Her Eyaletin Sancak Sayısı (...)) İçindedir)	Kahtsal Soylulukları Olan Sancaklar (Her Eyaletin Sancak Sayısı (...)) İçindedir)
Heilongjiang	Hulun Buir Yeni Bargu (8) Eski Bargu (2) Solon (6) Ööled (1) Butkha Yekhe Minggan- Ööled	Jirim Birliği Dörbed, Gorlos (Arka)
Jilin		Jirim Birliği Gorlos (Ön)
Fengtain	Sörög (Otlak)	Jirim Birliği Khorçin (6), Jalaid
Rehe	Shireetü Khüriye (Dini Sancak) Tanggud Khalkha	Zost Birliği Kharachin (3), Tümed (2) Zuu Ud Birliği Aukhan, Naiman, Baarin (2), Jarud (2), Aru Khorichin, Ongni'ud (2), Kheshigten, Khalkha Sol Wİng
Çahar	Çahar (8)	Shiliin Gol Birliği Üzümçin, Khuuchid, Sönid, Abaga (nar)
Suiyuan	Tümed	Ulaantsav Birliği

		Dörben Kheükhed, Muuminggan, Urad, Khalkha Batı Wing (darkhan) İh Zuu Birliği Ordos (Wang, Otog, Khanggin, Dalad, Ülüshin, Jasag)
Gansu		Alashan- Ööled Ejene Gool- Torguud

Kaynak: Christopher P. Atwood, **Young Mongols and Vigilantes in Inner Mongolia's Interregnum Decades 1911-1931**, s.60.

1945 yılında İç Moğolistan Özerk Bölgesi kurulduğunda idari yapısı tekrardan düzenlendi ve 1990'lı yıllara gelindiğinde yine değişiklikler yapıp birçok yeni küçük idari birimlere bölündü.

Tablo 1.6: 2010'da İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin İdari Yapısı

	Ad	İdari Birimi (Statüsü)	Çince Ad (Pinyin-Latince İle)	Yüzölçümü (km ²)	Nüfus (2010 Nüfus Sayımı)	Yönetim Merkezi
1	Alşaa Aimag	Eyalet	阿拉善盟 (Ālāshàn Méng)	267.575	231.334	Bayan Şehri
2	Bayannuur Şehri	Şehir	巴彥淖爾市 (Bāyànnào'ěr Shì)	65.788	1,669,915	Linho İlçe
3	Uhai Şehri	Şehir	烏海市 (Wūhǎi Shì)	1.754	532,902	Haibovan İlçe
4	Ordos Şehri	Şehir	鄂爾多斯市 (È'ěrdūōsī Shì)	86.752	1,940,653	Dunxen İlçe
5	Bugat Şehri	Şehir	包頭市 (Bāotóu Shì)	27.768	2,650,364	Höndlön İlçe
6	Hohhot Şehri	Şehir	呼和浩特市 (Hūhéhàotè Shì)	17.271	2,866,615	Huimin İlçe
7	Ulaantsav Şehri	Şehir	烏蘭察布市 (Wūláncá'bù Shì)	54.491	2,143,590	Jinin İlçe
8	Şiliin Gol Aimag	Eyalet	錫林郭勒盟 (Xīlínɡuōlè Méng)	201.494	1,028,022	Şiliin Şehri

9	Ulaanhad Şehri	Şehir	赤峰市 (Chífēng Shì)	90.021	4,341,245	Hunxuang İlçe
10	Tonlyao Şehri	Şehir	通辽市 (Tōngliáo Shì)	59.535	3,139,153	Horçin İlçe
11	Hayngan Aimag	Eyalet	兴安盟 (Xīng'ān Méng)	59.806	1,613,250	Ulaan Şehri
12	Hölönbuir Şehri	Şehir	呼伦贝尔市 (Hūlúnbèi'ěr Shì)	263.953	2,549,278	Hailar Şehri

Kaynak: China National Bureau of Statistics: Population and Statistics Department, China's 2010 Population Census Data by Ethnicity, National Publishing House, Beijing 2013.

BİRİNCİ BÖLÜM

1911-1931 YILLARI ARASIDA İÇ MOĞOLİSTAN SİYASİ TARİHİ

A. 1911 Yılına Kadar İç Moğolistan ve 1911 Yılında Moğol Millî Mücadelesinin Başlaması

XX. yüzyılın başlarından itibaren başta Moğol, Uygur, Çinli ve Tibetliler olmak üzere Mançu Qing Hanedanı'nın hakimiyetinde olan muhtelif milletlerin millî bağımsızlık hareketleri güçlenmiştir. Zikredilen bütün milletlerin Qing Hanedanlığı'nın hakimiyetini yıkmak ortak bir amacı idi. Qing işgalinden kurtulduktan sonraki yıllarında her millet kendi özgürlüğünü elde etmek, millî bağımsız devletini kurmak için mücadele etmiştir.¹

Moğolistan'ın güneydoğusunda yer alan XVII. yüzyılın başlarından oldukça güçlenen ve sonrasında Mançular olarak bilinecek Curcenler, 1616 yılında Curçen asilzadelerinden Nurhaci, bütün soydaşlarını Aisin Giorio (Son Jin Hanedanlığı) merkezinde birleştirerek büyük bir devlet kurmuştur.² Nurhaci, devletin kuruluşundan müteakip komşu bulunduğu kabile ve ülkeleri işgal etme, ulaşabildiği bölgelerde kendi hakimiyetini kuvvetlendirme politikasını izlemeye başlamıştır.³

Bilindiği üzere XIII. yüzyıldan itibaren Büyük Moğol İmparatorluğu olarak birleşik bir şekilde hareket eden Moğolların siyasi parçalanma dönemi başlamıştı. XV ve XVI. yüzyıllarda Moğollar, bugünkü İç Moğolistan'da bulunan Çahar, Harçin, Ordos, Tümed ve Horçin gibi birçok kabileden oluşan İç Moğolistan halkı, günümüz Moğolistanı'ndaki Halhalar ve Altaylar ile Doğu Kazakistan sahasında bulunan Oyradlar olarak birbirlerinde farklı üç siyasi yapıya ayrılmıştı. Bu siyasi parçalanmışlık güçlü komşuların yeni yerler ele geçirme hevesine kapılmasına yol açmıştır.⁴

¹ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C.IV, Yay. Haz. Moğolistan Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2003, s. 44.

² Aisin Güren (1616-1636) Mançuca "Altın Ulus" anlamına gelmektedir. Batı literatüründe ise Qing Hanedanlığı olarak kullanılmaktadır.

³ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C. IV, s. 54.

⁴ Ekrem Kalan, **Cungar Hanlığı'nın Siyasi Tarihi**, Ankara, TTK Yay., 2008, s.15.

1626 yılında Mançu Hanı Nurhaci'nin ölümünden sonra tahta çıkan Abahay Han, Moğol kabilelerini ele geçirmek üzere sadece savaşmakla kalmamış, o dönem iktidarda olan Moğol aristokratlarına Mançu asıllı kızlarını vererek evlendirmiş (böylece Moğollar ile dünürlük kurmak), çeşitli unvan ve hediyeler vererek çeşitli siyasî manevralarda bulunmuştur.⁵ Nitekim 1636 senesinde İç Moğolistan'ı tamamen ele geçiren⁶ Abahay, kendisini Mançu ve Moğolların Hanı ilan ederek devletin ismini Qing Hanedanlığı olarak değiştirmiştir.⁷ Abahay'ın bu hareketi sadece İç Moğolistan boylarını kazanmakla kalmamış, bütün Moğol halkını kendisine bağlamak düşüncesinde olduğunu da ortaya çıkarmıştır.⁸

Moğolistan'ı ele geçiren Mançular, Çin'e karşı siyasetler izlemeye başlamış ve 1644 yılında bütün Çin'de hakimiyeti ele geçirmiştir. Görenek, dil ve kültür olarak Çinlilerden farklı, bilhassa konar-göçer bir kavim olan Ural-Altay dil ailesinin Altay kolunun Mançu dilini konuşan bu halkı, 1644-1911 yılları arasında Kıta Çin'i yönetme başarısı göstermiştir. Çinli olmayan bu halkın Çinli hanedanlardan bile daha uzun süre devleti yönetebilme başarısının sırrı hem Çin'i Çin usulü ile yönetmeyi, hem de yabancı asıllı olmaları dolayısıyla hâkim sınıf içinde kendi öz benlik ve kültürlerini korumayı bilip, erimemeleri olmuştur.⁹ Zikredilen bu uzun dönemde bütün Çin, İç ve Dış Moğolistan ile Tibet dahil Mançuların iktidarında idare edilmiştir.

Zikredilen dönemin Mançu devlet yasasında İç Moğolistan'ın sınırları üzerine "25 eyaletin sınırları doğuda Mügden'den¹⁰ Harmörön'e¹¹, güneyde ise Çin Seddi'ne kadar uzanmaktadır" şeklindeki kayıtlara göre eskiden beri "Birleşik Moğolistan"ın

⁵ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C.IV, s. 64.

⁶ Natsagdorj Şagdarjav, **Halhiin Tüüh**, Ulaanbaatar, Ulsiin Hevleliin Gazar Yay.,1963, s. 24.

⁷ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C.IV, s. 65-66.

⁸ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C.IV, s. 70.

⁹ Geniş bilgi için bkz. Jonh K. Fairbank, **Çağdaş Çin'in Temelleri 1840-1950**, Çev. Ünsal Oskay, Ankara, Doğan Yay., 1969.

¹⁰ Bugünkü adıyla *Shenyang* ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeydoğusunda bulunan Liaoning eyaletinin en büyük şehridir. 1625-1644 yılları arasında Jin ve Qing Hanedanlıkları döneminde başkent olup Mançular için önemli bir stratejik yer sayılırdı. Mançuca adı *Mügden* (Mukden) olarak geçmektedir.

¹¹ Günümüzde *Heilongjiang* isminde olup Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeydoğusunda bulunan bir eyalettir. Bölge Qing Hanedanlığı devrinde *Sahaliyan ula* isminde olup İç Moğolistan'ın doğu sınırını belirliyordu. Batı dillerinde "Amur Nehri" olarak geçen bölgenin Moğolca ve Mançuca adının anlamı ise "Kara Nehir"dir.

sınırları güneyde Çin Seddi ile ayrıldığını görmek mümkündür. Mançu devlet yasasında zikredilen bu bölge, bugünkü İç Moğolistan topraklarının tamamını değil, zikredilen dönem için Mançuların kendi hakimiyetini kurduğu bölgeleri de ifade etmekteydi.¹²

Mançular, İç Moğolistan'ı zapt ettikten sonra Çin'de iktidarda bulunan Ming Hanedanlığı'nı egemenliği altına almak üzere ana askerî gücünü kullanmıştır. Bundan dolayı Halha Moğolları (bugünkü Moğolistan) üzerine bir kuvvet sevk etmemiş, daha ziyade siyasî yollarla bölgeyi ele geçirme yoluna gitmiştir. Dahası zikredilen dönem için düşünüldüğünde Halhalar üzerine askerî bir sefer yapacak gücü de bulunmamaktaydı. Mançular, İç Moğolistan'a karşı izledikleri siyasetlere ek olarak Halhaların dahilî politikalarına karışarak bölgede tesirini arttırmak, Halha liderlerinin özgürlüğünü kısıtlamak, eşit olmayan ilişkiler kurarak çeşitli Moğol kabilelerinin kendi aralarında savaşmasına yol açmak ya da kız vermek, süslü unvan, mal-mülk ve her türlü rüşvet ile kendi tarafına çekerek yavaş yavaş hakimiyeti altına alma siyaseti gütmüşlerdi.¹³

Mançuların Moğollara yönelik bu sinsi siyaseti neticesinde Halha Moğollar ve Cungarlılar (Oyrat Moğollar) 1688 yılında birbirlerine karşı savaşmış ve bu hadise artık bütün Moğolların uzun zamandır Qing Hanedanı'nın sömürgesi altında kalmasına yol açan olayların başlangıcı olmuştur. Böylece XVII. yüzyılın başlarından itibaren Mançular, Moğollara karşı yoğun bir siyaset izleyip Moğolların siyasî bölünmesinden faydalanarak, bazı işbirlikçi aristokratların da desteğini alarak, askerî ve siyasî yönden her türlü hileli yöntemi kullanıp 1626-1627 yıllarında İç Moğolistan'ın Harçin boyunu, akabinde Horçin boyunu, 1634-1636 yılları arasında İç Moğolistan'ın tamamını, 1691 yılında Halha'yı (bugünkü Moğolistan) ve 1723'te ise Qinghay'daki "Üst Moğolları" sırasıyla ele geçirip nihayetinde 1755'te Cungarya Hanlığı'nı işgal etmiştir.¹⁴ Fakat bütün Moğol topluluklarını birleştirip birleşik bir devlet kurmak gayesinde olan, millî bağımsızlık mücadelesinin önde gelen liderlerinden olan Batmönh Dayan Han (1466-1504), Qing Hanedanı'na karşı Moğol halkının bağımsızlığı için en katı şekilde

¹² Mend, a.g.e., s. 6.

¹³ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C. IV, s.106.

¹⁴ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C. IV, s. 121, 147.

mücadele eden Çahar'ın Ligden Han (1581-1637), Oyratların lideri Galdan Boşgot (1644-1697) ve diğer tarihi lider kişiler Cengiz Han'dan sonra tekrar Büyük Moğol İmparatorluğu'nu kurma gayretinde olmuşlardı.¹⁵

Zikredilen Moğol Hanları başta olmak üzere diğer birçok kişi, grup ve birlikler Qing hakimiyetine karşı çeşitli girişimlerde bulunmuş, söz konusu coğrafyada büyük anti-Qing hareketler yaşanmasına rağmen bölgede Mançular 1911 yılına kadar hüküm sürmeyi başarmıştır. Ancak XIX. yüzyılın ortasından itibaren emperyalist devletlerin Qing Hanedanlığı'na karşı yürüttüğü politikalar, devleti yarı-sömürge (semi-colony) bir devlet haline getirmiştir.¹⁶ Devletin bu suretle zayıflaması Qing hakimiyeti altında yüzyıllardır varlığını sürdüren birçok millet için millî bağımsızlık hareketlerinin alevlenmesine neden olmuştur.¹⁷

Zikredilen dönemlerde vuku bulan Qing rejimini devirmek amaçlı birçok büyük millî hareketlerin başlangıcı 1899-1901 yıllar arasında Kuzey Çin'de meydana gelmiş olup, Yi-Ho-Tuan¹⁸ ayaklanması adı verilen bu kargaşa devrinde Kıta Çin'de Batı'nın siyasî ve ekonomik etkisine karşı çıkartılan anti-emperyalist, anti-yabancı güçler ve anti-Hristiyan misyonerlik hareketleri vuku bulmuştur.¹⁹ Kasım 1899'da Çinli milliyetçiler tarafından ülkedeki yabancı temsilciliklere, Hristiyan misyonerlere ve yabancı devletler tarafından yapılmakta olan demiryolu işçilerine saldırmakla başlayan ayaklanma kısa zamanda bütün ülkeye yayılmış, ayaklanmayı bastırmak için dönemin sömürgeci ve etkin devletleri olan Japonya, Almanya, Birleşik Krallık, ABD, Fransa, Rus İmparatorluğu, İtalya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan müteşekkil "Sekiz Devlet İttifakı" kurulmuştur. Böylece Yi-Ho-Tuan ayaklanması 7 Eylül 1901 tarihinde

¹⁵ Mend, **a.g.e.**, s.6.

¹⁶ Jamsran Lhamsuren, "Similarities and Differences of the 1911 Revolutions in Mongolia and China", **The Mongolian Journal of International Affairs**, No 1, 1994, s.64.

¹⁷ Lhamsuren, **Mongolçuudiin Sergen Mandaltiin Ehen**, s. 5.

¹⁸ Yi-Ho-Tuan 义和团起义 (tercümesi: Haklı ve Uyumlu Cemiyeti Ayaklanması), Batı'da Boxer Rebellion ya da Yihetuan hareketi olarak bilinir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lanxin Xiang, **The Origins of the Boxer War: Multinational Study**, London, Routledge Curson Yay., 2003; Lynn E. Bodin, **The Boxer Rebellion**, London, Osprey Yay., 1979; Joseph W. Esherick, **The origins of the Boxer Uprising**, Berkeley, University of California Press, 1987.

¹⁹ Xiang, **a.g.e.**, s.115.

Pekin'deki İspanya Büyükelçiliği'nde Sekiz Devlet İttifakı ve Qing Hükümeti tarafından imzalanan "Boxer Protokolü" ile sona ermiştir.²⁰ Sekiz Devlet İttifakı, Qing Hükümeti'ne 450 milyon ince gümüş (18.000 ton civarında, yaklaşık 333 milyon ABD doları değerinde) tazminat ödemesi yüklemiş ve son taksiti 1940 yılına kadar 39 yıl süren bu tazminatın ödenmesi birçok zorluğu da beraberinde getirmiştir.²¹ Ayrıca bu "aşırı tazminat" dönemin sömürgeci devletlerinin, ilerleyen dönemlerde bir sömürü ve baskı siyasetinin aracı olarak kullanmasına yol açmıştır.

Yi-Ho-Tuan ayaklanması İç Moğolistan'ın batı kısmında yayıldığı zaman İç Moğollar da kendi bölgesinde yabancı güçler tarafından kurulan Katolik ve Hristiyan kiliselerine, dinini yaymak suretiyle yerli halkın geleneksel yaşam kültürü, dini inanç ve günlük hayatını oldukça etkileyen misyonerlere karşı hareketlerde bulunmuştur. Dolayısıyla ayaklanma bastırıldıktan sonra sekiz devlet güçleri tarafından yüklenen tazminatın büyük bir kısmını Qing Hükümeti, Moğol bölgesindeki ayaklanmaları bahane ederek İç Moğollardan tahsil etmeye çalışmıştır. Bu amaçla tazminat işlemi doğrultusunda İç Moğolistan'ın büyük ölçüde otlak arazisi Moğollardan gasp edilmiştir.²²

Bahsi geçen ayaklanmanın başlaması ve bastırılması sırasında Pekin, Sekiz Devlet İttifakı tarafından işgal edilmiş ve Qing idarecileri hanedanını iktidarda tutmak için iç ve dış politikasını değiştirmeye mecbur edilmiştir. Dolayısıyla 1901 yılında "yeni siyasetler" adlı siyasî reform uygulamaya başlanmıştır. Yeni siyasetler, Qing egemenliğinde olan bütün bölgelerde tatbik edilmesi dolayısıyla iki Moğolistan da olayın dışında kalamamıştır. Siyasî reformu İç Moğolistan'da Çinli köylü nüfusunu yerleştirmek, aynı zamanda Çin yönetim birimlerini kurmakla gerçekleştirilmiştir.²³

1902 yılında Horçin'in Züün Gariin Sancağı'nda Chjou, 1903'te Tümed ve Horçin sancaklardan birer Syani, 1904'te Jalaid, Horçin'in Baruun Gariin sancağında

²⁰ Lhamsuren, a.g.e., s.6.

²¹ Jonathan D. Spence, **The Search for Modern China**, New York, 1991.s. 87.

²² **Mongol Ulsin Tüüh**, C.IV, s. 264.

²³ Aminbö, a.g.e., s. 23.

Tin, Fu vb. Çin yönetim birimleri kurulmuştur. Sonrasında İç Moğolistan'ın Haluun Gol ve Tsahar, Dış Moğolistan'ın Ulyastay Hovd, Altay ve Tibet bölgelerini eyalet yapıp bölgelere atanan askerî komutan ve bakan olarak Syuni Fu'yu ilan ederek karayolu ordusu ve devlet sınırlarındaki kontrolü sağlamlaştırma politikasını izlemiştir.²⁴

İç Moğolistan'da sadece 1902-1908 yılları arasında yedi milyon mu'yu²⁵ aşkın toprak yeniden tarıma açılmıştır.²⁶ Başka bir kaynakta verilen rakam ise 1912-1916'ya kadar dört sene içinde İh Zuu Çuulgan'da 20.000'i aşkın mu toprak işlenmiştir.²⁷ Qing İmparatoru'nun 1909 yılı kararnamesi ile devletin bütün idarecilerinin katıldığı bir toplantı tertip edilerek sadece İç Moğolistan değil Rusya İmparatorluğu ile hem sınır olan o dönemin deyişle Dış Moğolistan toprağını işleme kararı da alınmıştır. Moğolistan sınırına gidip toprağı ekip biçme işini yapmak için Çinli köylüler desteklenerek aileleriyle beraber bölgeye yerleşmelerine izin verilmiştir.²⁸ Böylece İç Moğolistan'dan sonra Dış Moğolistan'da da Çinli nüfus sayısı hızla artmaya başlamış, ayrıca geniş arazilerdeki otlak ve bakir topraklara Çinli köylülerin yerleştirilmesinin önü açılmıştır.

Mançuların bu siyaseti müteakip yıllarda İç Moğolistan topraklarında Çinli nüfusunun artmasının başlangıcını oluşturmuştur. Qing rejimin devrilmesini takip eden yıllarında iktidara geçen Çinli idareciler aynı politikayı tatbik edip, söz konusu bölgelerde Çinli nüfusunun sürekli olarak artmasını, dolayısıyla otlak ve bakir toprakların Çin köylüleri tarafından ele geçirilmesi ve işlenilmesi, göçebe hayat süren yerli halkın mağdur edilmesine neden olunmuştur. Ayrıca nüfus sayısı ve toprakla alakalı bu mesele bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti'nin İç Moğolistan Özerk Bölgesi için de hiçbir değişiklik göstermeksizin devam ettirilmiştir.²⁹ Qing Hanedanlığı, hakimiyet devrinin son yıllarında uyguladığı bu reform kampanyası sırasında, askerî, siyasî, kültürel ve ekonomik gibi her alanda yapılan büyük değişiklikler başta devletin

²⁴ Lhamsuren, **a.g.e.**, s. 8.

²⁵ 1 mu= 666.7 m²

²⁶ **Novay İstoriy Kitay**, Yay. Haz. S.L. Tihvinski, Moskova, Hayka Yay., 1972, s. 459.

²⁷ Aminböh, **a.g.e.**, s.23.

²⁸ Lhamsuren, **a.g.e.**, s.24.

²⁹ İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nde geçmişten günümüze kadarki yaşam koşulları hakkında geniş bilgi için bkz., Enze Han, "The dog that hasn't barked: assimilation and resistance in Inner Mongolia, China", **Asian Ethnicity**, 12:1, London, 2011. s. 55-75.

nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Çinliler olmak üzere diğer birçok milletin Qing rejimine karşı faaliyetlerde bulunmasına ön ayak olmuştur.

Moğollar, iki yüz yılı aşkın bir süre Qing egemenliği altında kalmış, bu durum ise sömürgecileri tarafından tatbik edilen “yeni siyasetler” politikasına ilk maruz kalanlar olması dolayısıyla ilk ayaklananlar da İç Moğollar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1904 yılında Zostiin Çuulgan ilinde Tümed Sancağı’nın Bayandalay liderliğini üstlendiği ayaklanma, 1905’te İh Zuugiin Çuulgan ilinde Taiji Danbüren’in liderliğini yaptığı ayaklanma, 1906’da Jirmiin Çuulgan ilinin Gorlos Sancağı’nda meydana gelen ayaklanma bunlara en güzel örnektir. Bununla beraber Qing Hükümetinin “yeni siyasetler” politikasını uygulamak, ülkenin iç ve dış sınırlarını idare etmek suretiyle Çinli nüfusu sınır bölgesi olan İç Moğolistan’a yerleştirilmesi ve ziraat hareketlerine karşı vukuu bulan isyanın Taiji Togtoh’ın liderliğinde büyüyüp birçok bölgeye yayılması³⁰ ve 1907³¹’de Jirmiin Çuulgan Jalaid Sancağı’nda vuku bulan Tsogdalai liderliğinde otlakları koruma amacıyla çıkan silahlı mücadeleleri saymak mümkündür. Bütün bu hareketler 1911 yılında vuku bulan Moğolların “Beyaz Domuz Yılı Devrimi’nin” temelini oluşturmuştur.³²

İlk dönemlerde İç Moğolistan halkının mücadeleleri Mançu-Qing Hanedanlığı’nın egemenliğine karşı bir amaç gütmüştür. Ancak XIX. yüzyılın son yıllarından itibaren Mançu-Çin sömürgesi, Çinli köylülerine arazi tahsis veya satılması yanında bu türden Çinli göçmenlere uygulanan ziraat yapma ayrıcalıkları ve yabancı bir dinin yayılmasına karşı çıkış gibi yeni hoşnutsuzluklar ortaya çıkmış ve muhalif hareketler güçlenmiştir.³³

Moğolların bu vesile ile kendi millî istiklal mücadelelerini başlatması ve faaliyette bulunan isyancıların birleşmesi uzun yıllar sürmüştür. Henüz birleşik bir güç

³⁰ Lhamsuren, **a.g.e.**, s. 39.

³¹ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C.IV, s. 273.

³² “Beyaz Domuz Yılı Devrimi” adını hayvanlı takvime göre domuzdan almıştır, o sene ise aynı takvimde beyaz olarak kabul edilmiştir. Miladi olarak 1911 yılına gelen bu yılda Moğolların ruhani lideri Bogd Han, Moğolların bağımsızlığını ilan ettiği için Moğollar bu olaya Beyaz Domuz Yılı Devrimi demektedir. Lhamsuren, **Mongolçuudiin Sergen Mandaltiin Ehen**, s. 54.

³³ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C.IV, s. 274.

olarak beraber hareket edemedilerse de Moğolların zikredilen millî hareketler neticesinde bağımsızlığını elde etmek dahası tekrardan birleşip bir devlet kurmak gayesini bu hareketlerde oldukça net göstermek mümkündür. Bilhassa yabancı güçler tarafından bu türden ayaklanmaların desteklenmesi mevzuu daha çok görülmekle birlikte dönemin Çarlık Rus İmparatorluğu tesirinde olan Dış Moğolistan Ruslardan, belirli bir süre zarfında Japon etkisinde kalan İç Moğollar ise Japonlardan destek alabilme çabasında olmuştur.³⁴ Ancak bunlardan sadece Dış Moğolistan'ın mücadelesi başarıyla tamamlanıp 29 Aralık 1911 tarihinde Budist dini lideri Bogd Jibzundamba'yı Han (İmparator) seçerek Moğolistan'ın bağımsızlığını ilan edebilmiştir.³⁵

B. Kutsal Lider Bogd Cibzundamba Han ve Hikayesi

Bogd Han, 8 Eylül 1870 tarihinde Tibetli memur Gonçigtseren ve karısı Ojvodulam'ın dördüncü oğlu olarak Tibet'in Lhasa şehrinde dünyaya gelmiştir. Haziran 1872'de Cibzundamba'nın sekizinci reenkarnasyonu (yeniden doğuşu) kendisinde gerçekleşmiş ve 11 Nisan 1874 tarihinde Mançu İmparatoru'nun düzenlediği bir tören ve verdiği belgeyle bu yeniden doğuş onaylanmıştır. Cibzundamba, saray geleneğine uygun olarak Dış Moğolistan'ın dinsel merkezi olan Yeke-Küree (Ulanbator) şehrinde bulunması dolayısıyla, Moğol prens ve din adamları, ikametgahını bu şehre alması için resmî olarak onu bu şehre davet etmiştir. Cibzundamba, 3 Ekim 1875 tarihinde Ulanbator'a gelerek kendini hemen din işlerine vermiş ve özellikle yedi Budist manastırı yaptırmaya girişmiştir. Zikredilen tarihten itibaren yani 1870-1910 yılları arasında inşa edilen doksan beş manastır ve tapınağın çoğu onun inisiyatifinde gerçekleştirilmiştir.³⁶

Cibzundamba, 1890'lı yılları başında Mançu hükümdarlığına karşı eleştirilerini gittikçe daha sert dile getirmeye başlamıştır. Mançu İmparatorluğu'nun 1892 yılında kaleme aldığı "uyarı"nın nereye kadar onun bu tavrından vazgeçtiği hususu kaynaklarda bilinmese de ardından Cibzundamba'nın sırtını Rusya'ya yaslanmaya başlaması, 1891 yılından itibaren Ulanbator'da çalışan Rusya Konsolosu Jan P. Şişmarev'in üzerindeki

³⁴ **Mongol Ulsiin Tüüh**, C.IV, s. 42.

³⁵ Jamsran Lhamsuren, **a.g.e.**, s. 68.

³⁶ Taçibana Makato, **Mongoliin Martagdsan Tuuh Bogd Haant Zasgiin Gazar (1911-1921)**, MH Ulaanbaatar, Technology Yay., 2011, s. 34

etkisini yansıtmaktadır. Cibzundamba, 1895 yılında kişisel olarak, Çarlık yönetiminden bağımsız bir Moğol devleti kurulmasına destek olmalarını sağlamaları için St. Petersburg'a elçiler göndermiştir. Rusya buna istekli olsa da Çin'le ilişkilerini bozmamak adına da dikkatli davranmıştır. 1905 yılında Mançu İmparatoru, Cibzundamba'yı açıkça eleştirince o da Rus mimarlara yaptırttığı yeni kışlık sarayına taşınmıştır. Mançu İmparatoru, onun “yanlış” öğretinin temsilcileri tarafından yapılan bu binaya taşınmış olduğu iddiasıyla eleştirilerini daha da üst perdeden yapmaya başlamıştır.³⁷

1911 yazında Çin'de siyasî çalkantıların yaşanmaya başladığı dönemde, Çarlık yönetimi Moğolların istediği askerî yardımı sağlamaya karar vermiş ve Ekim 1911'de İh Hüree'ye Rus askerleri giriş yapmış, bir ay sonra ise başkentte geçici bir hükümet kurulmuştur. 16 Aralık 1911 tarihinde ise Dış Moğolistan soyluları Cibzundamba'yı Moğolların Hanı ilan etmiştir, ki bu olayın diğer bir ismi de yukarıda bahsedildiği üzere “Beyaz Domuz Yılı Devrimi”dir. Rusya ile Dış Moğolistan'ın 21 Ekim 1912'de yaptıkları antlaşmaya göre Rusya, Dış Moğolistan'ın özerkliğini güvence altına almıştır. Daha sonra bahsedileceği üzere Moğollar, Ruslar ve Çinliler arasında yapılan Hiyagta Antlaşmasına göre de (25 Mayıs 1915) Çin, Dış Moğolistan'ın özerkliğini tanımıştır. Rusya bu antlaşmayla hedefine ulaşmış, Moğolistan'ı askerî açıdan bir tampon bölge haline getirmiştir. Fakat Rusya'nın verdiği güvenceler, 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik Devrimi ile birlikte boşa çıkmıştır. Çin, Dış Moğolistan'ı yeniden sınırları içine katmak istemişse de kendi iktidar kavgaları yüzünden bunu gerçekleştirememiştir. Ancak 1919 yılında Çinli General Xu Shuzheng, Bogd Han yönetimini özerklikten vazgeçtiklerini belirten bir belge imzalatmaya muvaffak olmuştu.³⁸ Lakin Çinlilerin Bogd Han ve Moğolistan üzerindeki bu hakimiyeti kısa sürmüş, zira Beyaz Rus Ordusu generallerinden Baron Ungern, Bogd Han'ın yardım çağrısına kulak vermiş ve Çinlileri

³⁷ Pürevjav Sundui, Bira Şagdar, **Mongol dahi Şariin Şaşnii Huraangui Tuuh**, Ulaanbaatar, Ulsiin Hevleliin Gazar Yay., 1978, s. 19.

³⁸ Udo B. Barkmann, “Bogd Han ve Dış Moğolistan”, **Cengiz Han ve Mirasçıları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Yay. Haz. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s. 597.

bölgeden kovmuştur. Lakin sonrasında Baron Ungern de aralarında MHP partizanların da bulunduğu Sovyet Kızıl Ordusu tarafından Moğolistan'dan sürülmüştür.³⁹ Bundan sonra Bogd Han, unvanını 1924 yılından ölümüne kadar sürdürmüş, lakin yetkileri sadece din ile sınırlandırılmıştır.⁴⁰ Bunlara rağmen Bogd Han yakın Moğol tarihinde bağımsızlığın önemli bir simgesi olmayı başarmıştır. Zira aşağıda da bahsedileceği üzere birçok İç Moğol onun bağımsızlık çağrısına kulak vermiştir.

C. 1911 Moğol Millî Mücadelesine İç Moğolların İştirak Etmesi

Bogd Han'ın 1911'de başını çektiği “Beyaz Domuz Yılı Devrimi” Moğol asiller, beyler ve lamalar (Budist din adamları) önderliğinde gerçekleşmiş milliyetçi bir harekettir. Bu hareketin önde gelen unsurlardan biri de Mançu-Çin sömürgecinin etkisine Halha Moğollarından daha uzun zamandır maruz kalan, Çinli göçmenler tarafından toprakları ele geçirilen ve aynı zamanda çağdaş siyasî eğilimlerle karşılaşma imkânı daha yüksek olan İç Moğolistan kökenli aydınlar, dinsel ve din dışı yönetim örgütlerinde yetenekleriyle yükselmiş halk liderleri olmuştur.⁴¹

Bağımsızlık ilanının ardından Moğolistan teokratik monarşiyle yönetilmeye başlanmıştır. Moğolistan'ın dinsel ve din dışı konularında tek yetkilisi olan Bogd Cibzundamba Han, beş bakanlıktan oluşan (içişleri, dışişleri, savunma, maliye ve adalet) bir hükümet kurmuştur.⁴² Bogd Han Hükümeti, Mançu Hanedanı'nın ortadan kalktığını, dolayısıyla onlarla yaptıkları tabiiyet anlaşmalarının geçerliliğini yitirdiğini ilan ederek Avrupa ülkeleri, ABD ve Japonya'ya bağımsızlık kararını bildirmiştir.⁴³ Moğolların bu bağımsızlık ilanı Moğolistan dışında kalan bölgelerde Pan-Mongolist eğilim ve eylemlere yol açmış ve Bogd Han Hükümeti başta İç Moğolistan olmak üzere Moğol halkının yaşadığı diğer bölgelere yönelik siyaset yürütmeye başlamıştır. Moğolistan ile birleşmesi, bağlılıklarını bildirmesi istenen Bogd Han emri, İç Moğolistan'ın altı birliği

³⁹ Atwood, *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, s. 533.

⁴⁰ Atwood, *Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire*, s. 271.

⁴¹ H. Zafer Kars, Emrah Maraşo, *Asya Çağını Açan Devrimler (1905-1911)*, İstanbul, Kaynak Yay., 2018, s.131.

⁴² Taivan, *a.g.e.*, s.7.

⁴³ Kars, Maraşo, *a.g.e.*, s.130.

(eyalet) ve 49 sancak olmak üzere bütün bölgelerine gönderilmiştir.⁴⁴ Moğolistan resmî tarihçilerinden birçoğu İç Moğolistan'ın 49 sancağından 35'inin resmi evrakı başkent Hüree'ye göndererek Moğolistan'a bağlılıklarını bildirdiğini yazmaktadır.⁴⁵ Fakat tarihçi Taivan Örgödei'nin araştırmalarına göre 38 sancak Moğolistan'a bağlanma kararı almıştır.⁴⁶

1912 yılında tertip edilen Bogd Han Hükümeti'nin Bakanlar Kurulu toplantısında Dış⁴⁷ ve İç Moğolistan'ı birleştirme, İç Moğolistan'ın 6 eyalet, 49 sancağının hepsinin birlikte ele alınması" kararı kabul edilerek İç Moğolistan'a gizli bir heyet göndererek bölgedeki Moğol yetkililerden destek istenmiştir.⁴⁸

D. İç Moğolların Bogd Han Hükümeti'ne Bağlılıklarını Bildirmesi

Yukarıda da ifade edildiği üzere Bogd Han, beş bakanlıktan müteşekkil Moğol Hükümeti'ni kurduktan sonra İç Moğollara birleşme daveti göndermiştir. Bunun üzerine İç Moğolistan'ın birlik, eyalet ve sancak liderlerinin çoğu resmî birer mektup yazıp Yeke-Hüree'ye göndermiş, Moğolistan devleti ile birleşme isteğini dile getirmiştir. Bu mektuplar günümüzde Moğolistan Millî Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. İç Moğolistan haklı her zaman Moğolistan'a birleşme çabasında olduğunun kanıtı olan bu mühim belgelerden birkaç örneğinin Türkçe tercümesi aşağıda verilmiştir.⁴⁹

Zuu-Ud Birliği'nin Hişigigten Zasag Sancağının'nın Taiji Daşsambuu'lardan 1000 kişi ile Moğolistan Hükümeti'ne bağlamak üzere sunulan yazı⁵⁰

"Zuu-Ud Birliği'nin Hişigten Sancağı'nın idarecisi Taiji Daşsambuu ve bu sancağın dördüncü derecedeki idarecisi Teyci Yansüren,

⁴⁴ L. Dindub, **A Brief History of Mongolia in the Autonomous Period**, İndiana University, A Publication of the Mongolia Society, 1977, s. 2-3.

⁴⁵ **Mongolchuud Negdsen Uls Baiguulahiin Tölöö Temtsel (1911-1915)** C. I, Yay. Haz. J. Gerelbadrah, Ulaanbaatar, 2014, s.7.

⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. Taivan Örgödei, **Üher Jiliin Üimeenii Gerel ba Süüder**, Hohhot, Övör Mongoliin Sorgan Hümüjliin Hevleliin Horoo Yay., 2016, s. 43-49.

⁴⁷ Orijinalde Dış Moğolistan terimi ilk olarak 1632 yılında Mançular tarafından kullanılmıştır. Sonradan şimdiki Moğolistan ve Çin'deki İç Moğolistan'ı ayırt etmek üzere kullanılmaya başlanmıştır. Bilgi için bkz. <https://mongoltoli.mn/history/h/372/> 02.02.2023

⁴⁸ Dindub, **a.g.e.**, s. 3.

⁴⁹ Bknz: Ek 17: Arşiv belgesi 1.

⁵⁰ Miladi 14 Ağustos 1912.

(Bogd Han'ın) İçişleri Bakanlığı'na bu mektup ile eğilir. Bildirimizin sebebi şudur ki ben Daşsambuu benim ecdadım Halhalardan Borjigid kabilesi, Hiyad boyuna mensuplardır. Eskiden Galdan'ın mücadelesinden dolayı Hişigten Sancağı'na bağlanıp bunca zamandır burada hayatımızı sürdürmekteyiz. Geçen kış Bogd Han, Moğol bağımsız hükümetini kurmuş ve bunun için mektup göndermiştir. Lakin Yegüzer Hamba lama tarafından İç Çuulgan'larına mektup ile gönderilen bu haber halkımıza hiç duyurulmamıştır. Bu da bizler için onların atalarını, mübarek ecdadını yok saydıkları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla ben, Daşsambuu, bizzat kendim sizlere emrimde bulunan 4. derecedeki Taiji Orşih, Namsrai, Gombojav, Odser, Galindara, Erhem gibi yüzü aşkın taijiler ve aynı sancağının bir sum'unun 3. derece Taiji Deleg, 4. derece Taiji Bavuujan, Rimid'lerden erkek ve kadın hepsi binden fazla nüfus ile Bogd Han Hükümeti'ne bağlamak arzusunda olduğumuzu arz ederiz".⁵¹

Yukarıda bahsedilen Taiji Lama Daşsambuu, aşağıdaki mektubu kendisinden alt kademedeki yöneticiler olan Yansürenlere göndermiş ve bunu da yine Bogd Han'a bildirmiştir.⁵²

"Başta İçişleri Bakanlığı olmak üzere diğer dört bakanlığına, Zuu-Ud Birliği, Hişigten Sancağı'nın idarecisi Taiji Lama Daşsambuu'dan Yansüren'lere gönderilir ve emredilir ki;

Zuu Udiin Birliğimizin İçişleri Bakanlığındaki teiji, lama ve daşsambuu, diğer yensürenler ve bu mertebelerin hizmet ettiği halk bu güzün ilk ayının onuncu gününde Bogd Han'a biat ettiklerine ve onun emirlerine uyacaklarına dair biat etmişlerdir, bunun içinde onun şahıslarına resmi bir mektup gönderilmiştir.⁵³

Üçüncü mektup ise Da Lama Tserencimed tarafından altındaki devlet görevlilerine gönderilmiştir.⁵⁴

İçişleri Bakanı Da Lama Tserencimed başta olmak üzere diğer devlet adamları tarafından yazılan resmi yazuları incelenmiştir ve daşsambuu, yansürenlerin bini aşkın kişiyi yönetip devlete hizmet etmeye çabaladıkları ve Moğol aslını, özünü düşündükleri için takdir eder, isteklerinin kabul olduğunu hem de hükümete birleşmeye gelen diğerlere verildiği gibi hişig (hediye) sunacak olduğumu belirtiyorum.

⁵¹ Mongol Uls, UTA, h-a-3, 1-1, hn-347, nugalbar-9, eh. (Bkz. Ek: 17).

⁵² Bknz: Ek 18: Arşiv Belgesi 2.

⁵³ Miladi 22 Ağustos 1912.

⁵⁴ Bknz: Ek 19: Arşiv Belgesi 3.

Böylece daşsambuular tarafımdan takdir edilip, hediyeyle layık görüldüğü için sonraki zamanlarda devlet kurallına uyunuz ve daha çok kişileri birleştirmeye çalışınız! Dediklerimi yazıp bu yazıyı Hişigten'in Taiji Lam Daşsambu, Yansüren'lere ve başta Dışışleri olmak üzere diğer değerli dört bakanlığa gönderiniz. Bunu emrediyorum.⁵⁵ Olnoo örgögdsönii (Han ilan edildiğinin) ikinci yılı, güz baş ayının on altısı.”⁵⁶

Bu mektuplardan da anlaşılacağı üzere İç Moğolistan'ın her idare biriminin yöneticileri ve halk düzeyinde büyük çoğunluğu Moğolistan ile birleşme isteğinde olmuştur. Diğer yandan Moğolistan'ın dini lideri Bogd Cibzundamba Han da İç Moğolistan'da bulunan Moğol halkını Çin işgalinden kurtarmak, birleşik bir Moğolistan'ın bir parçası olmalarını sağlamak için muhtelif faaliyetlerde bulunmuştur⁵⁷.

Böylece Bogd Han Hükümeti'nin İç Moğolistan'ı birleştirme politikası izlediği günlerde Çin Cumhuriyeti Hükümeti kendilerini Qing Hanedanı'nın mirasçısı olduklarını gerekçe göstererek Moğolistan'ı Çin Cumhuriyeti'nin bir sınır eyaleti olarak kabul edildiğini ilan etmiştir. Bu olay Moğolistan ile Pekin Hükümeti münasebetlerinin kötüye gitmesine yol açmıştır.⁵⁸

Çin'de 10 Mart 1912 tarihinde yeni kurulan hükümetin başkanlığına getirilen Yuan Shi-Kai, Moğolların lideri Bogd Han'a bir mektup göndererek, kendisine rüşvet teklif etmiştir. Ancak Yuan Shi-Kai'nin uyguladığı hiçbir politika Bogd Han'ı Moğolların millî bağımsızlığını savunma düşüncesinden vazgeçirmemiştir. Bogd Han'dan hükümet başkanı Yuan Shi-Kai'ya gönderen mektup ve telgraflarda Moğolistan'ı Çin Cumhuriyeti'ne bağlama siyasetinin tarihi hiçbir gerekçesi olmadığını ifade etmekle beraber doğru olanın iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması gerektiğini belirtmiştir. Mesela, 1912 yılı kışında Bogd Han'dan Yuan Shi-Kai'ya gönderilen bir mektupta şöyle denilmektedir:

"İki devletimizin ikisinin de eskiden Qing Hanedanı'nın egemenliği altında olduğu bir gerçektir. Zamanında Qing Hanedanı devletin idare işlerini doğru ve uygun yürütmediği için şimdi gerek kendi topraklarına

⁵⁵ Mongol Uls, UTA, h-a-3, 1-1, hn-340, nugalbar-49, eh (Bkz. Ek 19)

⁵⁶ Miladi 28 Ağustos 1912.

⁵⁷ Miladi 28 Ağustos 1912.

⁵⁸ Lhamsuren, a.g.e., s.94.

gerekse kendi halkına hâkim olmuş iki ayrı devlet kuruldu. Sayın Yua Shikai, Çinli halkının idarecisi ben ise Moğol halkının efendisi seçildim. Bilhassa bizim devletimizin sizden önce kurulmuş olduğunu hatırlatırım. Dolayısıyla iki ülkenin birbirlerine karşı düşmanca hareketlerde bulunmaması gerekiyor... Eğer askeri yollara başvurulursa hangi ülkenin maddi ve manevi açıdan ne kadar kayba uğramayacağı ne malum? Kimin tarafının galip çıkacağını da insan değil ama ancak Tengri bilir!”⁵⁹

Bogd Han Hükümeti'nin bu “birleştirici siyaseti” ve oldukça güçlenen İç Moğolistan halkının Moğolistan ile birleşme isteği Pekin’de büyük bir telaş uyandırmış, bu yüzden 1912 yılının ilk yarısından itibaren İç Moğolistan’ın birçok bölgesine askerî güç sevk etmeye başlanmıştır.⁶⁰ Öte yandan Moğolistan ise İç Moğolistan’ın kurtuluşu için Rusya’dan destek sağlayarak askerî harekât hazırlıklarına girişmiştir. Yılın son yarısından itibaren Bogd Han’ın askerî kuvvetleri İç Moğolistan’a girdiklerinde birçok bölgede çeşitli çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır.⁶¹ Nitekim Çin Cumhuriyeti ve Moğolistan arasındaki anlaşmazlıklar son derece şiddetli bir hal alıp silahlı mücadelelerin cereyan etmesine neden olmuştur. 1912 yılının sonlarından itibaren bir yılı aşkın bir süreçte Moğol askerî kuvvetleri Pekin Hükümeti’ne karşı İç Moğolistan topraklarında savaşmıştır.⁶²

E. İç Moğolistan’ın Kurtuluşu İçin Yapılan “Beş Yol Savaşı (1913)”

1911 senesinde Moğolistan’da Bogd Han Cibzundamba liderliğinde bağımsızlığın ilan edilmesi, Rusya ve Çin tesirinde kalan diğer Moğollar için ilham kaynağı olan bir nevi “Moğol Millî Rönesansı” olmuştur. Bağımsızlığını yeni ilan eden Moğolistan hükümetinin yürüttüğü ilk dış politika ve ana gayesi İç Moğolistan’ın Çin işgalinden kurtarılması ve Moğolistan ile birleşmesini sağlayarak bu sayede tek bir devlet kurmak olmuştur.⁶³ Bu gaye ile Temmuz 1911’de Bogd Han Başkent

⁵⁹ **Mongolchuud Negdsen Uls Baiguulahiin Tölöö Temtsel (1911-1915)** C. I, Yay. Haz., J. Gerelbadrah, Ulaanbaatar, 2014, s.46.

⁶⁰ Taivan, **a.g.e.**, s.83.

⁶¹ Örgödei Taivan, “Bogd Haant zasgiin gazriin tsergiin 1913 onii dainii tuhai nyagtlal”, **Mongoliin Tüüh Sudlal VII**, Ulaanbaatar, Övör Mongoliin İh Sarguuliin Hevleliin Horoo Yay., 2003, s.460

⁶² Bu savaş Moğolistan’ın resmi tarihçiliğinde “Tavan Zamiin Dain (Beş yol savaşı)”, İç Moğolistan’da “Üher Jiliin Üimeen (Öküz Yılıının İsyanı)” Çin tarihçiliğinde ise “Dış Moğolistan İsyancı Askerlerinin İç Moğolistan’a Saldırısı” olarak adlandırılmaktadır.

⁶³ Makato, **a.g.e.**, s. 159.

Ulanbator'da bir toplantı tertip etmiştir. Toplantıya Dış Moğolistan'ın dört eyaletinin hanları, dini liderleri, devlet büyükleri ve İç Moğolların temsilcileri katılım sağlamıştır. Toplantıda Moğolistan'ın bağımsızlığının tanınması ve gerek diplomatik gerekse de askerî destek için Rusya'dan yardım istenmesine kararı alındı⁶⁴.

Dış Moğolistan'ın bağımsızlığını elde etmesi ile Bogd Han'ın birleşme çağrısını, büyük bir tehdit olarak gören Çin Yuan Shi-Kai Hükümeti, 1912 yılı ortasından İç Moğolistan'a askerî kuvvet sevk etmeye başlamış, aynı yılın Eylül ayının sonundan itibaren Çin askerî birliklerinin ana istikameti Dış ve İç Moğolistan sınır bölgesi olmuştur.⁶⁵ Savaşın ilk dönemlerinde Moğol tarafı Çin kuvvetlerini yenerek İç Moğolistan'ın birçok bölgesini ele geçirmişti.⁶⁶ Bogd Han Hükümeti tarafından gönderilen Moğol ordusu ve İç Moğollar tarafından oluşturulan birlikler beş ayrı yoldan İç Moğolistan toprağına girmiştir. Bunlar sırasıyla;

Birinci yol: Beis Çimedtseren'in liderliğindeki askerler Yegüzer Manastırı yolundan gelmiştir.

İkinci yol: Dariganga, Şiliin gol, Zuu-Ud yolundan gelen ve Gün Haisan ile Bavuujav liderliğindeki birliklerdir.

Üçüncü yol: Sönöd bölgesinin iki sancağı, Dörvöd Van yolundan gelen savunma bakanlığı vekili Beis Nasan-Arivjih'in liderliğindeki askerlerdir.

Dördüncü yol: Hohhot yolundan gelen Gün Sodnomdorj tarafından idare edilen askeri birliklerdir.

Beşinci yol: Hatan nehri yolundan gelen⁶⁷ Zütgelt'in liderliğindeki askerlerdir.⁶⁸

⁶⁴ Makato, **a.g.e.**, s.38.

⁶⁵ Örgödei, **a.g.e.**, s.68.

⁶⁶ Örgödei, **a.g.e.**, s.139.

⁶⁷ Çince adı Huang He 黄河 (Sarı ırmak), Sarı nehir olarak adlandırılan nehre Moğollar eskiden "Hatan Gol" (Hatun nehri) demektedir. Nehir, Çin'in ikinci büyük nehri olup, İç Moğolistan toprağının güney doğusundan, Ordos şehri boyunca akmaktadır. Bkz. <https://www.britannica.com/place/Yellow-River> 11.02.2013.

⁶⁸ Örgödei, **a.g.e.**, s. 200.

Beş ayrı koldan gelen bu birlikler sırasıyla bölgeye girip 29 Aralık 1913 tarihine kadar savaştı. “Beş Yol Savaşı’nda Moğol ordusuna 10.000 civarında asker katılmış, bunların büyük çoğunluğu Barga ve İç Moğollardan oluşmuştur.⁶⁹

1913 yılı yaz aylarında, savaşın orta evresinde Çin ordusu Dış ve İç Moğolistan’ın sınır bölgesine girmişse de bu sıralarda iki tarafın da ilerleyişi durma noktasına gelmiştir. Çinliler de Moğollar da hatlarında düzenleme yapmak ve askerî ikmal karşılama çabasına girişmişse⁷⁰ de Eylül ayından itibaren, savaşın son evresinde büyük değişiklik meydana gelmiştir. Rusların askerî desteklerini kesmelerinin ardından Çinliler, İç Moğolistan’da birtakım yerlere saldırmış ve düşmanlarını ilk zamanlarda yenilgiye uğratan Moğol ordusunun taarruz kabiliyeti durmuştur.⁷¹

16 Aralık 1913 tarihinde Bogd Han Hükümeti ordunun İç Moğolistan toprağından geri çekilmesi kararını vermiş ve 29 Aralık’ta Moğol ordusu liderleri Dış Moğolistan’a gelmiştir. Bunun sebebi ise 3 Aralık 1913 tarihinde Moğolistan ve Rus İmparatorluğu arasında imzalanan Moğol-Rus anlaşması olmuştur.⁷²

F. Moğol-Rus Antlaşması

20 Ağustos 1912 tarihinde İç Moğolistan’ın Jirem Birliği’nin Horçin Sancağı lideri Jün Wang Uday, “Güney Moğolistan”ın (İç Moğolistan) bağımsızlığını ilan etmiştir. Jün Wang Uday’ın liderliğini üstlendiği Güney Moğollarının bağımsızlık hareketi İç Moğolistan’ın bir takım birlik, eyalet, sancakların liderleri ve soylularının katılımıyla güç kazanmaya başlamıştır.⁷³

Çin Hükümeti, Uday’ın liderliğini yaptığı bu millî hareketi bastırmak amacıyla 1912 yılı yaz aylarında İç Moğolistan’ın Çuulalt Haalga, Bat Haalga, Dolonnuur, Hohhot ve Bugat şehirleri yönüne beş ayrı yoldan asker sevk etmiş, Çin askerî birliklerinin girdikleri her bölgede çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Çin askerî birliklerinin İç Moğolistan’ın birçok bölgesine girmesiyle beraber Çinli köylülerin de

⁶⁹ Örgödei, a.g.e., s. 140.

⁷⁰ BNHAU-iin Övör Mongoliin Öörtöö Zasah Oron, Yay. Haz. MHC Bilimler Akademisi, Doğu Çalışmaları Enstitüsü, Ulaanbaatar, Ulsein Hevleliin Gazar Yay., 1981, s.11.

⁷¹ BNHAU-iin Övör Mongoliin Öörtöö Zasah Oron, s. 16.

⁷² Örgödei, a.g.e., s.140.

⁷³ Örgödei, a.g.e., s.141-142.

söz konusu coğrafyaya göç etmesi artmıştır. Böylece yerli halkın günlük hayatı büyük bir tehlikeye uğramış dolayısıyla İç Moğolistan'ın idaresinde bulunan soylular ve sivil halk ülkenin Çin işgalinden kurtulması için muhtelif faaliyetlere girişmiştir. Faaliyetlerin başlangıcı olarak Dış Moğolistan'ın Bogd Han Hükümeti'ne İç Moğolistan'ın da Çin işgalinden kurtulması üzerine dilekçe niyetinde yazı veya mektuplar gönderilmiştir.⁷⁴

Bu durum üzerine Bogd Han Cibzundamba, İç Moğolistan'ı askerî güç ile ele geçirip Çin işgalinden kurtarma, ardından gerek coğrafya gerekse nüfus olarak bağımsızlığını ilan eden Moğolistan ile birleştirme siyaseti izlemeye başlamıştır. Lakin bu planlarını gerçekleştirmesi için Rusya'nın desteğini alması gerekiyordu. Bu gerekçe ile 3 Aralık 1913 tarihinde "Rus-Moğol Anlaşması" Moğolistan'ın başkenti Ulantabor'da gerçekleşmiştir. Anlaşma sırasında söz konusu İç Moğolistan meselesi üzerinde iki tarafın görüş ayrılıkları ortaya çıkmış, Bogd Han Hükümeti, İç Moğolistan merkezli birleşik bir devlet kurma çabasında iken, Rus temsilciler sadece Dış Moğolistan'ın özerkliğini tanıdıklarını dile getirmiştir.⁷⁵

Yapılan müzakereler neticesinde Rusya sadece Dış Moğolistan'ın özerkliğini, Bogd Han liderliğindeki Moğolistan'ı ordu kurma ve başta Çinli köylüler olmak üzere göç eden yabancıların ülke sınırlarına girmesini engelleme yetkisine sahip özerk bir devlet olarak tanımıştır.⁷⁶ Zikredilen anlaşma dönemin güçlü devletlerinden biri olan Rus İmparatorluğu ve bağımsızlığını yeni ilan eden Moğolistan arasında yapılması dolayısıyla Rusların baskı ve etkisi altında imzalanmış bir anlaşma hüviyetindeydi. Bununla birlikte yeni kurulan Bogd Han Hükümeti sonraki yıllarda Rus İmparatorluğu'nun askerî ve siyasî desteğini alabilmesinde ve Moğolistan'daki ticarî ilişkilerin gelişmesi noktasında değerlendirildiğinde söz konusu anlaşmanın büyük önem taşıdığı anlaşılacaktır. Fakat İç Moğolistan'ın kurtuluşu için bölgede yürütülen askerî harekâtlar bu anlaşma neticesinde son bulmuştur. Bogd Han Hükümeti, Dış ve İç Moğolistan'ı birleştirme siyasetini izleyip, delegelerini St. Petersburg'e birkaç defa

⁷⁴ Urangua Jamsran, **XX. zuunii ehen üyiin Mongol uls (1911-1919)**, Ulaanbaatar, Mönhiin Üseg Yay., 2006, s.47.

⁷⁵ Örgödei, **a.g.e.**, s.29.

⁷⁶ Makato, **a.g.e.**, s.104.

gönderip destek alabilme teşebbüsünde bulunmuşsa da Rus İmparatorluğu, Dış Moğolistan'ın Çin tehdidinden kurtulması için sadece askerî destek vermekle yetinmiştir.⁷⁷

G. Hiyagta Üç Devlet Antlaşması (1914-1915)

Tarihte “Hiyagta antlaşması” olarak bilenen üç devlet (Moğolistan, Rusya ve Çin Cumhuriyeti) arasında yapılan bu antlaşma Moğolistan ve Rusya'nın sınır bölgelerinde yer alan, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Rus, Moğol ve Çinlilerin ticarî ilişkilerinin ana merkezlerinden biri olan Hiyagta (Kyakhta) şehrinde gerçekleşmiştir⁷⁸. 1912 yılında Rus İmparatorluğu ve Çin Cumhuriyeti arasında İç ve Dış Moğolistan konusu üzerine gizli bir anlaşma yapılmış, anlaşma ile Dış Moğolistan'ın Rus İmparatorluğu, İç Moğolistan toprağının ise Çin Cumhuriyeti devlet sınırları içerisinde kalmasına karar verilmiştir.⁷⁹ Anlaşılan o ki, bu iki devlet söz konusu Hiyagta Antlaşması'nda zikredilen bu gizli antlaşmada aldıkları kararı Moğolistan'a dikte etme çabasında olmuştur.

26 Ağustos 1914'ten 25 Mayıs 1915 tarihleri arasında devam eden Üç Devlet Antlaşması'nın temel sorunlarından biri Moğolistan'ın bağımsızlık meselesi olmuştur. Antlaşmanın devam ettiği süreçte en çok ilgi gösterilen mevzu olan Moğolistan'ın özerklik ve bağımsızlığı konusu 8 Eylül 1914-10 Kasım 1914 tarihleri arasında 13 defa gerçekleştirilen toplantılarda ele alınmıştır.⁸⁰ Söz konusu antlaşmada Moğolistan Hükümeti'ni temsil edenlerin ana amaçları şunlardan ibaretti;

- 1911'de ilan edilen bağımsızlığı tanıtmak,
- Moğolistan ile birleşme isteğini ileten İç Moğolistan ve Barga Moğollarını birleştirmek.

Öteki yandan Çin Cumhuriyeti Hükümeti ve temsilcileri görüşmeler esnasında genel olarak;

⁷⁷ Makato, **a.g.e.**, s.123.

⁷⁸ Batsaikhan Oohnoi, **Hyatad, Oros, Mongol Gurvan Ulsiin 1915 onii Hiyagtiin Geree: Barimt Bichgiin Emhtgel**, Ulaanbaatar, Soyombo Printing, 2013, s.88.

⁷⁹ Oohnoi, **a.g.e.**, s.112.

⁸⁰ Batsaikhan Oohnoi, **Mongoliin Tusgaar Togtnol ba Hyatad, Oros, Mongol Gurvan Ulsiin 1915 Hiyagtiin Geree: 1911-1916**, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2007, s.115.

- Çin Cumhuriyeti, bağımsızlığını yeni elde eden bir devlet olarak Moğolistan ve İç Moğolistan'ın tümünü egemenliği altında bulunduran Mançu Qing Hanedanlığı'nın mirasçısı olmaları iddiasıyla Moğol milletiyle alakalı bütün yetkilere sahip olmak, bunun için Rus ve Çin beyannamesini Moğolistan'a kabul ettirmek,

- Moğolistan'ın bağımsızlığını tanımamak, bağımsızlık kararını iptal ettirmek,

- Moğolistan'ın dinî lideri Bogd Han'ın "yıl" ve Moğolistan'ın han (dini lider) unvanını iptal etmek gibi amaçlarını gerçekleştirmek istemiştir.

Antlaşmanın üçüncü tarafı olan Rus İmparatorluğu temsilcileri ise genel olarak;

- 1911 yılının Moğolların millî bağımsızlık hareketi için gösterilen yardım ve desteklerinden dolayı Moğolistan'ın kazandığı siyasî ve ekonomik kazanımlarını muhafaza etmek, dahası Moğolistan'ı kendi hakimiyeti altına almak amacını gütmüştür.

Yapılan uzun müzakerelerden sonra temel olarak;

- (Dış) Moğolistan, Çin'e bağlı özerk bir bölge olarak kabul edildi,

- Moğolistan'ın kendi hükümeti ve toprağı olan bir devlet ve ülke sınırları için iç siyasetini kendilerinin yürütmesi kabul edildi,

- Moğolistan'da millî bir ordunun kurulmasına ve Rus veya Çin devletleri tarafından idame edilen diplomatik temsilciler haricinde yabancı askerî birliklerin Moğolistan'a girmesi yasaklandı.

- Çok sayıda Çinli göçmenin Moğolistan'a göç etmesi yasaklandı.

- Moğolistan Çin'e bağlı özerk bir bölge olarak kabul edildiğinden dış ilişkilerinde bağımsızlığını yitirmiş, zira uluslararası anlaşma yapma hakkı tanınmamıştır.

Söz konusu antlaşma Moğolistan bağımsızlığını iki komşusu olan Çin ve Rusya tarafından tanınan son derece mühim bir hadise olmuş, buna mukabil İç Moğolistan bölgesi ve bölgede yaşayan Moğol halkının Moğolistan ile birleşme isteğı Çin ve Rus taraflardan hiçbir şekilde desteklenmemiştir. Antlaşma sonucunda Moğolistan'ın bağımsızlığı sınırlandırılıp sadece Dış Moğolistan'ın (bugünkü Moğolistan) özerkliği tanınmış ve ülkenin sınırı eski Halha'nın dört eyaleti ve batıda Hovd ile

sınırlandırılmıştır. Neticesinde ise Moğolların birleşme çabaları başarısızlıkla sonuçlanıp İç ve Dış Moğolistan ayrı kalmıştır.⁸¹

H. Bogd Han Döneminde İç Moğol Millî Hareketinde Rol Oynayan Şahsiyetler

İç Moğolistanlı soylular, askerî liderler, çuulgan⁸² ve sancak yöneticilerinden bazıları söz konusu birleşik Moğol devleti kurma gayesi ile “Moğol Millî Hareketinde” son derece önemli rol oynamıştır. Bunlardan önde gelenleri ise askerî komutan Bavuujav, Bogd Han Hükümeti’nin İçişleri Bakanlığının bakan yardımcısı Haisan ve Zostiin Çuulgan’ının lideri Harçin Wang Günsennorov’dur.

H.1 Bavuujav

Bavuujav, İç Moğolistan’ın Zostiin Çuulgan ilinin, Tümed Züün Gariin sancağında doğmuştur. 1904 yılında Japon-Rus savaşı esnasında Japonya’nın Haşikuçi Youma idaresindeki Moğol partizanlarına katılmış ve savaş sonrasında kara yolu ordusunun desteği ile Jan Uşyan’ın askerî polis kuvvetleri komutanı olarak atanmıştır.⁸³ 1911’de Halha Moğollarının Moğolistan’ın bağımsızlığını ilan etmesi onu son derece etkilemiştir⁸⁴. Dolayısıyla Bavuujav, idaresindeki askerler ile Dış Moğolistan’ın bağımsızlığını ilan etmesi, İç Moğolların da hemen birleşmesi ve destek sağlaması üzerine hareket etmiştir. Böylece 18 Eylül 1912 gecesi 60 civarında kişi ile yerinden gizlice çıkarak Zostiin Çuulgan’dan Dış Moğolistan’ın başkenti Ulanbator’a doğru yola çıkmıştır. Ulanbator’a doğru ilerlerken Dış Moğolistan ile birleşmeyi kabul eden İç Moğolistan’ın bazı sancaklarına uğrayarak Moğolistan devletinin bağımsızlığına güç katmak için yola çıkan askerî birliklere katılmıştır. Kısa süre sonra bu birliklerin

⁸¹ Oohnoi, **a.g.e.**, s.61.

⁸² Çuulgan, eyalet anlamına gelmektedir.

⁸³ Nakami Tatsuo, “Babujav and His Uprising: Re-examining the Inner Mongol Struggle for Independence”, **The Memoirs of the Toyo Bunko**, 1999, s. 138.

⁸⁴ Tatsuo, **a.g.m.**, s, 140.

liderliğini üstlenen Bavuujav, yolda zaman zaman Çinli halk ve askerî kuvvetleriyle çok şiddetli çatışmalara girip, karşı tarafa büyük kayıplar verdirmiştir⁸⁵.

Bavuujav ve beraberindekiler Başkenti Hüree'ye geldiklerinde Bogd Han ve diğer Moğol yöneticiler tarafından son derece samimi bir şekilde karşılanmış, kendisine "Tüşee Gün" unvanı verilmiştir. Devlet tarafından bu unvana layık görüldüğüne son derece sevinen Tüşee Gün Bavuujav, Bogd Han Hükümeti'ne resmî bir yazı sunarak, ülkenin güneyine askerî kuvvet göndererek, Çinlilere karşı savaşıp, İç Moğolistan'ı ele geçirme arzusunu bildirmiştir.⁸⁶

1913 yılında Bavuujav liderliğindeki Bogd Han'ın ordusu, İç Moğolistan'ın birçok bölgesinde çok şiddetli çarpışmalara rağmen yapılan "Hiyagta Antlaşması" ile Moğolların, İç Moğolistan'ı ve Moğol halkını düşman işgalinden kurtarma gayesi sonuçsuz kalmıştır. Aynı zamanda Tüşee Gün, Rusya ve Japonya'nın aralarındaki gizli anlaşma gereğince İç Moğolistan'daki savaşı bitirmeye çalıştıklarını anlamış, buna mâni olmak üzere ikinci defa Japonlarla irtibata geçerek Dış (bugünkü Moğolistan) ve İç Moğolistan sınır bölgesinde askerî kuvvetini toplamaya başlamıştır. Bu harekâtı Kavaşıma ve Nanivaların temsil ettikleri Japonların "Mançu ve Moğolları Bağımsızlaştırma Cemiyeti" kendi menfaatleri doğrultusunda desteklemiştir. Bu olay tarihi kaynaklarda "Mançu ve Moğolların İkinci İstiklal Hareketi" olarak zikredilmektedir. Zikredilen harekât güney Moğolistan'ın birçok bölgesinde güçlü bir şekilde ve kısa sürede yayılmışsa da Bavuujav, Ekim 1916'da Linşi'de vuku bulan şiddetli bir savaş sırasında vurularak hayatını kaybetmiştir.⁸⁷

H.2. Bogd Han Hükümeti'nin İç Moğol Bakanı Harçin Wang Günsennorov

Bogd Han Hükümeti kurulmadan önce ve sonrasında İç Moğolistan'dan gelenler arasında Haisan, Almas-Oçir, Udai, Togtoh, Damdinsüren, Gonçigsüren, Sodnom, Böhbayan, Nasanravjih gibi kişiler bulunmaktaydı. Bu kişilerin Bogd Han'ın iç ve dış

⁸⁵ Tatsuo, **a.g.m.**, s. 142.

⁸⁶ Jamsran Lhamsuren, **Mongoliin Tsagaagçin Gahai Jiliin Huvisgal**, Ulaanbaatar, Moğolistan Bilimler Akademisi Yay., 1996, s. 56-57.

⁸⁷ Lhamsuren, **Mongoliin Tsagaagçin Gahai Jiliin Huvisgal**, s. 22.

siyasetine belirli derecelerde etki ettiklerini söylemek mümkündür. Mesela Haisan 1907’de gizli bir şekilde Ulanbator’a gelip Moğolistan’ı Qing sömürgesinden kurtarmak için çeşitli faaliyetlere girişmiştir.⁸⁸Sonrasında ise Çarlık Rusyası’ndan destek alabilmek için Peterburg gibi yerlere gitmiştir⁸⁹.

Günsennorov, 1872 yılında İç Moğolistan’ın Zost ilinin Batı Harçin Sancağı’nın yöneticisi Jün Wang Vandannamjil’in evladı olarak dünyaya gelmiş, 1898’de Mançu Qing geleneğine göre babası Vandannamjil’in yerine geçerek Batı Harçin Sancağı’nın yöneticisi olmuştur.⁹⁰

Yönetici olduğu 1898 yılından itibaren Japonlarla yoğun bir iş birliği içine giren Günsennorov, kendi sancağında 1901’de bir askerî okul ve 1903’te ise kız çocuklarının eğitim alabilmesi için İç Moğolistan’daki, Japon eğitim sistemin uygulandığı ilk kız mektebini açmıştır. Bu kız mektebinde Moğol, Mançu ve Japon dillerinin yanın sıra matematik, tarih, coğrafya, resim ve el sanatları gibi muhtelif dersler okutulmuştur.⁹¹ Günsennorov’un kurduğu okullarda Japon öğretmenlerinin Moğol gençlere Japonca eğitim vermeye başlaması Japonya ve İç Moğolistan münasebetlerinin gelişmesine yol açan ilk adımlarından biri olmuştur. Bu okullar sayesinde İç Moğolistan’dan ilk defa Moğol gençler yurtdışında eğitim görme fırsatı bulmuştur. Bazı kaynaklarda verilen bilgilere göre Günsennorov, askerî ve kız okullarının öğrencilerinden başarılı olanlarını seçip, Buryatiya’da Rusça dil ve eğitimi alabilme veya Japonya’nın Tokyo şehrine gidip öğrenim hayatını sürdürme imkanlarını da sağlamıştır. Aynı zamanda Günsennorov tarafından kurulan bu okullar sonraki dönemlerde İç Moğolistan’da ilk siyasî partilerinin kurulmasına da önyak olmuştur.⁹²

Moğolların millî bağımsızlık mücadelesinin güçlendiği dönemlerde İç Moğol idareciler de aktif olarak bu hareketlere katılmaya başlamıştır. Ancak idarede bulunan

⁸⁸ Boldbaatar Jigjid, **Çin Zütgelt Gün Haisan**, Ulaanbaatar, Moğolistan Devlet Üniversitesi Yay., 2002. s.13.

⁸⁹ Jigjid, **a.g.e.**, s.40.

⁹⁰ Lhamsuren, **a.g.e.**, s. 61.

⁹¹ Udан Gölög, **Mongol Ündestnii Orçin Üyiin Suut Hümüüs**, Tunlya, ÖMSHHH, 1990, s.153.

⁹² Gölög, **a.g.e.**, s. 153.

Moğol soyluların bağımsızlık mücadelesinin ortak noktada kesiştiğini söylemek mümkün değildir. Zira 1911 sonlarından itibaren İç Moğol soylularının siyasî düşüncesi iki ana kola ayrılmıştır. Birincisi başta Gonçigsüren olmak üzere soylu yöneticilerin Dış Moğolistan ile birleşme düşüncesinde olanlar, ikincisi de Harçin'in Wang Günsennorov ve taraftarları gibi düşünenler olmuştur. Başta Günsennorov'un olduğu bu grup Japonya'nın desteği ile Mançu Qing Hanedanlığı'nı yeniden kurmak, İç Moğolistan'ın Çinlilerin değil Mançu devletinin içine dahil olması fikrindeydi.⁹³

Zira Qing Hanedanlığı devrinde Mançu soylularının İç Moğollar ile evlilik münasebetleri oldukça yaygındı. Söz konusu Günsennorov'un eşi de Qing Hükümeti bakanlarından Sü-Çing Wang'ın kardeşiydi. Dolayısıyla bazı soylular 1911 devriminden sonra Mançu Qing Hükümeti'ni yeniden kurmaya çabalamıştır. Bu az sayıdaki İç Moğol soylular, "İç Moğolistan toprağının hiçbir zaman Çin devletine ait olmaması yanında Çinli halkın yurdu da olmadığı, bu yüzden 1911 devriminden sonra devletin başına geçen Çin Hükümeti'nden kurtulmak için Rusya veya Japonya'nın desteğinin elzem olduğu" düşüncesini savunmuş ve bu sebeple Japonya ile ittifak kurma yolunu tercih etmişlerdi.⁹⁴

1930'larda vuku bulan olaylar ve 1945'te Japonların mağlup olmasıyla Günsennorov ve taraftarlarının mücadelesi de başarısızlığa uğramıştır. Fakat Harçin Wang Günsennorov'un İç Moğolistan'da okullar ve kütüphaneler açması, genç neslin yurtdışında eğitim görmesini sağlaması, millî bağımsızlık hareketinin liderliğini üstlenmesi gibi önemli faaliyetleri takdire değerdir.⁹⁵

I. İç Moğolistan "Çemberleri" (Duguilanglar)

1911'de Mançu Qing Hanedanlığı'nın zayıflamasına müteakip Çin'de "Savaş Beyleri" dönemi başlamış ve bu dönem 1926 ve 1927 arasında Çan Kay-Şek'in idaresine kadar devam etmiştir. İç Moğolistan'a ise bu süre zarfında Çinli nüfus

⁹³ Lonjid Zorigt, Batsaihan Ooohnoo, **Mongolchuud Tusgaar Togtnoloo Sergeen Tunhaglasan ni (1911-1924)**, Ulaanbaatar, Monsudar Yay., 2012, s. 22.

⁹⁴ Lonjid, Ooohnoo, **a.g.e.**, s. 38.

⁹⁵ Jigjid, **a.g.e.**, s.1193.

tarafından kazancı bol bir koloni olarak bakılmıştır. Öyle ki bölgedeki Moğol Hanları (yerel beyler) Çinlilerin ürettikleri değerli malları ithal etmek gayesinden ötürü egemenlikleri altında bulunan halka ağır vergiler dayatmış bu da bu halkın hayat kalitesini düşürmüştür. Hanların bu zorbalığı karşısında ise halk “duguilang” (Moğolca çember) adı verilen gizli teşkilatlar kurmuş ve bu teşkilatlar vesilesiyle Çin yönetimine karşı direnmeye gayret etmiştir.⁹⁶ Duguilang ismi çemberden gelmekteydi, zira üyeler çember halinde toplantılarını yaparak, aynı şekilde oluşturulan belgelere de bu şekilde sıraya girerek imza atarlardı. Çemberde her bir üye eşitti ve görünürde birbirlerine karşı üstünlükleri yoktu. Bu vesile ile baskına uğrayarak yakalandıklarında bir liderin de tanınması imkânsız olurdu.⁹⁷

Duguilanglar aynı zamanda bölgeye intikal etmekte olan ve muhtelif sorunlar çıkaran Çinlilere karşı da yerel Moğol halkının savunucusu olmuştur. Bilakis Moğol Hanları ve yerel Çin idarecileri İç Moğolistan’a Çinlilerin göç etmelerini teşvik etmekte ve desteklemekteydi. İç Moğolistan’a yerleşen Çinli nüfus burada otlaklara yerleştirilmiş ve kurdukları gizli çeteler ile de birçok yerel Moğol’un canına kıymıştı. Bazı zamanlarda yerel Moğollardan Çinlilere ucuza ya da zor kullanılarak da toprak sattırılma durumları da görülmüştü. Yerel toprak sahipleri ise kendi silahlı kuvvetlerini kurarak başka gruplara özellikle de hasat zamanlarında saldırılar düzenlediklerinden şiddet olayları hat safhaya ulaşmıştır.⁹⁸

Bütün bu olaylar karşısında yerel Moğollar, Çin idaresine yakınlıkla Çinlilerin buradaki göç ve tarım siyasetini durdurmalarını istemiş lakin şikayetleri duymazlıktan gelinmiştir. 1920’li yıllara gelindiğinde ise Guomindang idaresi görünürde yerel Moğollara kendi kaderlerini tayin etmeleri hususunda birtakım umutlar vermiş ancak buna tamamıyla zıt bir politika güdülerken bölgedeki Moğol unsurunun göçen Çin nüfusu içerisinde erimesi hedeflenmiştir. Bu ve benzeri sebepler dolayısıyla bölgedeki Moğol

⁹⁶ Mustafa Can Teziç, “İç Moğolistan Örneğinde Mekansal Dinamikler ve Moğol Milli Birliği”, **ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, C.VIII/S.1, 2023, s. 268-269.

⁹⁷ Christopher Atwood, **Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire**, New York, Facts on File, 2004, s. 152.

⁹⁸ Teziç, a.g.m., s. 269.

milliyetçiliği de bu politikalara karşı bir tepki olarak hızlı ve sert bir şekilde büyümüştür. Bu büyüme sırasında De Wang'ın da popülaritesi artmıştır.⁹⁹

1920'lere gelindiğinde duguilangların bir kısmı Çinli kolluk kuvvetleri tarafından ortadan kaldırılmış, ayakta kalabilenler ise komünistlerden yardım istemiş, dahası zamanla onların güdümüne girmiştir. Örneğin Sovyetler tarafından desteklenen İç Moğol devrimcileri duguilang liderlerinden Öljejiirgal ile Jamyangsharab'ı silahlandırmış, bu kişiler de ölene kadar buldukları bölgelerde derebeyliklerini sürdürmüştür.¹⁰⁰

⁹⁹ Teziç, a.g.m., s. 270.

¹⁰⁰ Christopher Atwood, **Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire**, s. 153. Duguilanglar hakkında geniş bilgi için bkz. Christopher Atwood (Bloomington), "National Party and Local Politics in Ordos, Inner Mongolia (1926-1935)," **Journal of Asian History**, S.26, 1992, s.1-30; Christopher Atwood, "Inner Mongolian Nationalism in the 1920's: A Survey of Documentary Information," **Twentieth-Century China**, 25:2, 2000, s.75-113; Enze Han, "The dog that hasn't barked: assimilation and resistance in Inner Mongolia, China", **Asian Ethnicity**, Vol.12, No. 1, 2011.

İKİNCİ BÖLÜM

JAPON İŞGALI SÜRECİNDE İÇ MOĞOLİSTAN

A. 1932-1939 Yılları Arasında İç Moğolistan

İç Moğolistan için XX. yüzyılın başları, Çin Cumhuriyeti, Japonya ve Çarlık Rusya'sının ekonomik ve sınır hakimiyetini ele geçirme kavgasının sürdüğü, öte yandan bölgede yaşayan Moğol halkının da kendi özerkliğini elde etme mücadelesinin çıktığı, millî hareketinin güçlendiği son derece karmaşık ve hassas bir dönem olmuştur.¹ 1930'larda Japonya'nın Çin'e saldırması da İç Moğolistan'daki siyasî durumu net bir şekilde etkilemişti.

1931 yılında Japonya'nın Mançurya ve İç Moğolistan'a saldırıp işgal etmesi, Çin Cumhuriyeti'nin bütünlüğünü tehdit eden yeni bir tehlike olmuştur.² Japon Kantun (Guang-dong) Ordusu, Mart 1932'de Çin'in kuzey doğusunu istila ederek Mançukuo (Man Zhou-Guo) adında kukla bir devlet kurmuştur.³ Japonların kurdukları Mançukuo devletine İç Moğolistan'ın güney bölgesinin de eklenmesi dolayısıyla İç Moğolistan genel olarak güney, orta ve batı olmak üzere üç ayrı idarî bölgeye ayrılmıştır. Orta kısmını Moğol lideri De Wang Demçigdonrov, batı kısmı ise Guomintang partisine mensup Syu Yuan ili valisi Fu Zuo Ai yönetiyordu.⁴

Mancukuo Devleti döneminde Japonlar bölgedeki hakimiyetini güvence altına almak için idarî değişiklikler yapmıştır. Zikredilen dönemde De Wang ismi ile bilinen Demçigdonrov'un⁵ liderliğinde bulunan ve "İç Moğolistan Özerklik Hareketi" olarak

¹ Erdenebayar, "Mongol Zangiast Namiin Tuhai", **XX zuunii Ehen Hagas ba Mongolchuud**, C. I, Yay. Haz. Ganbagana Tsetsegjav, Ulaanbaatar, 2017, s. 209.

² Mend, **a.g.e.**, s. 16.

³ Andrew D. W. Forbes, **Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 arası Siyasi Tarihi)**, Çev. Enver Can, İstanbul, DTV Yay., 1998, s. 208; Mend, **a.g.e.**, s.16.

⁴ Erdenebayar, **a.g.m.**, s. 211.

⁵ De Wang Demçigdonrov, 8 Şubat 1902'de Tsahar'ın Şuluun tsagaan hoşusu topraklarında Şiliin gol çuulgan valisi ve Sönöd baruun hoşuusunun zasag noyan, jün van Namjilvançig'in ailesinde dünyaya geldi. Cengiz Han sülalesinin 31. kuşak prensi olan De Wang'ın hayalleri sadece Dış ve İç Moğolistan'ı birleştirmek değil, Doğu Türkistan, Gansu, Höhnuur ve benzeri Çin'in farklı bölgelerinde yaşayan Moğol halkını bir sancak altında toplamak idi, bkz. Ganbagana Tsevegjav, "XX Zuunii Ehen Hagas Üyiin

adlandırılan millî bağımsızlık hareketi vuku bulmuştur. Bu hareket 1930'lardan başlayarak II. Dünya Savaşının sonuna kadar devam etmiştir.⁶ Militarist Japonlar önce İç Moğolistan'ın güneyini ele geçirip ardından da kuzey tarafına yöneldiklerinde Demçigdonrov, Moğol milletinin özgürlüğünü savunan milliyetçi bir lider olarak Japon güdümüne karşı olmasına rağmen Guomindang tarafından uygulanan bütün Moğolları egemenliği altına alma siyasetinden kurtulmak için çaresizce kalarak Japonlarla iş birliği yapıp, onlardan destek almaya çalışmıştır.⁷ Fakat II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Japonya'nın İç Moğolistan üzerindeki devlet politikasında da değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bilhassa Japonya ve Wang Jinwei Vi Hükümeti arasında iki defa antlaşma yapıp ikisinde de İç Moğolistan'ın Çin'in bir kısmı olarak kabul edilmesi Demçigdonrov'un başlattığı özerklik hareketi için büyük bir darbe olmuştur.⁸

B. De Wang Demçigdonrov ve Bağımsızlık Mücadelesi

XX. yüzyılın başlarında Dış Moğolistan'da meydana gelen Moğol millî bağımsızlık mücadelesi İç Moğolların millî ruhunun uyandırılmasında son derece etkili bir hadise olmuştur. Daha önce de zikredildiği üzere 1911'de Moğollar, Budist dini lider Bogd Han Cibzundamba önderliğinde bağımsız Moğolistan (Dış, yani bugünkü Moğolistan) devletini kurmuştur. Bu dönemde İç Moğolistan'ın 49 sancağının 38'i bağımsızlığı yeni ilan eden Moğolistan'a katılmayı beyan etmiş, bunun üzerine 1913-1914 yılları arasında Bogd Han Hükümeti'nin gönderdiği ordu İç Moğolların Çin Cumhuriyeti tahakkümünden kurtulması için İç Moğolistan topraklarında savaşmıştır. Ancak 1915 yılında yapılan Çin Cumhuriyeti, Moğolistan ve Rusya'nın taraf olduğu Hiyagta Antlaşması ile İç ve Dış Moğolları birleştirme gayesi ile sürdürülen Beş Yol savaşı durdurulmuşsa da bundan sonraki dönemlerde de İç Moğolistan'da Moğol halkının bağımsızlık mücadelesi devam etti. Farklı dönemlerde, muhtelif şekillerde ve ülkenin farklı bölgelerinde meydana gelen bağımsızlık hareketlerinin en başarılısı ise

Mongol Ündestnii Erkh Çölöonii Temtsel ba Demçigdonrov Wang", **XX Zuunii Ehen Hagas Uye ba Mongolçuud**, C. I, Yay. Haz. Ganbagana Tsetsegjav, Ulaanbaatar, 2017, s. 63.

⁶ Tsevegjav, a.g.m., s. 60.

⁷ Mend, a.g.e., s. 16.

⁸ Tsetsegjav, a.g.m., s. 65.

1930'lu yılların ortasında çıkan ve De Wang Demçigdonrov'un liderliğindeki "İç Moğolistan Özerklik Hareketi"dir.

De Wang Demçigdonrov, 8 Şubat 1902 tarihinde Mançu Qing Hanedanlığı idaresinde bulunan İç Moğolistan'ın Şiliin Gol Birliği'nin reisi ve Sağ Sönöd Sancağı'nın valisi Jün Wang Namjilvançig'in ailesinde dünyaya gelmiştir. De Wang ve sülalesi "Cengisid" denilen yani Cengiz Han'ın soyundan gelen Moğol aristokratlardan olmaları dolayısıyla Mançu Qing Hanedanlığı devrinde Şiliin Gol eyaletini yönetmiştir. Babası Namjilvançig'in ölümünden sonra 1919 yılında De Wang onun yerine geçerek Sağ Sönöd Sancağı'nın valisi, 1924'te ise Şiliin Gol Eyaletinin başkanı oldu. Bu tarihten itibaren İç Moğolların sürdürdüğü millî bağımsızlık mücadelelerinde ve muhtelif bağımsızlık hareketlerinde aktif rol oynamaya başlamıştır.⁹

1924'te 22 yaşında, Şiliin Gol Eyaleti'nin başına geçtikten sonraki yıllarında İç Moğolistan'ın bazı bölgelerini ziyaret eden De Wang Demçigdonrov, Moğol entelektüeller ile milliyetçi soylularla irtibat kurmuştur.¹⁰ Bu esnada Pekin'deki Moğol Tibet Okulu ve Nankin şehrindeki Siyaset Üniversitesi'nde öğrenim gören Moğol ve Tibet öğrencileriyle irtibata geçerek üniversite öğrencilerine ders vermeye başlamıştır. Bu dersler vasıtasıyla De Wang, bütün Çin'e gerek kendini gerek de gerçekleştirmeyi planladığı millî bağımsızlık hareketini tanıtmayı başarmıştır.¹¹ Ayrıca De Wang'dan ders alıp, yaptığı konuşmalarından etkilenen bu öğrenciler onun 1930-1940 yılları arasında devam eden siyasî mücadelesinin ana gücünü oluşturmuştur. Bununla birlikte De Wang, 1922 yılında İç Moğolistan'ın Hölönbuir Eyaleti'nden çıkan meşhur bilim insanı Pan-Mongolist görüşlü Mersee ile de görüşmüştür. Bu görüşme esnasında Mersee, De Wang'a İç ve Dış Moğolistan'daki Moğolların düşüncesi, bilhassa bağımsızlık algısının benzerlik ve farklılıkları hakkında son derece mühim tavsiyelerde bulunmuştur. Aynı zamanda De Wang da bütün Moğolların bağımsızlık mücadelesini

⁹ Sechin Jagchid, **The Last Mongol Prince: The Life and Times of Demchugdongrob 1902-1966**, Bellingham Washington, Center for East Asian Studies, Western Washington University, 1999, s.61.

¹⁰ Tsevegjav, a.g.m., s. 77.

¹¹ Tsevegjav, a.g.m., s. 77.

güçlendirmek için Dış Moğolistan'ın dinî lideri Bogd Han gibi ruhsal liderinin önemini anlamıştır. De Wang, 1932 yılında Çan Kay-Şek ile görüşmek için Nankin şehrine geldiğinde Dış Moğolistan'dan göç eden Budist rahip, önemli bir din adamı Dilov Hutagtu ile defalarca görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler esnasında De Wang ve Dilov Hutagtu, İç Moğolistan'ın bağımsızlık hareketi ve silahlı mücadele hakkında fikir alışverişinde bulunmuştur.¹²

1930'larda Çin'de vuku bulan siyasî bunalım gittikçe yoğunlaşmış, dahası Japon ordusu kuzeydoğu Çin'i işgal edip 1 Mart 1932 tarihinde Mançukuo devletini kurmuştur. Bu siyasî durumu değerlendirip Çin işgalinden tamamen kurtulmak niyetinde olan De Wang, Japonlarla müttefik olmak istemiştir. Japonların mali desteğini alan De Wang, 1933 baharı İç Moğolistan'da bir askerî okul kurmuştur. Aynı yıl, 26 Temmuz'da ise ülkenin İç Moğolistan ve Çin'in diğer bölgelerinde (mesela Doğu Türkistan ve Pekin'deki Moğol asıllı halk) bulunan Moğolların özerklik ve bağımsızlık davası için ilk büyük kurultayı tertip etmiştir. Bu süreden itibaren İç Moğolistan'ın bağımsızlık hareketi yeni bir zirve yapmıştır.¹³ Bu zirve 1930'lu yılların ortasında çıkan ve De Wang Demçigdonrov'un liderliğini yaptığı "İç Moğolistan Özerklik Hareketi" olmuştur.

De Wang Demçigdonrov, 1936 senesinde "Moğol Ordusu Genelkurmay başkanlığını kurmuştu. 10 atlı askerâ birlikten oluşan bu ordu İç Moğolistan'ın tamamını kontrol altına almış ve aynı zamanda De Wang tarafından kurulan "Moğol Yardımlaşma Kurumu" ülkedeki konar-göçer halkın gündelik hayatını dikkate alarak otlakları korumak, ağaçlık ve ormanlık bölgelerin geliştirilmesini sağlamak gibi mühim faaliyetlerde bulunmuştur. 27 Ekim 1937 tarihinde gerçekleşen İç Moğolistan Bağımsızlık Hareketi'nin ikinci büyük kurultayında "İç Moğolistan Özerk Hükümeti" kurulmuştur. De Wang Demçigdonrov ise Hükümet Başkanlığına seçilmiştir.¹⁴

¹² Tsevegjav, a.g.m., s. 78.

¹³ Jagchid, a.g.e., s.81.

¹⁴ Jagchid, a.g.e., s.122.

Bu dönemde De Wang, ülkedeki siyasî durum nedeniyle Japonların desteğinden faydalanarak Moğol halkının millî bağımsızlık mücadelesinin yeniden güç kazanmasını sağlamak, ardından birleşik ve özgür bir Moğol devletini kurmaya gayret etmiştir.¹⁵ Ayrıca verdiği mücadeleler ve faaliyetlerinden anlaşılacağı üzere De Wang'ın asıl gayesi sadece İç Moğolistan'ın bağımsızlığını kazanmakla kalmayıp, söz konusu bölgeyi merkez edinen Halha, Buryat Moğollarını ve Doğu Türkistan, Nin-xia, Gansu, Çinghay ve diğer bölgelerde yaşayan bütün Moğol kökenli halkı birleştirip birleşik bir Moğolistan kurmayı hedeflemiştir.¹⁶ Dolayısıyla bu hayalini gerçekleştirmek için 1938 sonbaharında Japonların desteğini alan De Wang, 1 Eylül 1939 tarihinde Moğol Özerk Hükümeti'ni kurmuştur. Japonya ilk dönemlerde De Wang'ın bu çabasına gerek malî gerekse askerî destek sağlamıştır. Buna rağmen sonrasında meydana gelen olaylardan anlaşılacağı üzere De Wang kendi siyasî beklentileri için diğer Moğolların gücünü de kullanmıştır.

Bununla birlikte II. Dünya Savaşının başlamasıyla Japonya'nın İç Moğolistan üzerindeki devlet politikasında birçok değişiklikler meydana gelmiştir. Bilhassa Japonya ve Wang Jinwei Hükümeti arasında iki defa antlaşma yapıp ikisinde de İç Moğolistan'ın Çin'in bir kısmı olarak kabul edilmesi Demçigdonrov'un başlattığı özerklik hareketine karşı büyük bir darbe olmuştur.¹⁷ De Wang bu süre zarfında dönemin politik entrikalarından yorulduğundan eğitim, basın ve ekonomiye dair reformlar yapmıştır.¹⁸

1945 SSCB ve Moğolistan Halk Cumhuriyeti ordularının Japon Kwantung ordusuna karşı yaptığı kurtuluş savaşı sırasında Japonları mağlup etmesi ve ardından Çin'deki iç savaşın başlaması, De Wang'ın bütün planlarının başarısız olmasına neden olmuştur. Moğol ve Rus orduları Ağustos 1945'te İç Moğolistan'ı Japon işgalinden

¹⁵ Jagchid, **a.g.e.**, s.184.

¹⁶ Tsevegjav, **a.g.m.**, s. 63.

¹⁷ Tsevegjav, **a.g.m.**, s. 65.

¹⁸ Atwood, **Encyclopedia of Mongols and the Mongol Empire**, s 141.

kurtarmakla beraber dönemin Moğolistan Halk Cumhuriyeti De Wang Demçigdonrov'u da "Militarist Japonya'nın kuklası olan hain", "Japon ajanı" ilan etmiştir.¹⁹

C. II. Dünya Savaşı Sırasında İç Moğolistan

C.1. Japonya'nın İç Moğolistan'ı İşgal etmesi ve Moğol Özerk Hükümeti (1931-1945)

1911 yılında Mançu Qing Hanedanlığının çöküşünün ardından Japonya İç Moğolistan'da etkisini arttırmaya başlamıştır. 1907, 1910 ve 1912 yıllarında Rusya ve Japonya arasında anlaşmalar yapılmış, bu anlaşmalar neticesinde İç Moğolistan coğrafyasının batı bölümü Rus İmparatorluğu'nun etkisine girmiştir. Doğusu ise tamamen Japonya'nın egemenliği altına bırakılmıştır. Bu süreçte İç Moğolistan'ın yer altı ve yer üstü kaynakları Japonya tarafından sömürülmüştür.²⁰

1931 yılının başında Japonya'nın Kwantung ordusu Mançurya'ya saldırdığında karşısında etkili bir direnişle karşılaşmaması dolayısıyla kolayca bölgeyi tamamen işgal eden Japonlar, 1931 yılında Mançukou devletini kurmuştur. Bu hadise Pan Mongolist ve Moğol bağımsızlık mücadelesinin büyük lideri olan De Wang için bir ilham olmuş ve Japonlarla ittifak kurmaya heves etmiştir. 1935 senesine geldiğinde De Wang, Kwantung ordusundan fazlasıyla destek almaya başlamıştır. Bu yüzden de De Wang, Japonlara İç Moğolistan'ın batı ve doğu bölgesini birleştirmek ve bağımsız bir Moğolistan devleti kurmak konusunda yardımlarını beklediğini açıkça belirtmiştir. Bölgedeki Japon yetkililer buna cevaben Moğol halkının bağımsızlık mücadelesine destek olabileceğini ancak doğu sancakları zaten bağımsız bir devlet olan Mançukou'ya bağlı olduğunu belirterek De Wang'ın bu talebine olumlu cevap vermemiştir.²¹

Japon yetkililerin bu cevabı Moğollar arasında büyük bir tartışmaya yol açmıştır. Öyle ki De Wang ve onun destekçisi olan entelektüeller, modern düşünceli aristokratlar

¹⁹ Jamsran Lhamsuren, **Mongoliin Tuuhiin Baga Nevterhii Toli V boti: XX Zuunii Övör Mongoliin Öörtöö Zasah Oron**, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2010, s. 30.

²⁰ Teziç, **a.g.e.**, s.272.

²¹ Narangoa Li, "Mongolian Nationalism, Chinese Colonialism, and Japanese Imperialism in Inner Mongolia 1936-1945", **Central Asian Studies**, 38:227, Ocak 2009, s. 227.

halen Japonlarla olan bu ittifakın İç Moğolistan'ın kendi kaderini tayin etme ve halkın gelişimi için en doğru seçim olarak görüyorlardı. Öte yandan bazı aydınlar ve muhafazakâr Moğollar söz konusu ittifakı ileride İç Moğolistan için bir tehdit unsur olarak görüyorlardı. İç Moğolistan'ı da tıpkı Mançukou gibi bir kukla devleti yapacağı konusunda şüphelerini dile getirmiştir. Her ne kadar Moğollar fikir ihtilafında olsa da 1936 yılında De Wang, Japonlardan destek alarak Sönid Sancağında ordusu için bir genel karargâh kurmuştur. Böylece aynı yılın Nisan ayında İç Moğolistan'ın doğu bölgesinde bulunan Ujimchin sancağında İç Moğollar büyük bir toplantı tertip etmiştir. Toplantıdan çıkan ilk karar Mançukou devletinin sınırları hariç İç Moğolistan'ın geleneksel Moğol topraklarını birleştirmek yönünde olmuştur. Ardından 12 Mayıs 1936'da Moğol Askerî Hükümeti Jabsar'da kurulmuştur. Bu Askerî Hükümeti'nin başkanı olarak Ulaantsav eyaletinin başı Yondonwangchug ikinci komutan, De Wang ise başkomutan olarak atanmıştır. Bu askerî hükümet 1937'nin Eylül ayında Japonlar ile Çin'e karşı saldırı düzenlemiştir. Düzenledikleri bu harekât ile Bathaalga, Wuchuan, Baotu ve Suiyuan şehirlerini Moğollar tekrar ele geçirmiştir. Bu zafer Moğollar için Çin Cumhuriyeti'nin yıkılışı anlamına gelmiş ve toplumun içindeki bağımsızlık duygusunu son derece güçlendirmiştir.²² Böylece Ekim 1937'de bugünkü İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin başkenti olan Hohhot'da büyük bir kurultay tertip edilmiştir. Kurultay'da Moğollar, Japonlardan bağımsızlık talep etmişlerse de Japonlar bu talep karşısında cevapsız kalmıştır. Ancak kurultay sonunda Hohhot'daki Moğol Askerî Hükümeti, sivil Moğol eyalet ve sancaklarını da kapsayan Moğol Müttefik Özerk Hükümeti olarak ilan edilmiştir. Kurulan özerk hükümetin geçici sınırları olarak Ulaantsav, Çahar, Şiliin Gol, Bayantala, Yeke-Juu eyaletlerinin yanında Baotou ve Hohhot şehirleri de dahil edilmiştir. Buna ilaveten Moğolların asıl toprakları olan Dış Moğolistan (o dönemde Moğolistan Halk Cumhuriyeti) ve Buryatya'yı da geçici sınırlarına katmışlardı. Böylece İç Moğolistan coğrafyasında yeni bir yönetim başa geçmiş, bununla beraber İç Moğollar

²² Narangoa Li, a.g.m., s. 243.

bölgede kendi hakimiyetini güçlendirmiş dahası zamanda Japonya ve Mançukou devleti ile ittifakını sağlamışlardır.²³

1 Eylül 1939 tarihinde De Wang liderliğinde olan Moğol Müttefik Özerk Hükümeti Güney Çahar ve Kuzey Shanxi eyaletini birleştirerek Moğol Özerk Hükümeti'ni (namı diğer Mengjiang) kurmuştur. Kurulan bu Moğol Özerk Hükümeti 1945 yılının ağustos ayına kadar varlığını sürdürmüştür.²⁴ II. Dünya Savaşı sırasında İç Moğolistan'ın güney batı bölgesi Çin Guomindang birlikleri tarafından ele geçirilmiş ve Çinli komünistler ise hem Guomindang tarafından tutulan bu bölgeye hem de Japonların etkisindeki sahalara akınlar yapmıştır.²⁵ Lakin İç Moğolistan'da II. Dünya Savaşı 1945'te bölgeye Sovyet ve Dış Moğol ordularının girişi ile bitmiştir.²⁶

C.2. 1945 Moğol Kurtuluş Savaşı

10 Ağustos 1945 tarihinde Moğolistan Halk Cumhuriyeti, Japonya'ya karşı savaş ilan etmiştir. Bu savaş Moğol tarihçiliğinde “Kurtuluş Savaş” olarak geçen söz konusu savaşa Moğol ordusu dört süvari tümeni, bir mekanize zırhlı tugayı, bir hava tümeni, topçu birliği ve tank özel kuvvetleri ile katılmıştır. Aynı zamanda gönüllü olarak atlı ve motorize birlikleri de orduya dahil edilmiş, Sovyetler Birliği'nden gerek asker gerekse mühimmat yardımı alınmıştır.²⁷ Sovyet ve Moğol orduları sınırı geçerek İç Moğolistan'a girmiş ve bölgedeki Japon güçlerini yenilgiye uğratmıştır. Bunu müteakip De Wang, 15 Ağustos 1945 tarihinde Moğol Özerk Hükümeti'nin faaliyetlerine son vererek o dönemde Guomindang tarafından tutulan Pekin'e kaçmıştır.²⁸ İç Moğolistan'ı Japon işgalinden kurtarmak için Moğolistan Halk Cumhuriyeti tarafından başlatılan bu savaş 2 Eylül 1945 tarihinde Japonya'nın teslim olmasıyla sona ermiştir.²⁹

²³ Narango Li, a.g.m., s. 244-245.

²⁴ Lhamsuren, a.g.e., s. 31.

²⁵ Atwood, **Encyclopedia of Mongols and the Mongol Empire**, s 248.

²⁶ Atwood, a.g.e., s 248.

²⁷ Moğolistan Harp Akademisi, **Mongol Tsergiin Tüühen Tovçoon 1911-1990**, Ulaanbaatar, Altan Üseg Printing, 1996, s.54.

²⁸ Atwood, **Encyclopedia of Mongols and the Mongol Empire**, s 141.

²⁹ Jamsran Lhamsuren, a.g.e., s.34.

De Wang ise Pekin’de dört sene boyunca Guomintang hükümetinin gözetimi altında yaşamasına rağmen bağımsızlık mücadelesini devam ettirmeye çalışmıştır. Böylece 1949 yılının ağustos ayında Goumindang ile münasebetini geliştirmeye çalışan De Wang, İç Moğolistan’ın en batısında bulunan Ningşia’da bir Özerk Hükümet kurmayı başarmışsa da ilerleyen süreçte kimi zaman Guomintang kimi zaman da komünistlere karşı yaptığı bağımsızlık mücadelelerinde başarı elde edememiştir.³⁰

De Wang, Çin’deki başarısızlığından sonra 1949 yılının aralık ayında Dış Moğolistan’a kaçmıştır. Moğolistan’da iyi karşılanan De Wang, sonrasında 1950 yılının şubat ayında Moğolistan Halk Cumhuriyeti tarafından tutuklanmış ve Çin’e iade edilmiştir.³¹ Çin’de “devrim karşıtı” olarak hüküm giyen De Wang, Fushun kömür madenlerinde 1963 yılına kadar ağır işçilikle cezalandırılmıştır. O sene affının ardından serbest bırakılan De Wang, 23 Mayıs 1966’da hayata gözlerini yummuştur.³² De Wang, Ruslar, Çinliler ve komünist Moğollar tarafından sevilmeyen bir isim olmasına rağmen İç Moğollar tarafından halen hürmet görmekte, konumunun verdiği gücü sebat ile Moğol halkının haklarını savunmak adına kullanan biri olarak kabul edilmektedir.³³ Pan-Mongolizm ve bağımsız Moğol devleti için en büyük mücadelelerden birini veren De Wang’ın tutuklanmasının ardından İç Moğolların bağımsızlık hareketi bir daha bölgede güç gösterememiştir.³⁴

³⁰ Teziç, a.g.m., s.277.

³¹ Atwood, **Encyclopedia of Mongols and the Mongol Empire**, s 141.

³² Atwood, **a.g.e.**, s 142.

³³ Atwood, **a.g.e.**, s 142.

³⁴ Teziç, a.g.m., s. 277

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI İÇ MOĞOLİSTAN (1945-1949)

A. Yalta Konferansı Sonrası iç Moğolistan

II. Dünya Savaşı'nın en mühim olaylarından biri olan ve 4 Şubat 1945 ile 11 Şubat 1945 tarihleri arasında SSCB'nin Karadeniz kıyısında bulunan Yalta şehrinde düzenlenen konferansa ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt, Birleşik Krallık Başbakanı Winston Churchill ve SSCB Lideri Josef Stalin katılmıştır. Yalta Konferansı adıyla bilinen bu konferans, II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanacak gelişmelerin kaderini belirlemiştir. Bu konferans sadece İç Moğolistan'da değil aynı zamanda Dış Moğolistan ve SSCB'nin muhtelif bölgelerinde hayatını sürdüren tüm Moğolların geleceğini tayin eden en mühim olaylardan biri olmuştur.¹ Bilakis Stalin, ABD'nin desteği ile Japonya'ya karşı savaş açılması adına Çin Guomintang idaresine Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kabul ettirmiştir.²

Konferans sırasında, 8 Şubat'ta SSCB Lideri Josef Stalin ile ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt'in yaptığı konuşmalarda Moğolistan'ın mevcut durum vaziyetinin kabul edilmesi ve Japonya'ya karşı askerî hareket düzenlenmesi konuları üzerinde durmuştur. Bundan iki gün sonra 10 Şubat'ta ise SSCB Dış İlişkileri Bakanı Komiser Vyacheslav Mikhaylovich Molotov *SSCB'nin Japon İmparatorluğu'na karşı savaşa katılmakla alakalı Stalin'in siyasî koşulları* adında bir antlaşma planı sunmuştur. O günün akşam toplantısında SSCB, Almanya'nın yenilgiyi kabul etmesinden iki veya üç ay sonra, belirli bir koşulda Japon İmparatorluğu'na karşı savaş ilan edeceklerini resmî olarak deklare etmiştir.³

¹ Tsevegjav, **a.g.m.**, s.56

² Ömer Kul, **Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951)**, (Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2009, s. 320.

³ Batsaihan Oohnoi, **Mongol Ündesten Büren Erkht Uls Boloh Zamd (1941-1946)**, s. 302.

Nitekim 11 Şubat 1945 tarihinde taraf olan müttefik devletler “Uzakdoğu Meselesi Üzerine Üç Büyük Devletin Antlaşması’na” imza atmıştır. Antlaşmada SSCB’nin koyduğu şartlar şunlardı;

- Dönemin deyişiyle Dış Moğolistan (MHC)’in mevcut sınırlarındaki durumun kabul edilmesi,
- 1904 yılında Japonya’nın saldırısından dolayı işgal edilen Rus bölgelerini korumak ve tekrar ele geçirmek. Bunların içinde Doğu-Çin demiryolu ve Port-Arthur limanını uzun zamanlar kullanılması,
- Karafuto Prefektörlüğü ve Kuril Adaları’nın SSCB’ye verilmesi.⁴

Ancak Dış Moğolistan ve İç Moğolistan devletlerini birleştirme çabası söz konusu antlaşmayla son bulmuştur. SSCB lideri Stalin, XX.yüzyılın başlarından Buryat Moğol asıllı soylu ve entelektüellerin başlattığı “pan-Moğol” hareketinin güçlenmesini devletin bütünlüğünü etkileyen büyük bir tehdit olarak görmüştür. Bu nedenle Moğolların bağımsızlığı ve birlikteliği konusu açıldığında sadece Dış Moğolistan’ın bağımsızlığına yeşil ışık yakmıştır.

1945 yılında Japon Kwantung ordusuna karşı savaşan ve SSCB ordusuna destek olan Moğolistan Halk Cumhuriyeti ordusu, İç Moğolistan’ı Çin ve Japon işgalcilerden kurtarmak için İç Moğolistan toprağına girmiştir. Bu savaşta SSCB ve MHC koalisyon ordusunun galip gelmesiyle İç Moğolistan’da Japon etkisi son bulmuştur. Kurtuluş savaşı sonrasında İç Moğolistan Ekim 1949’da Mao Zedong liderliğindeki komünist Çinliler iktidara geçene kadar Moğol ordusunun idaresi altında kalmıştır.⁵

B. 1947 Çin Cumhuriyeti Kurultayı’nda İç Moğolistan Meselesi

23 Nisan 1947’de İç Moğolistan’ın güneyinde bulunan Vangiin Süm’de (Ulaan, Ordos Eyaleti) İç Moğolistan Halk Temsilcileri Kongresi tertip edilmiş ve 6 Mayıs’a kadar devam etmiştir. Kongreye İç Moğolistan’ın tüm çuulgan, şehir, sancak ve bölgede

⁴ Batbayar Tsedendamba, **Mongol ba İh Gürnüüd XX Zuunii Ehnii Hagast (Hiyagtaas Yalt Hürtel: Stalin, Çan Kay Şek, Mongoliin Tusgaar Togtnol)**, Ulaanbaatar, Mönhiin Üseg Yay., 2006, s. 298.

⁵ Jamsran Lhamsuren, **a.g.e.**, s.37.

oturan her bir milletten 392 temsilcinin katılımı sağlanmış, kongre İç Moğolistan tarihindeki en büyük ve önemli toplantılardan biri olmuştur. Kongreyi Çin Komünist Partisi'nin önemli simalarından biri olan Ulaanhuu⁶ açmış ve ilk sunumu yapmıştır. Akabinde ise İMÖB yöneticileri seçilmiştir. Aynı zamanda özerk hükümet bölge kalkınma planı yapmıştır.⁷ 27 Nisan 1947'de ise kongre temsilcileri tarafından Mao Zedong ve genel komutan Ju De'ye saygı telgrafı gönderilmiştir.⁸ 1 Mayıs, 1947 tarihinde söz konusu kongre temsilcileri tarafından İç Moğolistan Özerk Bölgesi hükümetinin resmî olarak kurulduğu ilan edilmiştir. Ulaanhuu hükümet başkanı olarak seçilmiş, Hafungaa ise başkan yardımcısı olmuştur.⁹ Hükümetin diğer üyeleri ise Buyanmandah¹⁰, Hafungaa¹¹, Urtnasan¹², Namjilsüren¹³, Dalaizaya¹⁴, Puntsag¹⁵, Tömörbagana¹⁶ ve Gombojav¹⁷ başta olmak üzere 21 kişiden oluşmuştur.¹⁸ 19 Mayıs 1947 tarihinde İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin kuruluşu üzerine Mao Zedong ve

⁶ Çince adı Yun Ze, 1906 yılında Tümed Moğol ailesinde dünyaya geldi. Pekin'deki Moğol-Tibet Akademisi'nden mezun ve 1925 senesinde Çin Komünist Partisi'ne üye oldu. 1930'da Moskova'da Sun Yat-sen Çin Emekçileri Komünist Üniversitesi'nden (The Sun Yat-sen Communist University of the Toilers of China) mezun oldu. 1941'de Yan'an'daki ÇKP üssüne katıldı ve kısa bir süre sonra ÇKP'nin Guomindang ile yaptığı mücadelesinde çeşitli etnik azınlıkları kazanma stratejileriyle aktif bir şekilde ilgilendi. 1945 yılına kadar Ulaahnüü ÇHP Merkez Komitesi'nin alternatif bir üyesi idi ve 1947'de İMÖB'nin başkanı seçildi.

⁷ IMAR Archive Publishig Commettee, **Nëiménggǔ zìzhì yùndòng liánhé huì-dǎng'àn shìliào xuǎnbiān**, Pekin, 1989, s. 263. (Eserin orijinal Çince adı: 内蒙古自治区运动联合会-档案史料选编).

⁸ IMAR Archive Publishig Commettee, **a.g.e.**, s.263.

⁹ IMAR Archive Publishig Commettee, **a.g.e.**, s.264.

¹⁰ İç Moğol olup Harçin boyuna mensuptur. Nisan 1947'de tertip edilen İç Moğolistan Halk Temsilcileri Kongresi toplantısında halk genel kurulu başkanı seçildi. İç Moğolistan Halk Devrimci Partisi'nin üyesi ve Ulaanhüü başkanlığı döneminde danışmanlığı görevini üstlendi.

¹¹ İMHDP'nin üyesidir İç Moğolistan milli istiklal hareketinin liderlerinden biridir. 1947 senesinde İMÖC'nin başbakan yardımcısı oldu. Kültür Devrimi sırasında "Mao'ya karşı siyasi suçlu" ilan edilerek makamından kovuldu.

¹² Çince adı Kui Bi. Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ndeki Parti Üniversitesi'nden (Namiin Deed Sarguuli) mezundur. ÇKP'nin İç Moğolistan Komitesi'nin sekreterliğini üstlendi ve Kültür Devrimi sırasında makamından kovuldu.

¹³ İMÖB'nin askerî birliğinin komutan yardımcısı ve Kamu Güvenliği Bakanı görevlerini yaptı ve Kültür Devrimi'nin başlamasıyla işten istifade etti.

¹⁴ Mançu Hanedanlığı'nın son imparatoru Pu-Yi'nin yakın akrabası olup Ninxia Hui Özerk Bölgesi'nin valî vekili, Alşaa Hoşuu'nun valisi görevlerinde bulundu.

¹⁵ İMÖB'nin Yol ve Ulaştırma Bakanıydı.

¹⁶ İMÖB'nin Ticaret Bakanı görevindeydi.

¹⁷ İMÖB'nin Tarım ve Hayvancılık Bakanı görevini üstlendi.

¹⁸ Mend, **a.g.e.**, s. 21.

başkomutan Zhu De, İç Moğolistan büyük kurultay delegelerine tebrik telgrafi göndermiştir. Gönderilen telgrafta aşağıdaki yazılmıştır:

*"Yeterince zorluk çeken İç Moğolistan'ın kardeşleri, sizin liderliğinizde yeni bir gelecek yaratmaya başlıyoruz. Moğolların Çinli ve diğer azınlık milletlerle birlikte çalışarak feodaliteyi ortadan kaldıracığına ve yeni bir Moğol, yeni bir Çin devletinin kurulması için mücadele edeceğine inanıyoruz."*¹⁹

İMÖB'nin kuruluşunu müteakip büyük değişiklikler ve çeşitli siyasî hareketler meydana gelmiştir. Bunlardan birisi ise 1947-1948 yıllarında uygulanan "toprak reformu"dur."²⁰ Çinli idareciler bu toprak reformunu ilk olarak 1947 yılının Ekim ayında Zuu-Ud aймаğından başlamış lakin buralarda göçebe hayatı sürdüren Moğol halkı bu reforma sert ve kesin bir şekilde karşı çıkmıştır. Buna rağmen Temmuz 1948'e kadar İç Moğolistan'ın birçok bölgesine toprak reformu yayılmıştı.²¹ İMÖB'nin resmî olarak kurulmasından sonra da İç Moğolistan'ın özerkliği üzerine tartışmalar devam etmiştir.²²

C. Çin Komünist Yönetiminin İç Moğolistan'daki Tesir Süreci

Çin'de 1920'li yıllarda başlayan Çan Kay-Şek liderliğindeki milliyetçi parti Guomindang ile Mao Zedong önderliğindeki Çin Komünist Partisi arasındaki iç savaş 1949'da Mao Zedong'un zaferi ile sona ermiştir. 1 Ekim 1949 tarihinde Mao Zedong, Komünist Parti'nin lideri olarak Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) resmî olarak kurulduğunu ilan etmiştir. Mağlubiyete uğrayan Çan Kay-Şek ve Goumindang hükümeti ise Tayvan'a kaçmıştır.²³ Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra İç Moğolistan'a uyguladığı politikasını bölgenin özerklik statüsünü ve Çin'e entegrasyonunu sağlamak üzerine kurgulamıştır. İç Moğolistan özerk bir bölge olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nden hemen hemen iki sene önce kurulmuş olmasına rağmen Çin merkezi hükümeti bölgenin

¹⁹ IMAR Archive Publishig Commettee, *Nèiménggǔ zìzhì yùndòng liánhé huì-dǎng'àn shìliào xuǎnbīan*, s.265.

²⁰ Aminböh, *a.g.e.*, s. 106.

²¹ Mend, *a.g.e.*, s. 22.

²² Mend, *a.g.e.*, s. 21.

²³ Lhamsuren, *a.g.e.*, s.50.

ayrılmaz bir bütünü olarak kalması için muhtelif politikalar uygulamaya başlamıştır. Bu politikalar başlıca siyasî entegrasyon, kültürel ve dil politikaları, ekonomik kalkınma ve güvenlik ile istikrar hususlarında olmuştur.²⁴

İç Moğolistan'ın idarî yapısı ÇHC'nin güdümüne girmesinden sonra aşağıdaki gibi gelişmiştir;

- 1 Mayıs 1947'de İç Moğolistan Özerk Bölgesi, Xing'an Ligi, Ulanhot Şehrinde İç Moğolistan Özerk Bölgesi kurulmuştur. İç Moğolistan Özerk Hükümeti kurulduğunda beş il üzerinde yargı yetkisine sahip olmuştur. Bunlar: Hulunbuir, Navenmuren, Xing'an, Xilingol ve Chahar. Bölge yaklaşık 540.000 km² bir alanı kapsamıştır. Aynı senenin 1 Temmuzu'nda ise İç Moğolistan Komünist Partisi Çalışma Komitesi resmen ihdas edilmiştir.

- Mayıs 1949'da Kuzeydoğu İdari Komitesi, eskiden Rehe Eyaleti'nin bir parçası olan Zhaowuda Birliğini ve eskiden Liaobei Eyaleti'nin bir parçası olan Zhelim Birliğini İç Moğolistan Özerk Bölgesi'ne dahil edilmiştir. Aynı senenin eylül ayında Suiyuan Eyaleti Komünist Parti tarafından barışçıl bir şekilde ilhak edilmiştir.

- Ağustos 1950'de Merkezi Halk Hükümeti, başlangıçta Chahar Eyaleti'nin bir parçası olan üç Üç Duolun, Baochang ve Huade ilçesini İç Moğolistan Özerk Bölgesi'ne devretmeye karar vermiştir.

- Mart 1954'te, Suiyuan Eyaleti ve Eyalet Halk Hükümeti'nin imtiyazları aynı anda kaldırılmış ve eski Suiyuan Eyaleti, İç Moğolistan Özerk Bölgesi Halk Hükümeti'nin liderliğinde İç Moğolistan Özerk Bölgesi ile birleştirilmiştir.

- Haziran 1954'te Merkezî Halk Hükümeti, Suiyuan Eyaleti'nin organizasyon yapısını iptal etmiş ve tüm yetki alanını İç Moğolistan Özerk Bölgesi ile birleştirmiştir.

- Nisan 1954'te, Alxa Sancağı ve Dengkou İlçesi üzerinde yargı yetkisine sahip Ningsia Moğol Özerk Bölgesi kurulmuştur. Ningsia Eyaleti'nin yetkisi bölge düzeyinde bir yönetimdi.

²⁴ Lhamsuren, a.g.e., s.83.

- Ekim 1954'te, Ningsia Eyaleti'nin oluşturulması ve Gansu Eyaleti ile birleşmesi nedeniyle, Ningsia Moğol Özerk Bölgesi, Gansu Moğol Özerk Bölgesi olarak yeniden adlandırılmıştır.

- Mart 1955'te Gansu Eyaleti Moğol Özerk Bölgesi, Gansu Vilayeti Moğol Özerk Bölgesi olarak yeniden adlandırılmıştır.

- Temmuz 1955'te, Danıştay Rehe Eyaleti'ndeki Wengniute, Wudan, Chifeng, Kalaqin, Ningcheng ve Aohan olmak üzere altı sancak ilçesini İç Moğolistan Özerk Bölgesi altına yerleştirmeye karar verilmiştir.

- Kasım 1955'te Gansu Eyaleti Moğolistan Özerk Bölgesi, Gansu Eyaleti Bayanhote Moğolistan Özerk Bölgesi olarak yeniden adlandırılmıştır.

- Şubat ayından Nisan 1956'ya kadar Alxa Banner, Ejina Banner, Dengkou İlçesi ve Bayanhote Şehri'ni yöneten ve İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin liderliğinde Bayannaouer Ligi kurulmuştur.

- Nisan 1956'da eski Gansu Eyaletindeki Bayanhote Moğol Özerk Bölgesi (Alxa Sancağı) ve Ejina Özerk Sancağı, İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin altına yerleştirilmiştir.

- 1962'de Hebei Eyaleti'ndeki Shangdu İlçesi, İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin kapsamına alınmıştır. Özerk bölgenin başkenti Ulanhot'tan Hohhot'a taşınmıştır.

- Temmuz 1969'da Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi, İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin idari bölümlerini değiştirmeye karar vererek Hulunbuir Birliği, Zhelim Birliği ve Zhaowuda Birliği'ni İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin yetkisi altına almıştır. Sırasıyla Heilongjiang Eyaleti, Jilin Eyaleti ve Liaoning Eyaleti; mevcut Alxa Ligi Birliğin Ejina Sancağı, Gansu Eyaleti'nin Jiuquan Eyaleti'nin yetkisi altına girmiş ve Alxa Sağ Sancağı, Gansu Eyaleti'nin Wuwei Eyaleti'nin yetkisi altına sokulmuştur.

- Temmuz 1979'da Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Devlet Konseyi, Hulunbuir Birliği, Zhelim Birliği ve Zhaowuda Birliği'ni Heilongjiang Eyaleti, Jilin Eyaleti ve Liaoning Eyaleti yanı sıra Ejina Sancağı'nın yetkisi altına almaya karar vermiştir. Gansu Eyaleti'ne komşu olan Jiuquan Vilayeti, Gansu Eyaleti'nin yetkisi

altına sokulmuştur. Wuwei Eyaleti'nin yetkisi altındaki Alxa Sağ Sancağı bir kez daha İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nin yetkisi altına alınmıştır.

- İç Moğolistan Özerk Bölgesi 1,18 milyon km²'lik bir alanı kapsamakta ve 8 eyalet, 4 özerk bölge ve belediye ile 100 sancak ilçesi (şehir) üzerinde yargı yetkisine sahip olmuştur. İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nde yaşayan diğer etnik azınlıklar için Oroqen Özerk Sancağı, Ewenki Özerk Sancağı ve Molidawa Daur Özerk Sancağı da kurulmuştur.²⁵

²⁵ Tsui Yen, *Cǎoyuán wénhuà de lìshǐ biànciān*, Shenyang, Liaoning Halk Yayınevi, 2018, s. 97-98. (Orijinal Çince künye: 崔燕著《草原文化的历史变迁》, 辽宁人民出版社, 2018.07, 第97-98页) ve Bu He, *Mínzú lǐlùn yǔ mínzú zhèngcè*, Hohhot, Inner Mongolia University Press, 1995, s. 93-94. (Orijinal Çince künye: 布赫主编《民族理论与民族政策》, 内蒙古大学出版社, 1995.08, 第93-94页).

SONUÇ

Bugün Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağı İç Moğolistan Özerk Bölgesi olarak adlandırılan bu coğrafya geçmişte birçok tarihi hadiseye şahitlik etmiştir. Proto-Moğol halkının ana yurdu olan bu bölge, dünya çapında gelişen siyasî olaylardan ötürü bugün Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağı ve bölge yerlisi olan Moğol halkı ise azınlık olarak hayatlarını sürdürmektedir.

İç Moğolistan terimi XVII. yüzyılda Mançu Qing Hanedanlığının bölgede yükselişi ile ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Ancak tam olarak ne zamandan itibaren kullanılmaya başlandığı ve hangi bölgeleri kapsadığı halen tartışmalıdır. Büyük Gobi Çölü'nün iki tarafında oturan Moğol halkı birbirlerine arka ve iç Moğol ismini vermiştir. Ancak Mançu Qing Hanedanlığının izlediği bölücü siyaseti nedeniyle artık İç ve Arka (Dış) Moğolistan terimi siyasî ve idarî anlamlar kazanmıştır. Bilakis Çin bazlı bir terim olan bu kelime Çincedeki “NeiMengGu” kelimesinin doğrudan (İç Moğolistan) karşılığıdır.¹

Büyük Moğol İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından geçen süre zarfında İç Moğolistan, Mançu Qing egemenliği, Japon istilas ve Çin işgaline uğramıştır. Bu süreçte İç Moğol halkı 1947'de resmî olarak Çin'in Özerk Bölgesi ilan edilene kadar gerek Moğolistan ile birleşme gerekse de kendi bağımsızlığını elde etme mücadelesini hep sürdürdüğünü görülebilmektedir. Buna rağmen tıpkı Çin'deki birçok etnik azınlık gibi onlar da Çin Kültür Devrimi sırasında ağır katliamlara ve baskılara uğramışlardır.² İç Moğolistan İnsan Hakları Danışma Merkezi Başkanı Enghebatu Togochoğ'a göre bahsedilen devrim sırasında yüz bin civarında İç Moğol katledilmiş, üç yüz ila beş yüz bin arasında kişi de muhtelif şiddete ve baskıya maruz kalmıştır.³

¹ Enghebatu Togochoğ, “Güney Moğolistan'da İnsan Hakları ve Hak İhlalleri,” çev. Elif Altun, **Çin'de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri**, Ed. Ömer Kul, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2022., s. 187.

² Togochoğ, **a.g.e.**, s. 189.

³ Togochoğ, **a.g.e.**, s. 189.

Son yıllarda İç Moğolistan’da uygulanan dil eğitimi politikaları ve uygulamaları halen tartışmalı bir konudur. Çin Hükümeti’nin eğitim politikasından ötürü bölgedeki Moğol okullarının sayısının azalması ve Mandarin Çincesinin daha baskın bir dil haline getirilerek Moğolca’nın eğitimdeki rolünü kısıtlanması hatta bazen tamamen yasaklanması gibi çeşitli sıkıntılar meydana gelmektedir.⁴ Ancak dil ve kültürel özgürlük meselesi sadece İç Moğolistan’daki Moğol halkın değil Çin Halk Cumhuriyeti’nde yaşayan bütün azınlık milletlerin ortak problemi haline gelmiştir.⁵

Eğitim ve kültürün yanı sıra İç Moğolistan’daki etnik Moğollar onlarca yıl süren bir süreç neticesinde geleneksel ekonomik aktivitelerinden de mahrum bırakılmaktadır. Bilakis aşırı tarım ve madencilik vesilesiyle binlerce yıl boyunca hayatını pastoral olarak idame ettirmiş halkın ellerinden otlakları ve su kaynakları cebren gasp edilmiş ve buna direnenler ise çeşitli zulümlere maruz bırakılmıştır.⁶ Zulüm gören pastoral halkın yanı sıra uygulanan bu politikaların sonucunda ciddi bir miktarda ekolojik denge bozulmuş, su kaynakları hayvanların bile içemeyeceği derecede kirlenmiş ve Shiliin Gol otlığının, ki burası dünyanın en büyük otlakları arasındadır, yüzde elli beşi verimsiz hale gelmiştir.⁷

Bütün bu çilelere maruz kalan İç Moğolların gelecek nesil hakkında da umutları hiç iç açıcı değildir. Bilakis atalarından yadigâr kalan pastoral yaşamdan kopan, bu yüzden de ekonomik sıkıntılar çeken ve hatta bunun üzerine dillerinden ve kültürlerinden bile edilen İç Moğol halkı, çocukları için endişelidir. Zira onlar göre onların çocukları göçebe geleneğinden ve kültüründen, hatta dillerinden bile mahrum kalacak, Çin’e bağlı bir zümre olarak hayatlarını devam ettireceklerdir.⁸ En kötüsü ise bu çocuklar gönderildikleri okullarda Çinlilerin komünist propagandasına zorla maruz bırakılmakta, Moğol kökenli öğretmenler ise cebren Çinlilerin “vatanseverlik” eğitimi adı

⁴ Togochoğ, a.g.e., s. 209.

⁵ Togochoğ, a.g.e., s. 218.

⁶ Togochoğ, a.g.e., s. 187, 197.

⁷ Togochoğ, a.g.e., s. 201.

⁸ Togochoğ, a.g.e., s. 212.

verilen bir programa dahil edilmektelerdir.⁹ Dahası Çinli yetkililer Moğol kültürüne ait olan öğeleri de kaldırarak yerlerine Çin kökenli aktiviteleri dayatmışlardır.¹⁰

Bu çalışmamızda ise İç Moğolistan tarihinin ana hatları, XX. yüzyılın ilk yarısındaki siyasi tarihi ve bu dönemin önemli kişileri ile verilmiştir. Öncelikle bölgenin beşerî ve coğrafi özellikleri gösterilmiş, ondan sonrasında ise Moğol halkının kısa olarak bir tarihi süreci verilmiş ve bu süreç Qing İmparatorluğu'nun 1910'larda zayıflamasına kadar sürdürülmüştür. Ruhani lider Boğd Han'ın yükselişi, bununla beraber bugünkü Moğolistan'da bağımsızlığını ilan etmesi ve bu süreçte ise İç Moğolların onun bağımsızlık çağrısına karşı verdikleri tepkilerden bahsedilmiştir. Ayrıca onun İç Moğolistan'daki askeri ve siyasi faaliyetleri, ona hizmetlerde bulunan önemli İç Moğol simalarda zikredilmiştir. Akabinde ise bölgede var olan kuvvetler ve bu kuvvetlerin en önemlisi olan De Wang'ın hayatı da anlatılmıştır. Son olarak da İç Moğolistan'ın II. Dünya Savaşı sonrası siyasi durumu da anlatılanlar arasındadır. Aynı zamanda önemli tarihler de kronolojik olarak verilmiş ve tarih biliminin doğal olarak en önemli parçası olan haritalar da eklerde verilmiştir.

Çalışmada özellikle bölgedeki resmi dillerden biri olan Çince dilinde üç kaynak kullanılmıştır; bunlar için bu çalışmada yardımcı olan lakin isminin verilmesini istemediğimiz bir hocamıza teşekkürlerimizi sunarız. Ancak bu dili bilmediğimiz için önemli bir miktar kaynaktan mahrum kalınmıştır. Bu çalışmayı gelecekte okuyacak ve bu dilde de bilgisi olabilecek kişilerin kullanılan bu Çince kaynaklara daha rahat ulaşabilmeleri adına dipnotlarda bu kaynakların gerek isimlerini gerekse de bütün künyesini Çince orijinal şekliyle verdik. Bununla beraber yakın dönem Moğol tarihinde önemli değere sahip olan Rusça kaynaklardan da mahrum kalınmıştır. Bu mahrumiyet ise kaynaklara erişim kadar kaynakları değerlendirecek dilbilgisi yetersizliğinden de gelmektedir. Mamafih önemli Moğolca kaynaklar ve nadir olsa da mümkün olduğu

⁹ Togochoğ, a.g.e., s. 214.

¹⁰ Togochoğ, a.g.e., s. 215.

kadar Türkçe ve Türkçe kaynaklara nazaran daha nicel olan İngilizce dilindeki kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Son olarak ileride proto-Türk ve proto-Moğolların ana yurdu olan bu bölge hakkında daha çok araştırmalara ihtiyaç duyulduğu kanaatindeyiz. Bilhassa söz konusu bölgenin tarihi hakkında Türkçe kaynaklar nadirdir.

KAYNAKÇA

- Aminböh, Lhamjav: **Ulaan Huvisgal**, Ulaanbaatar, Mongolian Tibetology Researching Center Yay., 2017
- Atwood
(Bloomington),
Christopher: Christopher, “National Party and Local Politics in Ordos, Inner Mongolia (1926-1935)”, **Journal of Asian History**, S.26, 1992, s.1-30
- Atwood,
Christopher: “Inner Mongolian Nationalism in the 1920’s: A Survey of Documentary Information”, **Twentieth-Century China**, C.25/S.2, 2000, s.75-113.
- Atwood,
Christopher: **Encyclopedia of Mongolia and the Mongol Empire**, New York, Facts on File Inc. 2004.
- Atwood,
Christopher: **Young Mongols and Vigilantes in Inner Mongolia’s Interregnum Decades 1911-1931**, Brill, Leiden, 2002.
- Barkmann, Udo B.: “Bogd Han ve Dış Moğolistan”, **Cengiz Han ve Mirasçları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Yay. Haz. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006.
- BNHAU-iin Övör Mongoliin Öörtöö Zasah Oron**, Yay. Haz. MHC Bilimler Akademisi, Doğu Çalışmaları Enstitüsü, Ulaanbaatar, Ulsiin Hevleliin Gazar Yay., 1981.
- Bodin, Lynn E.: **The Boxer Rebellion**, London, Osprey Yay., 1979.
- Bulag, Uradyn: **The Mongols at China’s edge: History and the Politics of National Unity**, New-York, Rowman and Littlefield Publishers, 2002.
- China National Bureau of Statistics: Population and Statistics Department, China’s 2010 Population Census Data by Ethnicity**, Beijing, National Publishing House, 2013.

- Çuluunbat,
Şuuşingaa: **XX Zuunii Nuudel Suudal**, Ulaanbaatar, Munkhdardas Yay.,
2014.
- D’Ohsson, A.
Konstantin: **Moğol Tarihi**, Çev. Bahadır Apaydın, İstanbul, Nesnel Yay.,
2008.
- Dindub, L.: **A Brief History of Mongolia in the Autonomous Period**,
Indiana University, Mongolia Society, 1977.
- Ebü’l-Ferec İbnü’l
İbri: **Tarihu Muhtasari’d-Düvel**, Çev. Ş. Yaltkaya, Ankara, TTK
Yay., 2011.
- Enze Han: “The Dog That Hasn’t Barked: Assimilation and Resistance in
Inner Mongolia, China”, **Asian Ethnicity**, C.12/S.1, London,
2011. s. 55-75.
- Erdenebayar: “Mongol Zangiast Namiin Tuhai”, **XX zuunii Ehen Hagas ba
Mongolchuud**, C.I, Yay. Haz. Ganbagana Tsetsegjav,
Ulaanbaatar 2017, s. 208-217.
- Esherick, Joseph W.: **The origins of the Boxer Uprising**, Berkeley, University of
California Press, 1987.
- Fairbank, Jonh K.: **Çağdaş Çin’in temelleri 1840-1950**, Çev. Ünsal Oskay,
Ankara, Doğan Yay., 1969.
- Forbes, Andrew D.
W.: **Doğu Türkistan’daki Harp Beyleri: Doğu Türkistan’ın 1911-
1949 arası Siyasi Tarihi**, Çev. Enver Can, İstanbul, DTV Yay.,
1998.

- Grousset, Rene: **Stepler İmparatorluğu: Atilla, Cengiz Han, Timur**, Çev. Halil İnalçık, Ankara, TTK Yay., 2011.
- Hayrunnisa Alan: “Çağatay Hanlığı”, **Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Yay. Haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, İstanbul, Ötüken Yay., 2016, s. 68-98.
- He, Bu: **Mínzú lǐlùn yǔ mínzú zhèngcè**, Hohhot, Inner Mongolia University Press, 1995.
- IMAR Archive Publishig Committee: **Nèiménggǔ zìzhì yùndòng liánhé huì-dǎng'àn shǐliào xuǎnbiān**, Inner Mongolia.
- Jagchid, Sechin: **The Last Mongol Prince: The Life and Times of Demchudongrob 1902–1966**, Washington, Center for East Asian Studies, Western Washington University, Bellingham, 1999.
- Jamsran, Urangua: **XX. zuunii ehen üyiin Mongol uls (1911-1919)**, Ulaanbaatar, Mönhiin Üseg Yay., 2006.
- Jigjid, Boldbaatar: **Çin Zütgelt Gün Haisan**, Ulaanbaatar, Moğolistan Devlet Üniversitesi Yay., 2002.
- Jonathan D. Spence: **The Search for Modern China**, New York, WW Norton and Co. Yay., 1991.
- Kalan, Ekrem: **Cungar Hanlığı’nın Siyasi Tarihi**, Ankara, TTK Yay., 2008.

- Kars, H. Zafer, Maraşo, Emrah: **Asya Çağını Açan Devrimler (1905-1911)**, İstanbul, Kaynak Yay., 2018.
- Kemaloğlu, İlyas: “Altın Orda Devleti”, **Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Yay. Haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, İstanbul, Ötüken Yay., 2016.
- Kemaloğlu, İlyas: “Büyük Moğol İmparatorluğu”, **Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Yay. Haz. Hayrunnisa Alan, İlyas Kemaloğlu, İstanbul, Ötüken Yay., 2016, s. 29-68
- Kul, Ömer: **Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951)**, (Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2009.
- Lhamsuren, Jamsran: “Similarities and Differences of the 1911 Revolutions in Mongolia and China”, **The Mongolian Journal of International Affairs**, No.1, 1994, s. 64-66.
- Lhamsuren, Jamsran: **Mongolçuudiin Sergen Mandaltiin Ehen**, Ulaanbaatar, Soyombo Yay., 1992.
- Lhamsuren, Jamsran: **Mongoliin Tsagaagçin Gahai Jiliin Huvisgal**, Ulaanbaatar, Moğolistan Bilimler Akademisi Yay., 1996.
- Lhamsuren, Jamsran: **Mongoliin Tuuhiin Baga Nevterhii Toli V boti: XX Zuunii Övör Mongoliin Öörtöö Zasah Oron**, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2010.

Makato, Taçibana: **Mongoliin Martagdsan Tuuh Bogd Haant Zasgiin Gazar (1911-1921)**, Ulaanbaatar, MH Technology Yay., 2011.

Mend, Zenee: **Övörmongol Öçigdör, Önöödör**, Ulaanbaatar, Ulsiin Hevleliin Gazar Yay., 1990.

Moğolların Gizli Tarihi, 1. Tercüme, Çev. Ahmet Temir, Ankara, TTK Yay., 2016.

Mongol Tsergiin Tüühen Tovçoon 1911-1990, Yay. Haz. Moğolistan Harp Akademisi, Ulaanbaatar, Altan Üseg Printing, 1996.

Mongol Ulsiin Tüüh, C.II, Yay. Haz. Moğolistan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2003.

Mongol Ulsiin Tüüh, C.IV, Yay. Haz. Moğolistan Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2003.

Mongolchuud Negdsen Uls Baiguulahiin Tölöö Temtsel (1911-1915) C. I, Yay. Haz., J. Gerelbadrah, Ulaanbaatar, 2014.

Müller, C.: “Moğol Egemenliği Altında Çin: Yuan Hanedanı (1272-1368)”, **Cengiz Han ve Mirasçuları Büyük Moğol İmparatorluğu**, Yay. Haz. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006.

Narangoa Li: “Mongolian Nationalism, Chinese Colonialism, and Japanese

Imperialism in Inner Mongolia 1936-1945”, **Central Asian Studies**, C.38/S.227, Ocak 2009, s. 227-251.

Novay İstoriy Kitay, Yay. Haz. S. L. Tihvinski, Moskva, Hayka Yay., 1972.

Oohnoi, Batsaihan: **Mongol Ündesten Büren Erkht Uls Boloh Zamd (1941-1946)**, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2005.

Oohnoi, Batsaikhan: **Hyatad, Oros, Mongol Gurvan Ulsiin 1915 onii Hiyagtiin Geree: Barimt Bichgiin Emhtgel**, Ulaanbaatar, Soyombo Printing, 2013.

Oohnoi, Batsaikhan: **Mongoliin Tusgaar Togtnol ba Hyatad, Oros, Mongol Gurvan Ulsiin 1915 Hiyagtiin Geree: 1911-1916**, Ulaanbaatar, Admon, 2007.

Sundui, Pürevjav-Şagdar, Bira: **Mongol dahi Şariin Şaşnii Huraangui Tuuh**, Ulaanbaatar, Ulsiin Hevleliin Gazar Yay., 1978.

Şagdarjav, Natsagdorj: **Halhiin Tüüh**, Ulaanbaatar, Ulsiin Hevleliin Gazar Yay., 1963.

Taivan Örgödei: **Üher Jiliin Üimeenii Gerel ba Süüder**, Hohhot, Övör Mongoliin Sorgan Hümüüjliin Hevleliin Horoo Yay., 2016.

Taivan, Örgödei: “Bogd Haant zasgiin gazriin tsergiin 1913 onii dainii tuhai nyagtlal”, **Mongoliin Tüüh Sudlal VII**, Ulaanbaatar, Övör Mongoliin İh Sarguuliin Hevleliin Horoo Yay., 2003.

- Taşağıl, Ahmet: “Çengiz Öncesi Moğollar ve Türkler”, **Avrasya’nın Sekiz Asrı Çengizoğulları**, Yay. Haz. Hayrunisa Alan, İlyas Kemaloğlu, İstanbul, Ötüken Yay., 2016.
- Taşağıl, Ahmet: **Gök-Türkler I, II, III**, Ankara, TTK Yay., 2013.
- Taşağıl, Ahmet: **Kök Tengri’nin Çocukları: Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Tatsuo, Nakami: “Babujav and His Uprising: Re-examining the Inner Mongol Struggle for Independence”, **The Memoirs of the Toyo Bunko**, 1999, s. 136-153.
- Teziç, Mustafa Can: “İç Moğolistan Örneğinde Mekânsal Dinamikler ve Moğol Milli Birliği”, **ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi**, C.8/S.1, 2023, s. 256-279.
- The Mongols Struggle For a Pan Mongol State (1911-1915): The Collection of Archives record**, C.II, Yay. Haz. Gerelbadrakh Jamsranjav, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2014.
- Togoçog, Enghebatu: “Güney Moğolistan’da İnsan Hakları ve Hak İhlalleri,” çev. Elif Altun, **Çin’de İnsan Hakları ve Hak İhlalleri**, Ed. Ömer Kul, İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2022.
- Tsedendamba, Batbayar: **Mongol ba İh Gürnüüd XX Zuunii Ehnii Hagast: Hiyagtaas Yalt Hürtel: Stalin, Çan Kay Şek, Mongoliin Tusgaar Togtnol**, Ulaanbaatar, Mönhiin Üseg Yay., 2006.

- Tsevegjav,
Ganbagana: “XX Zuunii Ehen Hahas Üyiin Mongol Ündestnii Erkh Çölööni
Temtsel ba Demçigdondonrov Wang”, **XX Zuunii Ehen Hahas
Uye ba Mongolçuud**, C.I, Yay. Haz. Ganbagana Tsetsegjav,
Ulaanbaatar, 2017, s. 60-80.
- Udan Gölög: **Mongol Ündestnii Orçin Üyiin Suut Hümüüs**Tunlya,
ÖMSHHH Yay., 1990.
- Veit, Veronika: “Talep ve Gerçeklik: Ming ve King Hanedanları Döneminde
(1368-1911) Moğol Boylarının Çin’le İlişkileri”, **Cengiz Han ve
Mirasçılarını Büyük Moğol İmparatorluğu**, Yay. Haz. Samih
Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi, Sakıp Sabancı Müzesi
Yay., 2006.
- Xiang, Lanxin: **The Origins of the Boxer War: Multinational Study**, London,
Routledge Curson Yay., 2003.
- Yen, Tsui: **Cǎoyuán wénhuà de lishǐ biànciān**, Shenyang, Liaoning Halk
Yayınevi, 2018.
- Yin, He ve diğ.: “Land use and land cover change in Inner Mongolia-
understanding the effects of China's re-vegetation programs”,
Remote Sensing of Environment, Kasım 2017, s. 1-14.
- Zorigt, Lonjid: Ooohnoo, Batsaihan, **Mongolchuud Tusgaar Togtnoloo
Sergeen Tunhaglasan ni (1911-1924)**, Ulaanbaatar, Monsudar
Yay., 2012.

Elektronik kaynaklar

<http://chinadataonline.org/eng/ereg/ceitgroup.asp> (erişim tarihi 18.09.2020)

<http://mn.cctv.com/2016/09/29/ARTIGZjCdPUFQcgQDEtAFamy160929.shtml/> (erişim tarihi 05.12.2019)

<https://mongoltoli.mn/history/h/372/> (erişim tarihi 06.08.2019)

<https://www.britannica.com/place/Yellow-River> (erişim tarihi 17.12.2019)

<https://mongoltoli.mn/search.php> (erişim tarihi 25.12.2019)

İç Moğolistan Kronolojisi

1902: Qing Hükümeti, İç Moğolistan’da tarıma izin verdi.

1903: İç Moğolistan beylerinden biri olan Harçin Beyi Wang Günsennorov Japon sistemli ilk kız lisesini kurdu.

1904: Japon-Rus savaşı başladı, sonucunda İç Moğolistan’ın doğu kısmı Japonlar tarafından işgal edildi.

1905: Harçin Sancağı Beyi Wang Günsennorov İç Moğolistan’ın ilk gazetesi *Nyalhsiin Sonin*’i çıkardı.

1906: Çin kuvvetleri İç Moğolistan’ın güneydoğu kısmını işgal etti.

1907: İç Moğolların ileri gelenlerinden Haisan Gün ile Almas-Oçir gizli bir şekilde Hüree’ye (Ulanbatur) geldiler.

1908: Qing Hükümeti, İç Moğolistan’ın Hölönbuir ve Baarin’daki düz arazilerde tarım yapılması kararını çıkarttı. Harçin Beyi Wang Günsennorov, Qing İmparatoruna ülkesinde Japon sisteminde bir reform yapması tavsiyesinde bulundu.

1909: Pu-İ’ni Qing İmparatoru olduğu yıllarda Wang Günsennorov aktif bir rol oynadı. Dolayısıyla Mançu İmparatorunun “saray muhafızları” kurulduğunda kendi Harçin Sancağından 300 asker seçip “3. Atlı Birliği’ni” oluşturdu.

1910: Eylül 1910: Qing Hükümeti tarafından Dış ve İç Moğolistan toprağına Çinli nüfusun göç etmesine resmi olarak izin verildi.

1911: Haziran 1911'de Halha'da dört eyaletin (Dış Moğolistan) hanları, İç Moğolistan birliklerinin ve sancaklarının liderleri ve lamalar (dini liderleri) Dış Moğolistan'ın başkenti Hüreede dini bir merasim yapma gerekçesiyle gittiklerinde gizli bir toplantı tertip ettiler. Ağustos ayında Moğol delegelerden Handdorj, Tserençimed ve Haisan St. Petersburg'e geldiler.

Kasım 1911: Başta Handdorj, Tserençimed, Haisan başta olmak üzere 7 kişi Moğolistan Geçici Hükümeti'ni kurup, İç Moğolistan'da, Alşaa, Dariganga, Barga vb. yerlerin idarecilerine bütün Moğolların birleşme çağrısı olan Bogd Han'ın emrini gönderdiler.

30 Kasım 1911: Moğollar bağımsız bir devlet kuracaklarını bildirmiş ve Hüreede ikamet eden Amban Sando¹ ülkeden kovulmuştur.

4 Aralık 1911: Amban Sando askerleriyle beraber Hiyagta sınırından geçerek (dış) Moğolistan'dan kaçtı.

6 Aralık 1911: Dış Moğolistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden ilham alan İç Moğollar harekete geçti; İç Moğolistan'ın Hölönbuir eyaletinin "kurtuluş komitesi" Rusların askeri desteği ile Mançurya'ya askerî harekât düzenledi.

16 Aralık 1911: "kurtuluş komitesi" askerleri Mançurya'yı ele geçirdi.

29 Aralık 1911: Moğollar, Qing Hanedanlığından bağımsızlığını ilan ettiler. Budist dini önder Bogd Cibzundamba, Han (imparator) seçildi. (The Bogd Khaanate of Mongolia, Theocratic Mongolia).

1912: 1 Ocak 1912: Çin Cumhuriyeti kuruldu.

Mart 1912: Hölönbuir liderleri, Bogd Han Cibzundamba'nın birleşme çağrısını kabul edip resmi olarak Moğolistan ile birleştiler.

¹ Qing Hanedanlığı devrinde hakimiyetinde olan eyalet, bölgelere hükümet tarafından gönderilen devlet temsilcisi, büyükelçi. Bkz: <https://mongoltoli.mn/search.php> Erişim tarihi: 05.02.2019

Aralık 1912: Bogd Han (Dış Moğolistan) Hükümeti tarafından İç Moğolistan eyalet ve sancak başlarına bağımsız Moğolistan ile birleşmeleri için resmi mektup gönderildi.

1912 Moğol Çarlık Rusya ile Moğolistan arasında Rus-Moğol antlaşması gerçekleşti. Antlaşmada Çarlık Rusya, Moğolistan'ın özerkliğini kabul etti ve silahlı kuvvetlerini kurmalarına yardımcı olacaklarına söz verdiler.

1913: Ocak 1913: Bogd Han Hükümeti ordusu İç Moğolistan'a girdi.

10 Ocak 1913: Bogd Han Cibzundamba, Yuan-Şikay'e Moğolistan'ın bağımsızlığı tanımak ve İç Moğolistan'ın birleşmesini kabul etmelerini arz eden resmi bir telgraf gönderildi. Yuan Şikay'ın cevap olarak gönderdiği telgrafta “Moğolistan ve Çin Cumhuriyeti'nin ayrı devletler olmasını kabul etmediklerini, Moğolistan'ın bağımsızlığını tanımadıklarını” belirtti.

10 Mart 1913: Çin Cumhuriyeti geçici anayasasında Moğolistan'ı kendine bağlı bir bölge olarak ilan etti. Bogd Han Hükümeti ordusunun bölgeyi işgal etmesi ve İç Moğolların bağımsızlık iç mücadelesini engellemek suretiyle İç Moğolistan'ın bazı bölgelerine Çin orduları sevk edildi.

4 Nisan 1913: Bogd Han ordusu İç Moğolistan'ın doğu bölgesinde birçok yerlere saldırılar düzenledi.

Temmuz 1913: Moğolistan ve Çin Cumhuriyeti kuvvetleri Övöl Gol, Sönöd, Dolonnur ve Bathaalga gibi bölgelerde çarpıştı. Ayın sonlarında Moğol ordusu Şiliin Gol eyaletinin büyük bir kısmını Çin etkisinden kurtardı.

1914: Ocak 1914: Çin Cumhuriyeti, Syu-Yuan Özel Bölgesi'ni kurdu ve İç Moğolistan'ın idare sisteminde değişiklikler yapmaya başladı.

14 Haziran: Çin Hükümeti Çahar Özel Bölgesi'ni kurdu.

8 Eylül 1914 Rus İmparatorluğu, Moğolistan ve Çin Cumhuriyeti olmak üzere üç devletin delegeleri antlaşmak için Moğolistan ile Rusya arasında bulunan Hyagta şehrine gelmişlerdir. Bu buluşmanın çok sonrasında “Hiyagta Antlaşması” gerçekleşecektir.

1915:

7 Haziran 1915: Dokuz ayı aşkın bir süre devam eden antlaşma görüşmelerinin sona erdi ve “Hyagta Antlaşması’nın” yapıldı. Antlaşma sonucunda Moğolistan’ın bağımsızlığı kısıtlandırılıp sadece Dış Moğolistan’ın (şimdiki Moğolistan) bağımsızlığı tanındı ve ülkenin sınırı eski Halha’daki dört Aimag ve batıda Hovd sınırı ile çizildi. Neticesinde Moğolların birleşme çabaları başarısızlıkla sonuçlanıp İç ve Dış Moğolistan ayrı kaldı.

1918: İç Moğolistan’da ilk şirket Japonlar tarafından kuruldu.

Mayıs 1918: Çok sayıda Buryat Moğol, Rusya sınırını geçerek Hölön Buir eyaletine yerleşti.

1922: Temmuz 1922: Çin Komünist Partisi’nin ikinci genel kurultayından İç Moğolistan, Tibet ve Doğu Türkistan’a “özerk bölge” statüsü verilmesi kararı alındı.

1923: 13 Mart 1923: İç Moğolistan Devrimci Halk Partisi kuruldu ve ilk kurultayı tertip edildi.

1932: Mart 1932: Japonlar Mançukuo (Man Zhou-Guo) devletini kurdu.

İç Moğolistan’ın sol kısmının asilzadeleri Mançukuo devleti kurulma törenine katıldı.

1933: İç Moğolistan’ın doğusundaki Zuu-Ud eyaleti ve Zost birliği Japonların kurduğu Mançukuo devletine dahil oldu. De Wang Demçigdonrov İç Moğolistan’da Moğol Askeri Okulu’nu kurdu.

26 Temmuz 1933: De Wang Demçigdonrov İç Moğolistan’ın özerklik hareketini başlatıp, İç Moğolların özerkliği ve bağımsızlığı üzerine ilk kurultayını düzenledi.

1935: Mao Ze-Dong’un liderliğinde bulunduğu kızıl ordusu Yan-an’ı merkez edindi ve o civarlarda uyuşturucu ekmeye başladı. Ardından İç Moğolistan’ın Guo-Ming-Dang’ın idaresinde olan bazı bölgelerde gizli bir şekilde uyuşturucu satışı başlattı. Japonya, De Wang Demçigdonrov’un bağımsızlık hareketini desteklediklerini ilan etti.

1936: Nisan 1936: De Wang Demçigdonrov İç Moğolistan Askeri Kuvvetleri’ni kurdu.

Mayıs 1936: Mao Ze-Dong İMDHP’ne mektup göndererek İç Moğolların bağımsızlık hareketini destekleyeceğini dile getirdi.

1937: 20 Ekim 1937: İç Moğolistan özerklik hareketinin İkinci Büyük kurultayı tertip edildi. Kurultaydan “İç Moğolistan Özerk Hükümeti” kuruldu ve De Wang Demçigdonrov başkan seçildi.

1938: Ulaanhüü Tümed’in Moğol gençler beraberliğinde Yan-an’a geldiler.

1945: 8 Ağustos 1945: SSCB Japonya’ya karşı savaş başladı.

10 Ağustos 1945: Moğolistan Halk Cumhuriyeti ve SSCB orduları İç Moğolistan’a girdi.

19 Ağustos 1945: Hafungaa’nın liderliğinde İMDHP’nin yeniden kuruluşu ilan edildi.

9 Eylül 1945: Şiliin Gol eyaletinin Sönöd batı sancağında İç Moğolistan’ın geçici hükümeti kuruldu.

İMDHP ve İç Moğolistan Halk Cumhuriyeti geçici hükümeti temsilcileri Moğolistan Halk Cumhuriyeti’ne geldiler.

1947: 1 Mayıs 1947: İç Moğolistan Özerk Bölgesi resmi olarak kuruldu. Ulaanhüü başkan ve Hafungaa başkan yardımcısı olarak seçildi.

İMHDP’nin faaliyetleri durdu.

1949: De Wang Demçigdonrov İç Moğolların özerklik mücadelesini Alşaa eyaletinde devam ettirdi.

1 Ekim 1949: Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu.

Aralık 1949: De van Demçigdonrov MHC’ne gitti.

1950: 18 Eylül 1950: MHC hükümeti Demçigdonrov’u ÇHC’ne teslim etti.

1954: Mart 1954: Suiyuan eyaleti İMÖB’ni birleşip bölgenin sınırlarına dahil oldu. “Moğol Suiyuan askeri birliği” İç Moğolistan’ın “askeri birliği” oldu ve Ulaanhüü bu birliğin komutanı seçildi.

1955: Nisan 1955: “İç Moğolistan Askeri Birliği” ÇHC’nin 13 büyük askeri birliğinden biri oldu.

Temmuz 1955: Ulaanhüü, İç Moğolistan’da Kiril alfabesi kullanması için öneride bulundu.

Hölönbuir eyaletinde Daguur Moğolları tarafından “Morin Davaa Daguur Özerk Sancağı” kuruldu.

1957: 14 Ekim 1957: İç Moğolistan Üniversitesi kuruldu. Rektörü Ulaanhüü seçildi.

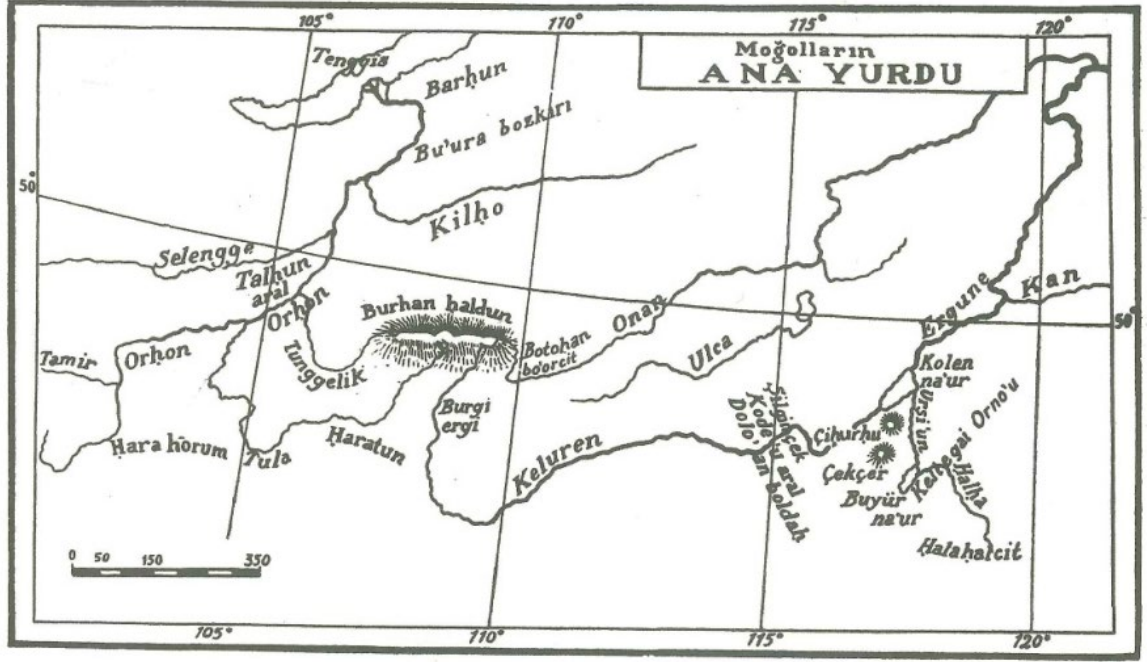
1958: Hayvancılıkla uğraşan konar-göçer halkın özel mülkiyeti olan hayvanlara devletin el konduğu “halk günşö” hareketi başladı.

1959: ÇHC Hükümeti İç Moğolistan’da yerli halkın hayvanlarına el koyduklarından dolayı bölgede bir nevi açlık meydana geldi. Bölgenin hayvancılık sistemi büyük bir kayba uğradı.

Eylül 1959: Bugat kentinde demir fabrikası açılıp çok sayıda Çinli işçi şehre yerleşti

EKLER

Ek 1. Moğolların Ana Yurdu

Kaynak: Moğolların Gizli Tarihi (1. Tercüme), Çev. Ahmet Temir, Ankara, TTK Yay., 2016, s. 299.

Ek 4: Büyük Hun İmparatorluğu Haritası

Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçıları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.40.

Ek 5: Batı ve Doğu Türkleri (VI ve IX. yüzyıllar arası)

Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçıları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.40.

Ek.6: Büyük Moğol İmparatorluğu Cengiz Han Dönemi (1206-1227)

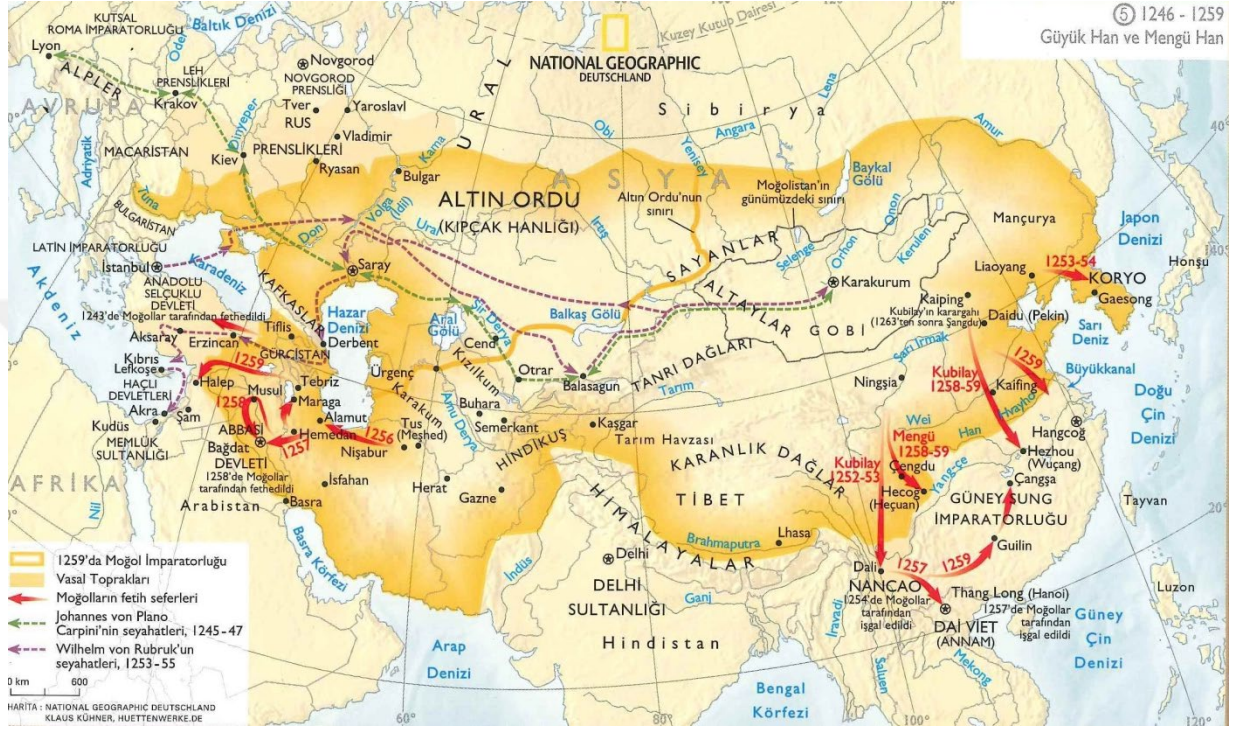
Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçıları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.41.

Ek 7: Ögeday Han Dönemi (1229-1241)

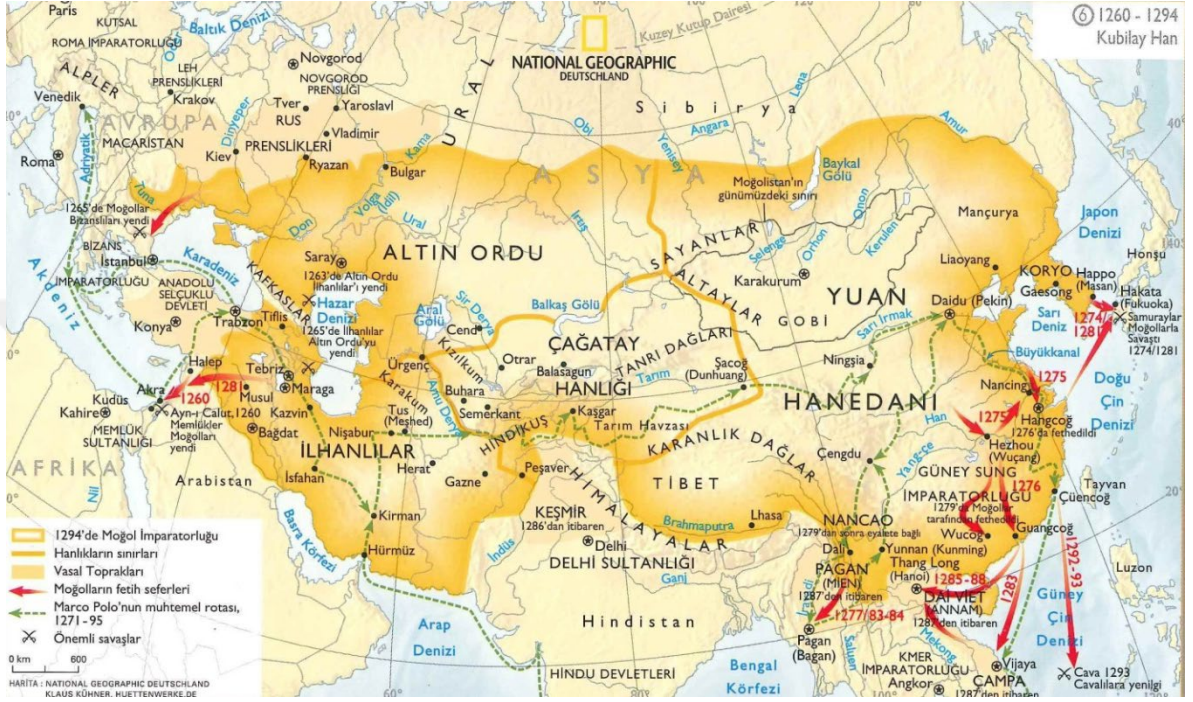
Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçıları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.41.

Ek 8: Güyük Han ve Mengü Han Dönemi (1246-1259)

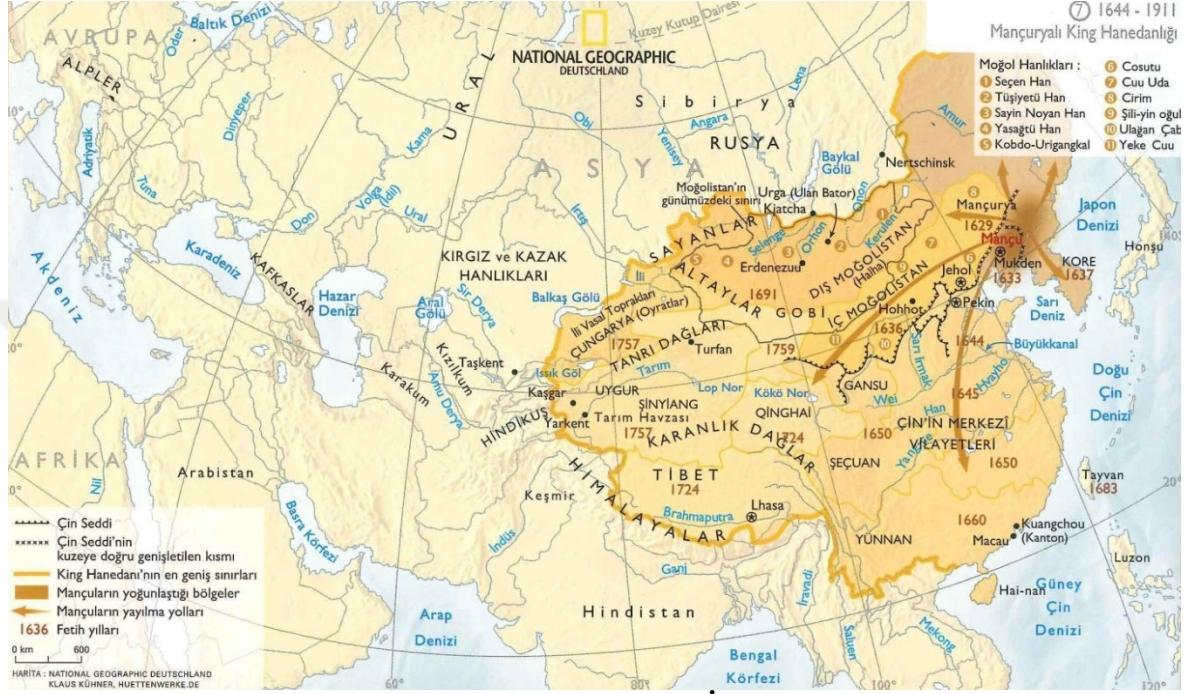
Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçıları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rifat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.41.

Ek 9: “Büyük Yuan Devleti” Kubilay Han Dönemi (1260-1294)

Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçıları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.41.

Ek 10: Mançu Qing Hanedanlığı (1644-1911)

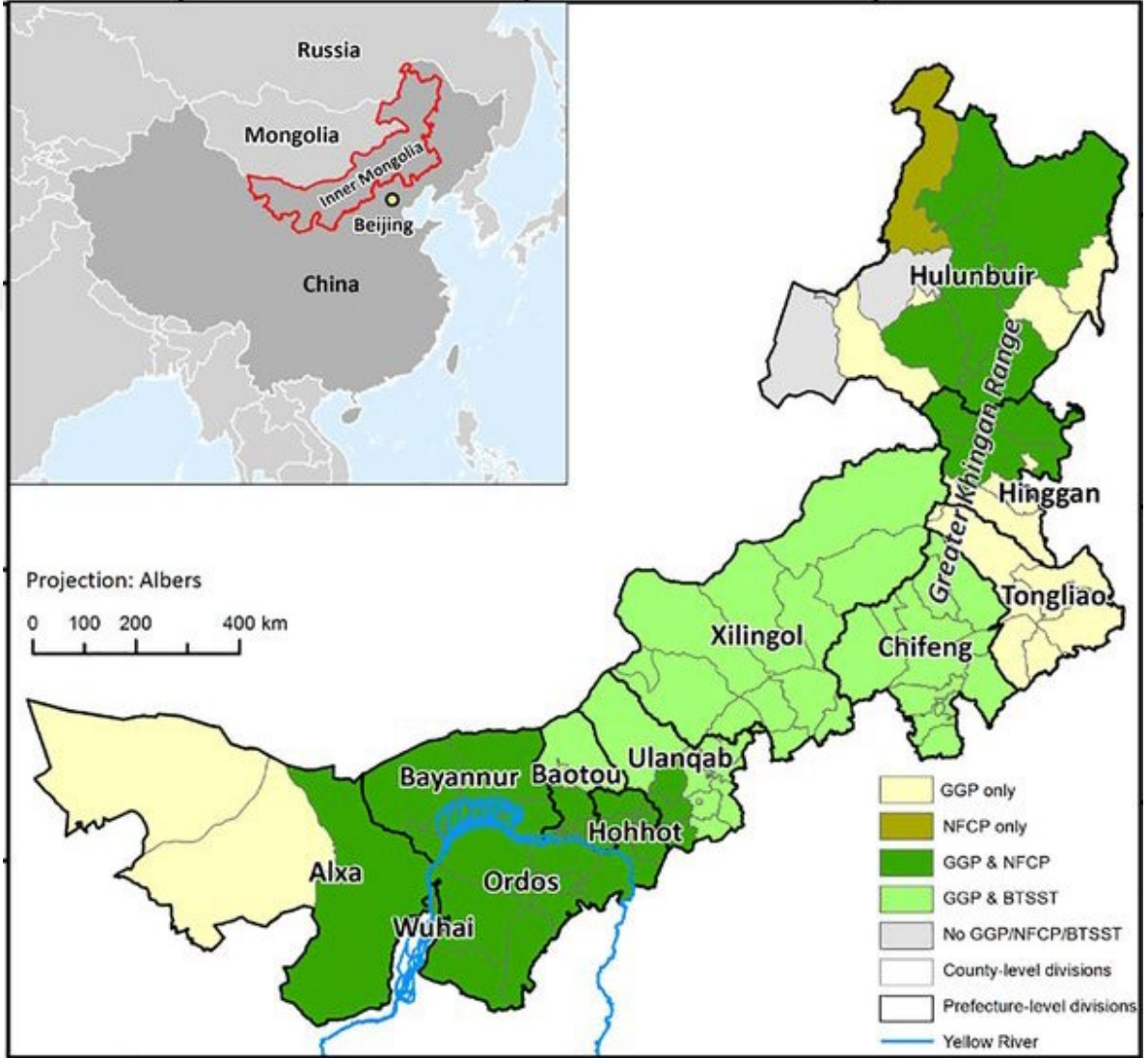
Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçıları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.41.

Ek 11: Günümüz Moğolistan

Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçıları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.41.

Ek 12: Günümüz İç Moğolistan Özerk Bölgesi

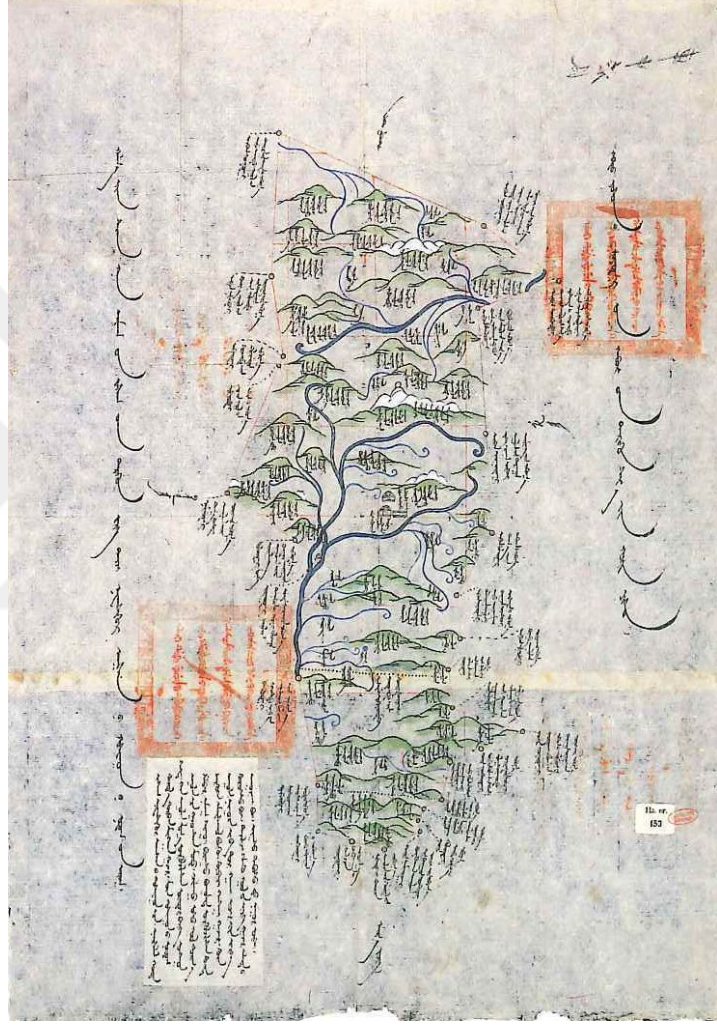
Kaynak: He Yin ve diğ., “Land use and land cover change in Inner Mongolia- Understanding the Effects of China's re-Vegetation Programs”, **Remote Sensing of Environment**, Kasım 2017, s.3.

Ek 13: Moğolistan 1907: Halha Tüſiyetü Han Yönetim Bölgesi'nde Tusalagçı Jangjun Çin Wang Kangdadorji Sancağı

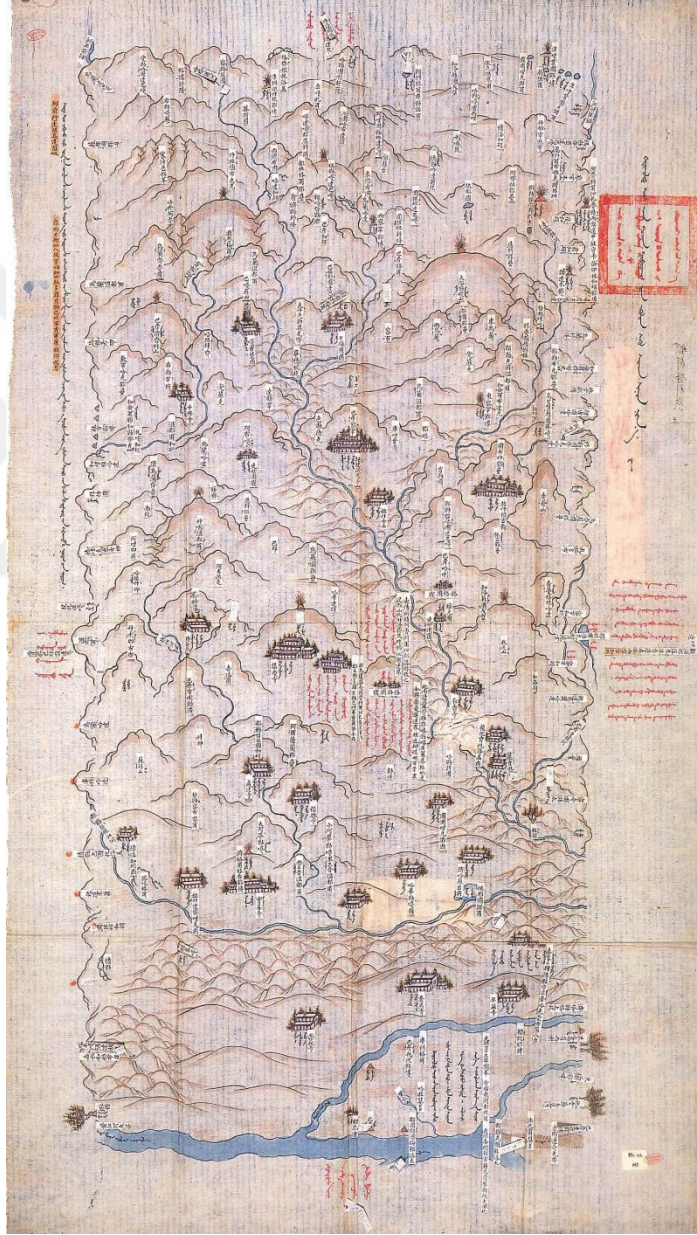
Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçıları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.41.

Ek 14: Halha Seçen Han Yönetim Bölgesi'nde Zasag Tsergiin Zereg Taiji Navangsikür Sancağı

Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçuları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.41.

Ek 15: İç Moğolistan 1907; Zuu-Uda Birliği (Çuulgan), Ar Horçin Sancağı

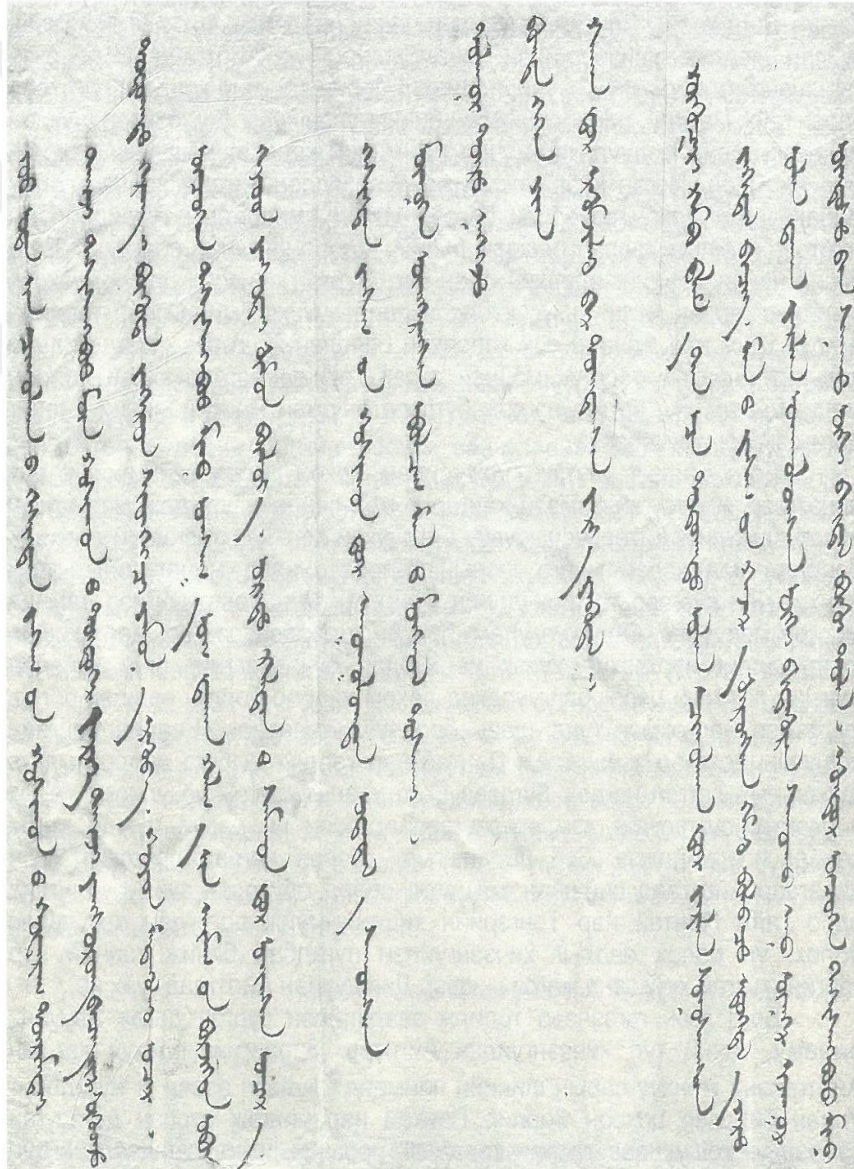
Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçıları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.41.

Ek 16: Zuu-Ud Birliği Horçin sağ kanadı orta sancağı, İç Moğolistan 1908

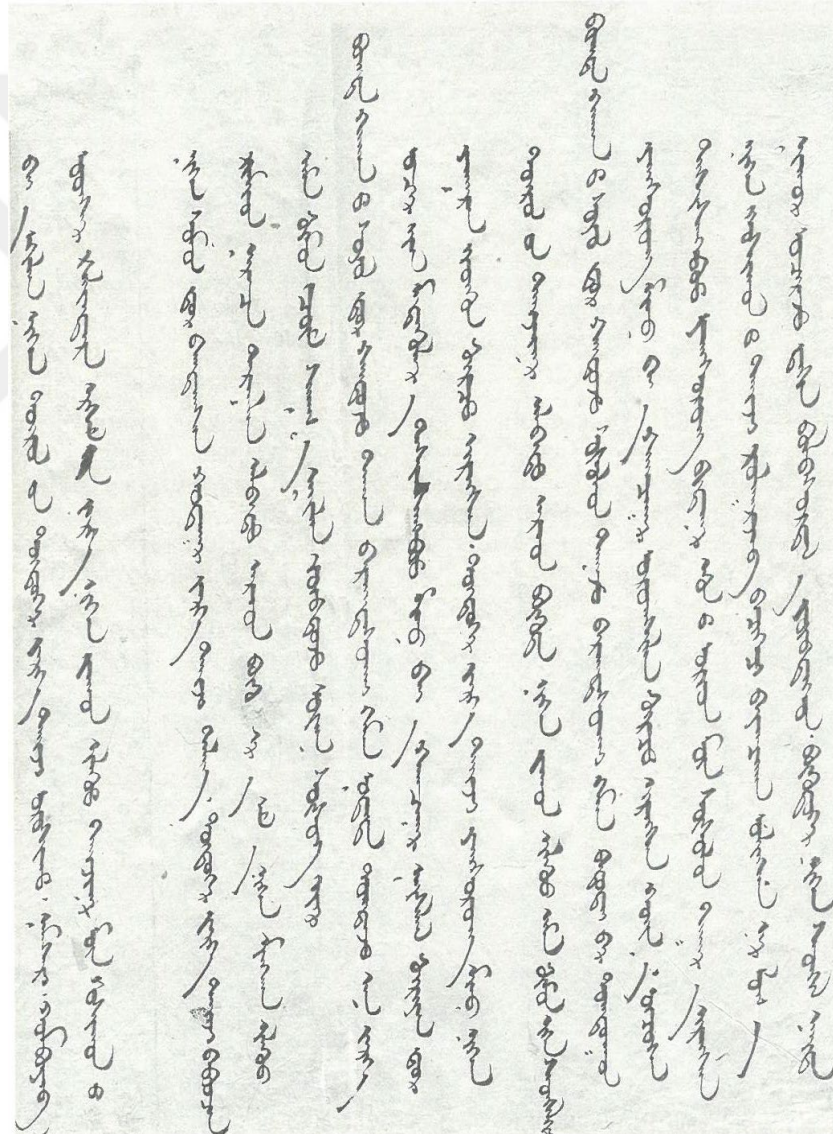
Kaynak: Büyük Cengiz Han ve Mirasçuları Moğol İmparatorluğu, Ed. Samih Rıfat,
İstanbul, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi Yay., 2006, s.41.

**Ek 17: Arşiv Belgesi 1; Zuu-Ud Hişigten Sancağı'nın Teyji Daşsambuu'nun bin kişi
ile Moğolistan Hükümeti'ne katılmak isteği üzerine Bogd Han' a gönderilen
mektup 14.08.1912**

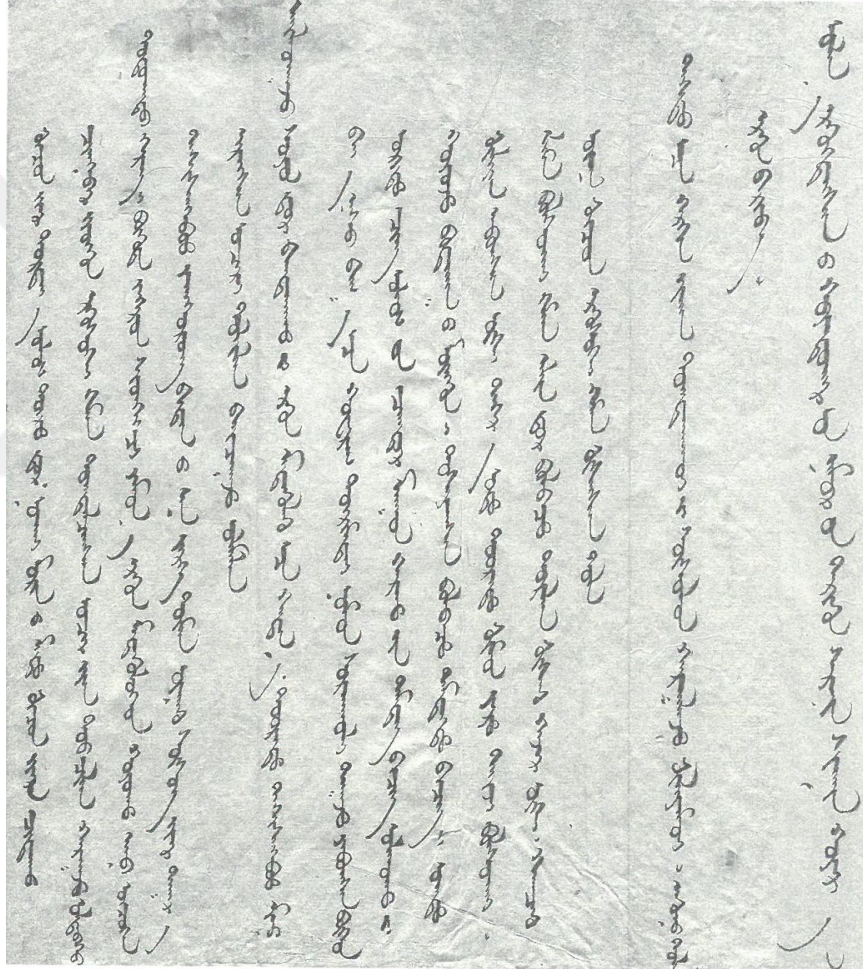
Kaynak: The Mongols' Struggle For a Pan-Mongol State (1911-1915) The Collection of Archives record, C.II, Yay. Haz. Gerelbadrakh Jamsranjav, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2014, s.34.

EK 18: Arşiv Belgesi 2; Taiji Lama Daşşambuu'nun astarına gönderdiği mektup 22.08.1912

Kaynak: The Mongols' Struggle For a Pan-Mongol State (1911-1915) The Collection of Archives record, C.II, Yay. Haz. Gerelbadrakh Jamsranjav, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2014, s.35.

Ek 19: Arşiv Belgesi 3; Da Lama Tserencimed tarafından astlarına gönderilen mektup 28.08.1912

Kaynak: The Mongols' Struggle For a Pan-Mongol State (1911-1915) The Collection of Archives record, C.II, Yay. Haz. Gerelbadrakh Jamsranjav, Ulaanbaatar, Admon Yay., 2014, s.36.